

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ • JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

ÇİLT 2 SAYI 2 • VOLUME 2 ISSUE 2 / EKİM • OCTOBER 2020 / ISSN 2667 - 4459

**MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

(MAD)

Cilt: 2, Sayı: 2, Ekim 2020

MAD-JNS

JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

(JNS)

Volume: 2, Issue: 2, October 2020

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri hakkında disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makalelere yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. MAD, yılda iki kez çevrim içi ve matbu olarak yayınlanmaktadır (Nisan-Ekim). **MAD, bu alandaki çalışmaların nitelik ve niceliğini artırmayı amaçladığından özgür ve açık erişim yayın politikalarını benimsemektedir. Bu amaçla yazıların sunulması, değerlendirilmesi ya da yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemekte, ayrıca yayınlanmış makalelere ücretsiz ve sınırsız erişim sağlamaktadır.**

The main aim of the International Refereed "**Journal of Nationalism Studies**" (JNS) is to publish interdisciplinary approaches and academic, scientific, research, critical and translation articles in all fields of social sciences about the theories of Nationalism and Nationalism, which are academic and scientific. JNS invites researchers and authors from different disciplines to contribute to the journal. JNS is published twice a year, online and in print edition (April-October). **Since JNS aims to increase the quality and quantity of the work in this field, it adopts free and open access broadcast policies. For this purpose of journal, there is no charge for submitting, evaluating or publishing articles, and it also provides free and unlimited access to published articles.**

İletişim/Contact:

<http://dergipark.gov.tr/madergisi>

www.milliyetcilikarastirmalari.com

dergi@milliyetcilikarastirmalari.com

ISSN: 2667-4459, e-ISSN: 2667-7911

Periyot: Yılda 2 sayı (Nisan-Ekim)

Uluslararası Hakemli dergidir.

Baskı: Ceren Yayıncılık-(284) 214 82 82

Ekim/October 2020-EDİRNE/TÜRKİYE

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

DERGİ SAHİBİ /OWNER

Öğr. Gör. Haluk KAYICI

EDİTÖRLER/EDITORS

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

Öğr. Gör. Haluk KAYICI-Trakya Üniversitesi-Türkiye

İNGİLİZCE VE İSTATİSTİK EDİTÖRÜ/ENGLISH AND STATISTICS

EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIZ ERDURAN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

EDİTÖR YARDIMCISI/ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TEMİZEL-Trakya Üniversitesi-Türkiye

KAPAK FOTOĞRAFI/COVER PHOTO

Gökhan TEMİZEL

GRAFİK TASARIM/GRAPHIC DESIGN

İlter ALKAN

DİZGİ/TYPESETTING

Mehmet Ali KASAP

DANIŐMA-BİLİM KURULU
ADVISORY-SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Yusuf SARINAY, TOBB ETÜ-Türkiye
- Prof. Dr. İrfan MORİNA, Priştine Üniversitesi-Kosova
- Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK, İstanbul Üniversitesi-Türkiye
- Prof. Dr. Könül BÜNYADZADE, Milli Elmlər Akademiyası-Azərbaycan
- Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye
- Prof. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi-Türkiye
- Prof. Dr. Yahya Kemal TAŐTAN, Ege Üniversitesi-Türkiye
- Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye
- Doç. Dr. Tudora ARNAUT, Kiev Taras Shevchenko Üniversitesi-Ukrayna
- Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi-Türkiye
- Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi-Türkiye
- Doç. Dr. Elnur AĞAYEV, Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC
- Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye
- Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ, İstanbul Üniversitesi-Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN, Trakya Üniversitesi-Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY, Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL, Amasya Üniversitesi-Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Anadolu Üniversitesi-Türkiye
- Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

BU SAYININ HAKEMLERİ/REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

(Ankara Üniversitesi-Türkiye)

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

(Ankara Üniversitesi-Türkiye)

Prof. Dr. Fatma LORCU

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN

(İstanbul Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR

(İstanbul Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Güzin ÖZDAĞOĞLU

(Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Hristo SALDJİEV

(Trakia University-Bulgaristan)

Doç. Dr. Hasip SAYGILI

(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Elnur AĞAYEV

(Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC)

Doç. Dr. Ali ASKER

(Karabük Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Michael ERDMAN

(The British Library-İngiltere)

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL

(Amasya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Şenay ÖZTÜRK YILMAZ

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Şeyma DEREÇİ

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. İsmail Alperen BİÇER

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye)

**MİLLİYETÇİLİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Cilt: 2, Sayı: 2,
Ekim 2020

**JOURNAL OF
NATIONALISM
STUDIES**

Volume: 2, Issue: 2,
October 2020

**İÇİNDEKİLER
Araştırma Makaleleri**

**CONTENTS
Research Articles**

Yıldırım ERBAŞ

1-26

TÜRK SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE
YERLİLİK MESELESİ 1990'LI
YILLARDAKİ BİR TARTIŞMANIN
SONUÇLARINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

NATIVENESS ISSUE IN TURKISH
POLITICAL THOUGHT THOUGHTS
ABOUT RESULTS OF A DISCUSSION
IN 1990s

Mehmet Kaan ÇALEN

27-46

AHMET AĞAOĞLU'NDA İSLÂM VE
MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN
ISLAM AND NATIONALISM IN
AHMET AGAOGLU

Haluk KAYICI-Gamze YILDIZ ERDURAN

47-62

YUSUF AKÇURA VE ZİYA
GÖKALP'İN ÜÇLÜ
TASNİFLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

THE COMPARISON OF THE
TRIPLE CLASSIFICATIONS OF
YUSUF AKCURA AND ZIYA
GOKALP

Ayşe Tuğçe KONAÇ

63-84

HRİSTO BOTEV'İN ŞİİRLERİNDE
TÜRK İMAJI

TURKISH IMAGE IN HRISTO
BOTEV'S POEMS

Kitap İncelemesi

Book Review

Asım KORKMAZ

85-88

**BULGARİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI VE NÜFUSU
(BULGAR İSTATİSTİK KURUMUNUN VERİLERİNE GÖRE 1880-2011)**

Derviş Tuğrul KOYUNCU

89-92

19. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

ASOS
indeks

Scientific Indexing Services

Directory of
Research Journal
Indexing

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

TÜRK SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE YERLİLİK MESELESİ 1990'LI YILLARDAKİ BİR TARTIŞMANIN SONUÇLARINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER*

Yıldırım ERBAŞ*

ÖZ: Modern Türkiye’de yerlilik fikrinin siyasal ve toplumsal düşünce üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Aynı zamanda, tek başına bir siyasi ideoloji veya toplumsal bir hareket oluşturmamış olsa da, yerlilik fikrinin, sağ ve sol ideolojilerde belirli bir karşılığının bulunduğunu söylemek mümkündür. Burada ilgi çekici olan, nadir örnekler haricinde, yerliliğin doğrudan bir tartışma konusu olmaması veya doğrudan bir tanımlama çabasına girilmemiş olmasıdır. Ancak 1990’lı yıllarda Türk sağ ve sol düşüncesi içerisinde yerleştirebileceğimiz kimi entelektüellerin yerlilik meselesini doğrudan ele aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak, 1989 yılında yayın hayatına başlayan iki derginin yazarlarının tartışmaları ele alınacaktır: *Türkiye Günlüğü* ve *Birikim*. Bu çalışma, 1990’lı yıllarda bahsi geçen entelektüellerin yerliliği nasıl tartıştıkları, yerliliğe ne tür anlamlar verdikleri ve kendi siyasi yaklaşımlarıyla yerliliği nasıl ilişkilendirdikleri konusunda betimleyici bir çalışmadır. Çalışmanın diğer

---

* Bu makale giriş ve sonuç bölümleri dışında doktora çalışmamın (Türkiye’de Sol Düşünce ve Yerlilik Sorunsalı: Birikim Dergisi Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014) bir kısmındaki içeriğin yeniden düzenlenmesi suretiyle hazırlanmıştır/This article has been prepared by rearranging the content of a part of my doctorate study (The Problematique of Nativism in Turkish Leftist Thought: The Example of Birikim Review, Gazi University, Institute of Social Science, 214) except the introduction and conclusion.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yildirim.eras@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8835-5532.

Geliş Tarihi-Received Date: 09.05.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 22.08.2020

bir amacı ise sonuç kısmında yapılacak karşılaştırma aracılığıyla, yerliliğin farklı anlamlarına ve siyasi içerimlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunmaktadır. Bu karşılaştırmanın yerliliğin anlamı ve ilişkili olduğu meseleleri derli toplu bir şekilde ortaya koyma konusunda yardımcı olması beklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yerlilik, Sağ Düşünce, Sol Düşünce, Türkiye Günlüğü Dergisi, Birikim Dergisi.

NATIVENESS ISSUE IN TURKISH POLITICAL THOUGHT THOUGHTS ABOUT RESULTS OF A DISCUSSION IN 1990s

ABSTRACT: The idea of nativeness has an significant effect on social and political thought in modern Turkey. At the same time, it is possible to say that the idea of native nessfinds a certai counter part in the right and left ideologies, even though it did not constitute a political ideology or a social movement on its own. What is interesting here is that, with the exception of rare examples, nativeness is not a matter of direct debateor an attempt to define it directly. This study will mainly discuss two magazines about the author that was launched in 1989: Türkiye Günlüğü and Birikim. However, this study is a descriptive study on how the intellectuals discussed the nativeness, what meaning they gave to the nativeness, and how they relate the native nesswith their own political approach in the 1990s. Another aim of the study is to make some determinations regarding the different meanings and political implications of the nativeness through comparison in the conclusion part. It can be expected that this comparison will help to reveal the meaning of nativeness and the issues it is related to.

Keywords: Nativity, Rightist Thought, Leftist Thought, Türkiye Günlüğü Dergisi, Birikim Dergisi.

GİRİŞ

Modern Türkiye’de yerlilik fikrinin siyasi ve toplumsal düşünce üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Ayrıca, tek başına bir siyasi ideoloji veya toplumsal bir hareket oluşturmamış olsa da yerlilik fikrinin sağ ve sol ideolojilerde belirli bir karşılığının bulunduğunu söylemek mümkündür. Yerlilik, en genel biçimiyle, modernleşmenin toplumları birbirine benzeştiren/yakınlaştıran

süreçleri karşısında farklılığını muhafaza etme düşüncesi olarak tanımlanabilir. Bu düşünce biçimi, ülkenin/siyasi-toplumsal bütününe/formasyonunun tarihsel ve/veya doğal/özel ayrık özelliklerinin olduğunu ve bunların korunması ya da toplumsal kuruluşun bunlara dayanmaya devam etmesi veya geri dönmesi gerektiğini ileri sürer. Bu tanım kabul edilecek olursa yerlilik düşüncesinin Osmanlı/Türk düşüncesinin kurucu fikirlerinden biri olduğu konusunda da belirli bir uzlaşma sağlanabilir.

Yapılacak kısa bir liste dahi yerlilik fikrinin Türk düşüncesi üzerinde sahip olduğu ağırlığı göstermeye yetecektir. Yeni Osmanlı düşüncesinin Avrupalı fikir ve kurumlarla geleneksel kurum ve fikirleri telif etme gayretleri; Ziya Gökalp'in "çağımız medeniyetinin akıl ve bilimiyle donanmış olduğumuz halde bir Türk-İslam kültürü yaratmaya çalışmalıyız" sözünde ifadesini bulan sentezciliği; Kemalizm'in -bütün batılılaşmacı arka planına rağmen- milliyetçiliğinin, Türk'ün Osmanlı ve İslami geçmişini atlayarak seküler özüne ulaşma çabası; Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro dergisindeki yazılarıyla Cumhuriyet devrimlerini ve Kemalizmi sol bir milliyetçilik olarak yeniden tanımlama çabası; Peyami Safa'nın Kemalizmi ve Cumhuriyet devrimlerini değerlendirirken Türk'ü modernleşmenin/Avrupalaşmanın kadim bir öznesi olarak görmesi ve bu yeni süreci (modernleşmeyi) bir taraftan sahiplenirken diğer taraftan kendisi kalmanın yolunu göstermeye çalışması; Kemal Tahir'in ve M. Ali Aybar'ın yerli sosyalizm arayışları, ayrıca yine Türk solu içerisindeki Türkiye'nin farklılığına yönelik arayışlar; Cemil Meriç gibi bir muhafazakârın ve İsmet Özel gibi bir İslamcının farklı bir kültürü veya medeniyeti temsil ettiğimiz, dolayısıyla farklı bir dünyanın kuruluşuna aday olmamız gerektiğine yönelik vurguları yerlilik fikrinin tezahürleri olarak okunabilir.

Burada ilgi çekici olan, nadir örnekler haricinde, yerliliğin doğrudan bir tartışma konusu olmaması veya doğrudan bir tanımlama çabasına girilmemiş olmasıdır. Ancak 1990'lı yıllarda Türk sağ ve sol düşüncesi içerisine yerleştirebileceğimiz kimi entelektüellerin yerlilik meselesini doğrudan ele aldıkları görülmektedir. Bu çalışma, 1990'lı yıllarda bahsi geçen

entelektüellerin yerliliği nasıl tartıştıkları, yerliliğe ne tür anlamlar verdikleri ve kendi siyasi yaklaşımlarıyla yerliliği nasıl ilişkilendirdikleri konusunda betimleyici bir çalışmadır.

Çalışmanın diğer bir amacı ise sonuç kısmında yapılacak karşılaştırma aracılığıyla, yerliliğin farklı anlamlarına ve siyasi içerimlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunmaktır. Bu karşılaştırmanın yerliliğin anlamı ve ilişkili olduğu meseleleri derli toplu bir şekilde ortaya koyma konusunda yardımcı olması beklenmelidir.

Çalışmada, ağırlıklı olarak, 1989 yılında yayın hayatına başlayan iki derginin yazarlarının tartışmaları ele alınacaktır. *Türkiye Günlüğü* dergisi milliyetçi/muhafazakâr düşüncüyü liberal ve demokratik siyasi değerlerle birlikte ele almayı deneyen bir dergi iken, *Birikim* dergisi sosyalizmi yeniden tanımlama girişimi olarak aynı tarihlerde yayımlanmaya başlamıştır.¹ Her iki dergi de çok farklı kesimlerden akademisyen ve entelektüellerin fikirlerini ve çalışmalarını sunabildikleri bir entelektüel platform olma amacını gütmekte ve bu iddialarını önemli olarak gerçekleştirmektedir. Her iki dergiyi temsil ettiğini düşündüğüm yazarlar, bahsi geçen dergilerin sürekli yazarları olmuşlardır. Ayrıca konu hakkında temsil edici nitelikte yazılara da sahiptirler. Bu nedenle fikirleri ele alınacak isimlerin bu dergiler dışındaki yazı ve kitaplarına da başvurulmuştur.

1. TÜRK SAĞININ SOLA DÖNÜK YERLİLİK ELEŞTİRİSİ: GELENEK İLE TOPLUMA YABANCILAŞMANIN ÇEŞİTLİ BOYUTLARI VE SİYASİ SONUÇLARI

1990'lı yıllarda, sağın, yerlilik meselesi üzerine görüşleri daha çok batılılaşma ve solun bu konudaki performansının eleştirisi üzerinden gündeme gelir. Aslında solun yerli olmadığına ilişkin Türk sağının kanaati yeni değildir. 1980 öncesi sağ düşüncede, solun yerli olmadığına ilişkin fikrin yerleşik bir hal aldığı söylenebilir. Bu söylemde sol, dine, tarihe, geleneğe; genel olarak söylenirse, milli kimliği oluşturduğu iddia edilen öğelere

---

¹ Birikim dergisi ilk olarak 1975-1980 yılları arasında yayımlanmış, 9 yıllık bir aradan sonra 1989'da yeniden yayımlanmaya başlamıştır.

yabancılığıyla tanıtılır.² Şerif Mardin, solun yabancılığına ilişkin bu fikrin Türk düşüncesine yerleşmiş bulunan genel bir tutumla ilişkili olabileceğini ifade eder. Mardin, “Türkiye’de eskiden beri en ciddiye alınan radikalizm şekli din aleyhtarlığı olmuştur” der ve solun da bu radikalizm çerçevesinde algılandığını belirtir. Bu söylemde solcu olmak, din aleyhtarlığı nedeniyle vatan hainliğiyle kolayca ilişkilendirilebilir. Mardin, kozmopolitlikten, laiklikten ve bir insanlık düşüncesinden bahsedenlerin dahi solcu ve aynı zamanda vatan haini ilan edilebildiğini; hâlbuki “sosyal reformun en geniş şeklini isteyen kimse bunu bir din esasına oturtabilirse ‘sol’cu” olarak görülmediğini söylediğinde, solun neden yerlilikten dışlanmış olduğu çok açık bir şekilde ortaya çıkmış olur (Mardin, 2005: 167-168).

Solun yerli olmadığı eleştirisinin tek gerekçesi geleneksel toplumsal değerler karşısındaki durumu değildir. Cumhuriyetin ilk sosyalistlerinin, din ve geleneksel değerlerin belirlediği toplumu onun kadar kapsamlı seküler bir toplumla değiştirme özlemi içinde olduklarını ve bu nedenle Kemalist modernleşmenin bürokratik elitizmiyle göbek bağıni kopartamadıklarını, dolayısıyla toplumla ve onun değerleriyle ilişkilerinin zayıf kaldığını (solun Türk halkıyla ancak hapishanelerde tanıştığını) ifade eden Kemal Karpat’ın Türkiye’deki sol hareket üzerine erken değerlendirmesi (Karpat, 1967: 169-186) dikkate alınırca, bahsi geçen yabancılık iddialarının sosyo-politik temellerinin de olduğu görülebilir. Kendi halkına yabancılaşan, kendi grup/sınıf çıkarları adına ülke siyasetini yönlendiren ve Batı’nın/kapitalizmin çıkarlarının temsilcisi konumuna düşen bürokratik elite sol aydınların yaklaşmasına dikkat çeken İdris Küçükömer de benzer bir değerlendirmede bulunmaktadır. Buna göre, solcu entelektüel, toplum karşısında ve devlet ile Batı’nın (dolayısıyla kapitalizmin) yanında yer almış ve bu nedenle Türkiye’de solun halkla irtibatı

---

² Fethi Tevetoğlu bu yöndeki görüşlerini oldukça sert ifadelerle sunar (Tevetoğlu, 1967: 7-13). Necip Fazıl Kısakürek de solcuları “halk ve millet kökünden asla” beslenemeyen ve “dışarıdan takviyeli bir ihtilalden başka” önerisi olmayan “damgalı adamlar gövdesi” ve “küfür yobazları” olarak adlandırır (Kısakürek, 2012: 471, ayrıca 459-460).

zayıf kalmıştır (Küçükömer, 2006). Bu iddianın, sağ entelektüeller tarafından da sürdürüldüğü görülebilir. Solun, devletle ve otoriter Batılılaşma deneyimiyle kurduğu ilişki nedeniyle solculuğu dahi tartışmalı hale getirilmiş ve 1960-1980 arasındaki dönem hariç toplumsal ve siyasal bir seferberliğe yol açamamasının nedeni bu zaafllara bağlanmıştır.

1980 sonrası milliyetçi düşüncenin yeniden tanımladığı mecralardan biri olan *Türkiye Günlüğü* dergisi yazarları sola yönelik kendilerinden önce belirtilen bu genel kanaatleri paylaşmakta ve sürdürmektedirler. Derginin önemli yazarlarından Durmuş Hocaoğlu, Marksizm'in Batı'daki belirli gelişmelerin ve toplumsal şartların ürünü olduğunu belirttikten sonra, "Marksizm o şartlarda, o topraklarda, o iklimlerde doğdu, doğmak zorunda idi ..." der ve sorar: "Türkiye'de Marksizm'in doğmasını zaruri kılacak hangi şart, hangi sosyal ve fikri iklim vardı?" Hocaoğlu'nun bu soruya cevabı nettir: "Bana kalırsa, hiçbiri." (Hocaoğlu, 2002: 207). Marksizm'in Türk toplumuna yabancılığı zaten baştan veriliyken, Türk solunun tarih, gelenek ve din karşısındaki bilinen tutumu bu ideolojinin içselleştirilmesini ihtimal dâhilinden tamamen çıkarmıştır.

Türk Solu, Din'e -spesifik adıyla 'İslâm'a- Gelenekler'e ve Tarih'e karşı bir isyan hareketi olarak ortaya çıkmış ve bütün tarih boyunca da bu niteliğini hep muhafaza etmiştir [...] Sol bir başkaldırıdır; Din, Tarih, Gelenek'e karşı bir başkaldırı. Fakat onun, bu başkaldırıdaki modelleri kendi tarihimiz içerisinden çıkarılmış değil, çok büyük ölçekte, Batı'nın kendi tarihinde oluşmuş olan hazır modeller üzerine oturtulmuştur. [...] Türk Solu, batılılaşmanın bir ürünü ve çocuğudur. Onun asıl ilham ve beslenme kaynağı hep Batı olmuş, hemen hemen hiçbir şekliyle Doğu'dan, kendi tarihinden, 'kendisi'nden mümkün merteye en ufak bir çizgi dahi taşımamaya bilhassa özen göstermiştir [...] Türk Solu, Türk kültürünün, kendi içinden, doğrudan kendi dinamikleriyle ürettiği bir hareket değildir; bir 'aşı'dır. [...] Yine bu perestiş, Batı'dan intikal eden birçok şeyin -fikirden kültür ve gündelik hayat tarzlarına varıncaya kadar- Sol tarafından adeta 'sıfır gümrük' ile ithal edilmesine de yol açmıştır. [...] Ağır bulunan bir eleştiri olacağından eminim, ama samimi kanaatim, bu sebeplerden dolayı, Türk Solu'nun kendi tarihimizin bir neticesi olmakla beraber kendi ürünümüz olmadığını ve milli bir karakter taşımadığı şeklindedir (Hocaoğlu, 2002: 215).

Dinin vazgeçilmezliğini bir diğer *Türkiye Günlüğü* yazarı A. Turan Alkan daha açık ifadelerle belirtmektedir. “Keza ‘din’, dünyanın her yerinde kitlelerin dünya görüşlerini büyük nispette şekillendiren, ontolojik suallere hazır cevaplar sunan bir kavramlar ve anlamlar dizisidir; ait olduğu uzviyetin ‘din’ini, dinden türetilmiş değer yargılarını, davranış kalıplarını müstekreh, kendine yabancı ve anlaşılmaz bulan birisi, o uzviyete (veya topluma) hitap etme kabiliyetini tahdit etmiş, tenkit hakkını karikatürize etmiş ve lisanını ebkem hale getirmiştir demektir” (Alkan, 1998: 79). Bu çerçevede sıkışıp kalan sol, toplumla irtibat kurmak adına, alt kimlikleri siyasallaştırarak Türk toplumunun siyasi krizlerinin de sorumlularından biri olmuştur (Alkan, 1998: 79-80).

Türkiye Günlüğü yazarları sola yine de hakkını teslim etmeye çalışır. Hocaoğlu’na göre uzun yüzyıllar mahrum kaldığımız felsefe ve özgür akla yeniden, “başka bir iklimden de olsa” kavuşmamızı sağlayan sol olmuştur. Hocaoğlu, solun “dünya”ya ilişkin teorik ilgisinin neticesi olan entelektüel ürünlerin Türkiye’nin anakronikleşmesini engellediğini de belirtir. Ayrıca sağın entelektüel kapasitesinin yetmezliği solun Doğu’ya yönelik ilgisinin yokluğundan sorumludur. Hocaoğlu, aynı zamanda, sağın yerlilik noktasındaki performansından da memnun değildir. (Hocaoğlu, 2002: 215-216). Alkan ise meseleye farklı bir bakış getirerek, sağın düşünsel anlamdaki vasıfsızlığını solun yerlilik konusundaki zaafına bağlar. Sağ, kendisine, sola nazaran daha geniş bir toplumsal zemin bulabildiyse, yerlilik lisanına yönelik doğal yakınlığı nedeniyle. Ancak, sağ, “iradi bir tercih değil bir refleksle ‘yerli’ mevzilerde kaldı; esasen hep oradaydı. Türkiye’de sağ varlık sebebini ‘sol’da buldu.” Yerli olana iltifat etmeyen sol ve tepkisellikle sınırlı kalan sağ, “varlığını ve devamını sahih bir sebebe istinat ettiremeyen bu iki abes tercih”, eğer yerlilik noktasında buluşabilseydiler Türkiye’deki siyasi krizin aşılmasına katkıda bulunabilirlerdi. “‘Türk solu’, toplumu sefil, geri ve aciz görerek sert üsluplu bir değişim programına tabi tutan CHP tarzı inkılâpçılığın dümen suyunda akmak yerine, ‘yerli’ bir pozisyon tercih ederek, sosyalizmin Türkiye’de daha geniş, sahih ve insani

bir zemin tutmasını sağlayabilirdi” (Alkan, 1998: 79-80). Anlaşılabilirliği gibi, Cumhuriyet Batılılaşmasının topluma tepeden bakan ve onun değerlerini dönüştürmeye çalışan otoriter zihniyetiyle sol arasındaki yakınlaşma, solun, sağ tarafından Batılılaşmacı elitizmin yanında gösterilmesine sebep olacaktır.

Batıcı elitizm suçlaması ve toplumla irtibat kuramama eleştirisi, demokratik siyaset hakkında sağ yerlililiğin olumlu bir bakış açısı sunacağı izlenimini veriyor. Yerlilik ve demokrasi ilişkisi hakkında söz alan Alkan için yerlilik, “sivil inisiyatifi ön plana alan, demokrat, örgüt hiyerarşisine soğuk bir yaklaşımı ifade ediyor” diyerek bu ilişkiye olumlu bir şekilde baktığını göstermektedir. Din konusunda solu eleştirmesine rağmen Alkan’ın yerlililiği farklı inançlar konusunda da oldukça müsamahakâr: “‘Yerli’nin herhangi bir dini inancın veya siyaset tarzının mü’mini veya müdafii olması gerekmiyor, ama her inanca ve mesrebe saygıyı önşart kabul ediyor [...] Kendine mahsus bir ‘mukaddes’ değerler hiyerarşisi yok [...]” Bu demokratik ve müsamahakâr tavra rağmen bazı kırmızı çizgiler de yok değildir: Alkan’a göre yerlilik “ezelle ebed arasında bir tabii duruş yeri. Tek insan ve topluluk halinde ‘biz’ denilen şeyin ‘ötekilerle’ farklılaştığı yerin orijinini tanımak, kabullenmek ve ondan razı olmak” (Alkan, 1999: 96). *Türkiye Günlüğü* yazarları milliyetçi/muhafazakâr ideolojiyi liberal ve demokratik siyasi değerlerle kaynaştırma amacına sahip bir dergi olarak dikkat çeker. Alkan’ın yerlilikle demokrasi arasında kurmaya çalıştığı irtibatın bu amaca uygun olduğunu görmek mümkündür.

Solun yerli olmadığına ilişkin ifadeler bir dönem sosyalist kimliğiyle tanınan İsmet Özel’in yazılarında da görülebilir. Özel Türkiye’nin asıl gerçeği, nomos’u olan İslâm’a olan mesafesini bir düşüncenin sahilliğini belirleyecek bir kıstas olarak koyar ve solcuları bu gerçekliğe uzak olmakla suçlar (Özel, 1984: 29-37). Özel bir zamanlar solcu oluşunun sahil gerekçelerini göstermek de ister. Solun Türkiye’de 60’lı yıllardan sonraki yükselişi “Türk toplumunun Batılılaşma uğruna ödediği büyük bedeli, Batılı kalarak, ama Batı dünyasının izleyicisi olarak değil, gerekirse rakibi olarak telafi etme arzusunun belirtilerinden biriydi” ve bu anlamda Batılılaşmanın vicdan azabıydı (Özel, 2011: 59-60). Aynı zamanda,

solun, Türkiye’de yükselişinin yurtseverlikle de doğrudan alakası vardı (Özel, 2011: 45). “Sosyalist olmak bana yurtseverliği, yani toprağı ve insanıyla kendi ülkemin benimsenişini getirmişti. Kendi ülkemde tehlikeli olmamak, kendi ülkemi tehlikeye atmamak fikri belli bir psikolojik rahatlık sağlıyordu bana” (Özel, 2011: 80). Özel’in solda aradığı, teori ile Türkiye gerçekleri arasında ilişki kurabilen, evrensel kavramların yerli olanı açıkladığı değil, yerli olanla açıklandığı vatansever bir siyaset anlayışıdır (Özel, 2011: 56-57). Bunların dışında, Özel’in şair oluşu da solculuğunu gerekçelendirir. Solla bir şairin ilişkisi, şiirin aşkın karakteriyle solun dünyayı evrensel kategoriler aracılığıyla açıklaması arasındaki ilişki gibidir (Özel, 2011: 54-55). Marksizm, Özel için, aynı zamanda, mistifikasyonlardan kurtulmak, olayların ardındaki gerçek sebebi araştırmak, aralıksız sürekli bilgilenmeye bel bağlamanın üstünlüğü ve buradan yola çıkarak geleceğin dünyasını kurmak anlamına da geliyordu. Fakat Özel, Marksizmin bir başka mistifikasyona kapı araladığını ve bir tür ilahiyata dönüştüğünü fark edecektir. Üstelik Marksizm, aslında, burjuva düşüncesinden ciddi bir kopuşu da içermemektedir. Marx ayrıca, Doğulu milletlerin özgünlüğünü ciddiye alan bir düşünür de değildir. Marx, “[o]nların da modernleşme aşaması geçirdikten sonra Batılı kavimlerle aynı kaderi paylaşmalarını öngörüyordu” (Özel, 2011: 83). Kısacası sosyalizm, “sadece öne aldığı meseleler ve aydınlattığı gerçekler bakımından değerli bir yöntem” olabilir ancak (Özel, 2011: 57). Özel sosyalist bir teoriden beklentisini, yani “kendi ülkemde tehlikeli olmamak, kendi ülkemi tehlikeye atmamak” fikrinin karşılığını artık bulamadığında, Türkiye’de sosyalist olmanın son gerekçesinin de anlamını yitirdiğini söyleyecektir. Bu yüzden, Özel, “Türkiye’de sosyalist olmanın, sosyalistliğe yakışır bir gerekçesini bulmak mümkün değildir” diyebilmektedir (Özel, 2011: 75).

Özel’e göre, işçi sınıfı, üretim güçleri gibi terimlerin açıklayıcılık gücünün bulunmadığı Türkiye gibi bir ülkede sosyalist ve komünist gibi adlandırmaların bugün dahi gerçekliği üzerinde düşünmek gerekir.

Eğer komünistliği kendine yakıştıran kimse Türkiye üzerinde çıkarları bulunan bir siyasi gücün temsilcisi, ajanı, casusu değilse, nedir? [...] Sosyalizmin, komünizmin, Marksizmin Türkiye’de mekân tutabileceği bir toplumsal unsur, yaşayan bir değer var mıdır? Yoksa sosyalistlik (bütün varyantlarıyla) Türkiye’de Budist olmak gibi sürrealist olmak gibi bireyin kendi dünyasında kapalı kalan seçmeleri ilgilendirdiği için hiçbir toplumsal ağırlığa sahip olmadan varlığını sürdüren bir düşünce tarzı mı? (Özel, 2011: 74).

Özel, *Türkiye Günlüğü* yazarları gibi, solun varlık gerekçesini Batılılaşmaya dayandırmak gerektiği ifade eder. Sosyalizm, Tanzimat’tan beri ipleri elinde tutan ve Türkiye’nin yaşama şansını dünya sistemi ile uzlaşmada bulan bir anlayıştır. Halkın desteğine başvuran sol, karşılık bulamayınca ya saf dışı edilmiş ya da devlete sığınmak zorunda kalmıştır; 1971’den sonra ise devletten yediği darbeyle dışarıdan destek aramak zorunda kalır. Kısaca, sol için Türkiye’de “toplum içinde tanınabilir türden bir haklılık tecessüm” etmemiştir (Özel, 2011: 95).

Yerli olmama eleştirisi, sosyalist bir dergi olan ve ilerleyen sayfalarda görüşlerine yer verilecek *Birikim* dergisi yazarlarına da yönelecektir. Alkan, genel olarak sol için söylediklerinin *Birikim* için de geçerli olduğunu iddia eder. Alkan, önce *Birikim*’in getirmiş olduğu fikriyat ile Türkiye’nin toplumsal gerçekliği arasındaki uyumsuzluğa dikkat çeker. “*Birikim* Batılı endüstri toplumlarının ızdırabıyla yoğrulmuş bir fikriyatın kültürünü, Batı’ya pek az benzeyen ve henüz endüstrileşmekte olan bir ülkede inşa etmeyi gaye edinmiş bir dergi. Böyle bir dergi için teorinin lokal ihtiyaçlara cevap vermesi ve diriliğini koruyabilmesi bakımından ‘yerlilik’ şüphesiz en büyük problemler alanını teşkil edecektir.” Başka bir deyişle, *Birikim*’in Türkiye gerçeklerine uzak kalışı yabancı teorilerle beslenmesinden kaynaklanır. Öyle ki, *Birikim*’in Türkiye gerçekliğini yalnızca “empati cihazı yardımıyla” anlama gayretinin sınırlılığı, (her i’tizal hareketinde görülebileceği gibi), onu “teori ile tatbikat arasında dramatik medd ü cezirlere düşür kıl[maktadır]” (Alkan, 1997: 76). Alkan Türkiye’de *Birikim*’in yerlilik problemini yalnızca “empati cihazı yardımıyla” ele almakla yetindiğini - dolayısıyla yerliliğe hala dışarıklı kaldığını- iddia etmekte ve bunu söylerken kendisinin durduğu yerli fikri mevzi karşısında

Birikim'in bir i'tizal hareketi olarak kaldığını söylemektedir. Alkan, *Birikim*'i "ne düşünüyorlar bakalım?" merakını tatmin edecek i'tizal noktasından "ne düşünüyoruz bakalım?" sorusunun muhatabı olacak yerli bir noktaya davet etmektedir (Alkan, 1997: 75-76).

İlginç olan nokta Alkan'ın eleştirilerine benzer bir eleştirinin sol görüşlü bir yazar tarafından da dile getirilmiş olmasıdır. Kendini sosyalist olarak tanımlayan Aydın Çubukçu, *Birikim*'i öncelikle, teoriyi siyasi pratikten daha önemli görmekle eleştirir. "Bir siyasal akıma dönüşmemeye gösterilen özel özenin, işçi ve emekçi sınıflar hareketinin 'üzerinde' durma tercihinin bir sonucu olarak biçimlendiğini ve bunun *Birikim*'e genel niteliğini verdiğini söyleyebiliriz" (Çubukçu, 1997: 106). Devrimci bir pratiğin esaslı öznelinin dışında konumlanmak Çubukçu'ya göre "yere basmayan" bir teori hareketi olmaya yol açar. İşçi hareketiyle bağının zayıflığı nedeniyle, *Birikim* Türkiye'deki geleneksel solun (*Kadro* ve *Yön* dergileri) ve Türk aydınının (Tanzimat ve İttihat Terakki'den bu yana oluşan aydın modelinin) bir parçası sayılmalıdır. *Birikim* yazarları, teorik meselelerde, tıpkı geleneksel sol hareketlerde görüldüğü gibi, "Türkiyeli aydınının genel ve tarihsel karakteristiği olan, 'ecnebi'lik" hatasını sürdürmektedir (Çubukçu, 1997: 107). Anlaşılabilceği gibi, Çubukçu, *Birikim*'in işçi sınıfı ile arasındaki kopukluğu vurgulamakla yetinmiyor ve "Avrupa'da olup biten ne varsa" aktarmasıyla sınırlı teorik işlevini ecnebi kalışının nedeni olarak görüyor (Çubukçu, 1997: 108).

Özetle, sağ entelektüelin yerlilik meselesi üzerinden sola yönelik eleştirisi dört konu üzerinde odaklanıyor: (1) Dine, tarihe ve geleneğe karşıtlık; (2) birinciyle ilişkili olarak, toplumla irtibat kuramamak; (3) ithal teorilerle çok fazla meşgul olarak Türkiye gerçekliğine uzak kalmak, onu açıklayamamak; (4) Türkiye'nin çıkarlarına karşı olan siyasi sonuçlara bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hizmet etmek.

2. SOLUN ELEŞTİRİLERE CEVABI

Sol görüşlü entelektüellerin yerlilik konusundaki eleştirilere nasıl cevap verdikleri ve yerliliği nasıl anlamlandırdıklarını *Birikim* dergisi yazarlarından takip etmek mümkündür. Doğrudan

doğruya burada eleştirileri sıralanan sağ görüşlü entelektüellere cevap veren Birikim yazarları, bir taraftan sağın yerlilik eleştirisinin hakkını vermeyi deneyecek, diğer taraftan yerliliciliği çeşitli nedenlerle eleştiriyi tabi tutacaklardır.

2.1. Yerlilik Eleştirisinin Hakkını Vermek

Tanıl Bora *Birikim*'in 100. sayı değerlendirmesinde, yine bu sayıda yapılan eleştirileri de dikkate alarak, hem derginin yerliliğe gittikçe artan bir dikkat gösterdiğini hem de ilerideki sayılarda bu konuya daha fazla yer ayrılacağını/ayrılması gerektiğini belirtiyor.

Birikim'den beklenen ve bilhassa beklenmesi gerektiğini düşündüğüm bir başka hizmet, memleketle ilgili her türlü teferruata 'iyi' bakmasıdır. Yeni Birikim'in eski Birikim'e göre gelişme kaydettiğini rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir saha burası. Memleketin özgül şartlarına, siyasal dokusuna, toplumsal yapılarına, tarihsel sürecine, beşeri coğrafyasına, kültürel değişimine dönük tetkikler, dergide sürekli yer buldular. Bu tetkiklere reel politikacı tavrından, propagandacı-ajitatörden farklı, "nazari" ve zaman zaman soğuk bulunan bir bakış hâkimdi kuşkusuz; fakat bu gerçeklikle yaşadığının, onun bir parçası olduğunun idraki içinde olan, sesini ve mesafesini bu idrakin ve 'sınırlı sorumluluğunun' bilinciyle ayarlayan bir bakıştı bu. 'Yerliliği' tafraya veya melankoliye dönüştürmeyen 'sakin' ve sahici bir yerli bakıştı. Birikim hakkında 'uçuk' ve özellikle dergiyi izleyen milliyetçi-muhafazakâr aydınlardan gelen- 'yabancı/Batılı' dokundurmalarının en abes olduğu saha da bence burası; Birikim'in, milliyetçi olmaksızın memleketçi, 'biz bize benzeriz'ci ve 'devlet bizim devletimiz'ci olmaksızın yerli bir bakış açısını genişlettiğini düşünüyorum (Bora, 1997: 59-60).³

Birikim'de yerliliğin dosya konusu yapıldığı 111-112. sayının sunuş yazısında, *Birikim*'in yerlilik konusunda bahsi geçen eleştirileri belirli ölçütlerle kabullenmeye hazır olduğu ifade ediliyor. "Solun 'yerlilikle ilgili bir sıkıntısı ya da bir açığı veya bir kompleksi var mıdır, olmalı mıdır?" sorusuna, yalnızca "esaslı ve can alıcı suçlamalardan biri" olduğu için değil; solun etkinlikle, kitlesellikle, iletişim ve ilişki kurmayla ilgili zaaflarının beraberinde yerlilikle ilgili kaygıları doğurduğu söylenerek olumlu cevap veriliyor. "O halde bu, hesaplaşılması, sorgulanması, üstüne düşünülmesi gereken bir kaygıdır." Yerlilik konusu kolayca bir

³ Aynı iddia için ayrıca bkz. (Bora, (1998b: 48, dipnot 3).

tarafa bırakılabilecek bir konu değildir. “Yerliliği bir mitos olarak, milliyetçi zihniyetin bir allı pullu bir yansıması olarak mahkûm etmeli, böyle bir kaygıdan sıyrılmalı mı? Yoksa belki ‘yerlici’ ağzların söyleyegeldiğinden farklı da olsa, içinde sahicilik, hayatiyet, sıcaklık barındıran bir toplumsallık rabitası olarak yerlilikte kayıtsız kalınamayacak bir hakikat saklı mıdır?” (Birikim, 1998: 31). *Birikim* yazarları özellikle bahsi geçen sayıda ikinci soruya evet diyen cevaplar geliştireceklerdir.

Aynı sayıda yer alan yazısında, Bora memleketten kopukluk, yabancılik ithamlarının “dile getirenlerin zihniyetinden bağımsız olarak, uyarıcı bir işaret sayılması gerektiğini” söyler. Hem yerli malzemedem hem de yerli okurdan uzaklaşmak “milliyetçi olmayan bir konumdan da endişe uyandırıcıdır” (Bora, 1998a: 251). Solda bir yerlilik kaygısının var olduğunu/var olması gerektiğini vurgulayan Tuncay Birkan da bu kaygının nedenini toplumla solun ilişki kuramamasına bağlar. “Özellikle 12 Eylül’den sonra sol, ‘iletişim kurma’, ‘meramını anlatma ve karşılık bulma’ konusunda bu ülke halkıyla ciddi bir sorun yaşamış; daha doğrusu bunu epey zamandır yaşadığı halde farkına varamamış olduğunu darbe dönemi sırasında yaşadığı korkunç yalnızlık ve terk edilmişlik (hatta ihanete uğrama) hisleriyle anlamıştı” (Birkan, 1998: 32).⁴ Birkan’a göre, sol, iletişim kurma adına kendi değerlerini, meselelerini bir tarafa bırakmadan bunları yeniden formüle edip, bu memleketin değerleriyle örtüştürmeli, genel olarak sağın hegemonyasını kırabilmelidir. Yerlilik eğer “memleketin beşeri coğrafyası’nı cidden merak edip tanıma[k]” anlamına geliyorsa bu kaygının duyulmasında bir beis yoktur (Birkan, 1998: 32-33).

Postmodernizmle ilgili tartışmaların revaçta olduğu bir dönemde Ümit Kıvanç’ın gösterdiği yerlilik hassasiyeti de, bu noktada, ilgi çekicidir. Sağ düşünürlerin ithal teoriler konusundaki eleştirilerine benzer biçimde Kıvanç, “tarihinden yoksun bırakılmış bir toplumun ferdi olarak, tarihle bağımızı daha da zayıflatabilecek eğilimlere karşı aşırı hassasiyet göstermenin [...] daha iyi olacağına

---

⁴ Birkan *Birikim*’in sürekli yazarlarından biri değildir. Ancak burada alıntılanan yazısı “*Birikim*’den Seçmeler” üst başlığıyla yayımlanan derlemede (Bora (ed), 2000) yer almıştır. Bu yüzden temsil edici yazılardan biri olarak değerlendirilebilir.

inanıyorum” diyerek “ithal tartışmalar”ın “köksüz ve yapay” oluşundan şikâyet eder. Kıvanç, bunun yerine, kendi meseleleri üzerinden evrensel meselelere ulaşmak gerektiğinin altını çizer. “Bana son derece makul ve basit görünen bir gerekliliğe dikkat çekmeye çalışıyorum. Ancak -bir yandan yürüyen- kendi modernleşmemizi eleştirerek açacağımız kanallardan, uluslararası, evrensel akıntılara katılabiliriz. Sınıfa alınmayan, koridordan içerideki konuşmalara kulak kabartan ve sokulmayacağı sınavlara hazırlanan ucube sığıntılar gibi davranmanın âlemi var mı?” (Kıvanç, 1999: 123-125).

2.2. Sosyoloji ve Siyaset Arasında Yerlilik

Birikim'de yerliliğin önemsendiği belirtilmekle birlikte, dergi yazarları yerlilik konusunu ele aldıklarında, sosyolojik bir durum olarak yerlilik ile politik tercihleri ve eylem ilkelerini belirleyecek değerler kaynağı olarak yerlilik arasında bir ayırım yaparlar.

Ahmet Çiğdem⁵, Türkiye'nin farklılığına yapılan vurgunun “bir açıklama ihtiyacı”nı karşılamak açısından anlam kazanabileceğini, yoksa “bir benlik yüceltimi” anlamına gelmemesi gerektiğini belirtir (Çiğdem, 2009: 7). Benzer bir biçimde Birkan da yerliliğin ontolojik değil, iletişimsel, etkileşimsel, politik bir değer olabileceğini, bunun dışında solun, evrensel ve evsiz olduğunu, “bir varoluş biçimi olarak yerliliği reddede[tiğini]” söyler (Birkan, 1998: 32-33). Bora da benzer bir ayırım yapar ve kabul edilebilir bir yerliliğin tanımını vermeyi dener. Buna göre yerlilik “[g]eniş tanımla, bir düşünceyi, bir nesnellik tanımını ya da bir özne kuruluşunu özgül tarihsel-toplumsal bağlamlara oturtmaya (ya da oradan türetmeye/oraya uyarlamaya) dönük dikkati yansıtan bir tavidir.” Bora'nın bu tanımda ifade edilenle bir sıkıntısı yoktur. Bu “tashihi tutum” zaten beklenendir. Ancak yerliliğin siyasallaşmış biçimi sorunludur: Bu anlamıyla yerlilik “kendiliğindenlik’, ‘sahicilik’, ‘özgünlük’, ‘kalıcılık’, ‘asllilik’ vb. ile ilgili iddiaları bakımından ve söz konusu vasıfları bir tür meşruiyet ölçütü olarak

---

⁵ Ahmet Çiğdem *Birikim* dergisi yazarları gibi sosyalist değildir. Ancak dergide birçok makalesi bulunduğu gibi, kitapları *Birikim* dergisi ve yayıncılarıyla ilişkili bir yayın evi olan İletişim'den yayımlanmaktadır.

düşünsel içeriklerin önüne çıkartması bakımından, muhafazakâr bir tavra işaret eder.” Yani yerlilik bir siyasal tavra ve ontolojik bir konuma oturtulduğunda, muhafazakâr ve milliyetçi bir ideolojik tavır haline gelecektir (Bora, 2006: 445). Başka bir deyişle, “yerlilik, toplumu anlamak, açıklamak için verimli bir bakış açısı sunabilir, fakat bizatihi bir değer mefhumu olarak alınırsa ciddi hayal kırıklıklarına yol açabilir” (Bora, 1998b: 49). Çiğdem de benzer bir noktaya başka bir bağlamda yeniden değinir: “Bu toprakları özgül yapan sosyolojik ögenin keşfi, bu öge üzerinde düşünmek ve hareket etmek bir ideoloji, bir kültürel pozisyon olamaz; akli başında her insanın sahip olması gereken bir tutumdur” (Çiğdem, 1998: 87).

Yerliliğin siyasallaştırılması çeşitli sorunlara yol açabilir. Yerlilik ve farklılık iddiasını sorunsallaştıran Çiğdem “Türk ideolojileri”nin “kendisi olarak kalma” arzusunu Türkiye’nin en büyük sorunu olarak görür (Çiğdem, 2009: 162). Buna göre, ideolojilerin Türkleştirilmesi ile yerlileştirilmesi arasında bir ayrım yapılabilmelidir. İdeolojilerin Türkleştirilmesi iki nedenden ötürü bir tahrifattır. “Birincisi, Türkleştirme ameliyesi, eklemelendiği her ideolojik yönelimin tarihselliğinde verili bulunan pozitif işlevi ortadan kaldırıyor ve gerçeğinin sadece kötü bir kopyası olarak var kalmasını sağlıyor. İkincisi de, bu ‘millileştirme’ çabasının sonucunda ortaya çıkan ‘ürün’, hem kastedilen milli oluşa hem de millileştirilen ögeye uzak kalıp, sadece adıyla var olabildiğinden Türkiye’deki hegemonik bütünün takviyesine katkıda bulunuyor” (Çiğdem, 2001: 8). Bir ideolojinin gerçekten yerlileştirilmesi ise, eğer yerlileştirmeden “bir düşünceyi, bir tür kendi diline ve mekânuna çevirebilme, bu düşünceyi taşımak isteyen insana ‘ulaştırabilme’ kaygısı”nı anlıyorsak anlamlı olabilir. Sözelimi, “Marksizm evrensel bir ideoloji olarak kurgulanabilir; ancak bu kurgu her durumda, somut bir toplumsal bütünün belirleyiciliği altında gerçekleşmek durumundadır” (Çiğdem, 1996: 43). “Edimin nesnesindeki özgün öge” korunmadığında ise yerlileştirme, gelenek ve yerellik savunusuna dönüşebiliyor. Çiğdem yerliliğin “sadece bir durumun, bakışın, tecessüsün adı” olabileceğini, bunun bizatihi bir ideolojiye dönüşmesinin ancak ideolojilerin

taşralaşmasına ve tarihsel geriliğin oluşmasına ve sürdürülmesine yol açabileceğini ifade ediyor (Çiğdem, 2001: 9).

Anlaşılan yerlilik kaygısı duymak ve yerliliği sosyolojik olarak tespit edilebilir bir durum olarak önemsemek, yerliliğin sosyalist bir siyaset için içerdiği politik sorunlara yönelik ikazda bulunmayı engellemiyor. *Birikim*'de yerliliğe sağ entelektüeller tarafından kazandırılan politik muhteva kabul görmemektedir. Dahası yerliliğin sahici bir fikir adına değil, politik çıkarlar adına piyasa sürülebileceğine dikkat çekilmektedir. Ulus Baker "'yerlilik' iddiasının ardında, çok daha güçlü 'çıkarlarla', 'duygularla' karşılaşmaktan kaçınamayız" demektedir. Yerlilik iddiası geçmişe değil geleceğe yönelmiş bir tutkunun sonucudur. "Fenomenolojik 'geçmişe özlem' değerinin altında gelecek üzerinde kurulacak bir hâkimiyet güdüsü yatar" (Baker, 1998: 42). Bu noktada yerliliğin güç istenci içermesi veya bir iktidar talebine dönüşmesi söz konusudur.

Çiğdem de farklılık talebiyle, global politikada ve iktisatta güçlü olma isteği arasındaki eşzamanlılığa dikkat çekerken, yerlilik iddiasının bir iktidar isteği olarak işlevselleştiğini belirtmektedir (Çiğdem, 2009: 162). Çiğdem, bu noktada, başkalık kavramıyla özgüllük kavramını birbirinden ayırıyor. "'Başkalık' kavramı, bir taraftan bütün gayretiyle 'öteki' olmaya ilişkin bir kararlılığı taşımak, diğer taraftan 'kendisi' ('olarak') kalmak iddiasına işaret eder ve hem toplumsal yapı analizlerinde hem de düşünce tarihi çalışmalarında benzeri başka kavramlardan, örneğin 'özgüllük' kavramından ayırt etmek gerekir. Çünkü herhangi bir topluma ilişkin özgüllük talebi, bu talebi haklılaştıracak objektif bir karşılığa sahipse anlamlı olabilir. 'Başkalık' talebiyse, nesnel karşılığı olmasa bile, söylemsel olarak ayakta durabilir." Anlaşılabileceği gibi, başkalığın özgüllükten farkı onun politik içerimlerinde saklıdır. MDD [Milli Demokratik Devrim], Kadro dergisi ve çeşitli sağ muhafazakâr örnekler veren Çiğdem, başkalık iddiasıyla anti-demokratik politik yönelimler (politik-bürokratik vesayeti kurumsallaştırmak gibi) arasında doğrudan bir ilişki bulur (Çiğdem, 2007: 71). Dahası, başkalık iddiası, Osmanlı'dan

Cumhuriyete tüm ideolojik pozisyonlara sirayet edecek hegemonik bir güce kavuşur (Çiğdem, 2007: 73).

Geçmişin değerlerini korumaya yönelmiş yerlilik iddiası, demokratik bir hegemonya siyaseti çerçevesinde kendini savunma talebinin sınırları dışına çıktığında, kolaylıkla zenofobiye, ırkçılığa ve faşizme yol açma potansiyeline de sahiptir (Baker, 1998: 42). İnsel “yerlilik olgusunun” ortaya çıkışını faşizm bağlamında ele alacaktır. Yerlilik uluslararası pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ortak yaşam ve kader cemaati arayışının bir sonucudur. Faşizmin doğuşuyla yerlilik talebi çakışır. Yerlilik faşizmin olgunluk aşamasında “ulus-halkın oluşturduğu bütünsel kütlenin tüm evrenselci kozmopolitizmlerine karşı koruyan bir zırh olarak işlev” görmeye başlar (İnsel, 1998a: 88). Bora ise yerliliğin faşizme yönelmesinin içsel gerekçelerini sunar. “Yerliliğin terkisindeki memleket-coğrafya-toprak-iklim kavramlarının oluşturduğu yumak, bu yükümlendirmeyi büsbütün ‘tabiatın emri’ havasına sokmaya, organizmacı-faşizan bir renge büründürmeye yatkındır.” Yerlilik dışlama, yalıtma, kör düşmanlık üretir; değişmez bir özün tarih içindeki seyrini aradığı için değişim dinamiklerini görmez; nüfusları biz-onlar şemasına indirgeyerek homojenleştirir (Bora, 1998c: 48). “Yerliliğin mefhum-u muhalifinin *yabancılık* olduğunu unutmamalı. Yerlici söylem, tanımı gereği, *zenofobik* bir uğrağı barındırır. Yerliliğe vurgu, ‘iç-dış, ‘biz-öteki’ ayrımlarını sabitleme saplantısına yatkındır; bu ayrımları muğlâklaştırabilecek geçişkenlikleri, alışverişleri, ucu açıklıkları tekinsiz bulur” (Bora, 2006: 458). Yerliliği sırf bu yüzden bile milliyetçilikten arındırmak gerekir. “Bahse konu edilmese bile verili olan bu kutupsallık nedeniyledir ki yerlilik, ‘masum’ bir ‘buradalık’ tan, herhangi bir özel yere, herhangi özel yerlerin her birine gösterilecek ilgiden ibaret kalmaz; belirli bir yerlilik anlayışının ölçüleri doğrultusunda aidiyet ve sadakat denetimine koyulur” (Bora, 2006: 458-459). Bora (Alkan’dan aktararak) “ülkenin ve toprağın kültür şifrelerinin” bu ülkede söz sahibi olmanın vizesi sayılmasını benzer bir otoriter siyasete meyillin göstergesi olarak sunacaktır. (Bora, 2006: 459).

Bir ötekenden, dış düşmandan anlamını alan yerliliğin kullandığı siyasal dil ise tepkisel olmaya mahkûmdur. “Yerlilik, kâh emperyalizme, bir süper güce, kolonyal metropole karşı direniş olarak var olan milliyetçiliğin özelliklerini benimser ve Üçüncü Dünyacılık söylemi içinde kendini ifade eder. Kâh siyasal veya dini anlamda evrenselliğe karşı muhalefetin yoğunlaştığı alan olur ve kültürel göreleliği yüceltir, yereli mutlaklaştırır.” Bu söylemle kendi homojenliğini sağladıkça, hitap ettiği bütünün heterojenliğini görmezden gelmeye eğilimli hale gelecektir. Yerlilik, evrenselin kendini ifade ettiği alan karşısında bir ret cephesi oluşturmaya çalışırken, toplumu organik bir biçimde tasavvur ve organize eder ve kendisine göre alt kimlik olarak konumladıkları karşısında da tahakkümcü bir siyasete dönüşür. Toprak, tarih ve kan bağı yerliliğin kendini tanımladığı unsurlardır. Bütün bunlar açısından yerliliğin milliyetçilikle arasında olan ince sınır da aşılmış olur. “Yerlilik ideolojisi ulusalcı yaklaşımı toplumsal açıdan ete kemiğe kavuşturur” (İnsel, 1998b: 139).

Yerlililiğin tepkisel bir söylemden faşizmin zırhına dönüşmesini kolaylaştıran ise özellikle içerdiği belirsizlik olacaktır. “Türkiye’de yerlilik savunucularının sıkıntısı, yerliliği tanımlayan unsurların dil/etnik kimlik mi, dil/din aidiyeti mi, yoksa üçü birden mi olduğu konusundaki belirsizliktir” (İnsel, 1998c: 154-156). Bora, tıpkı Çiğdem gibi, yerliliğin cevherinin belirsizliğinin yerliliği tanımladığını söyler (Bora, 2006: 446). *Türkiye Günlüğü*’nde sunulan yerlilik iddiası da bunu örnekler. “‘Zaten olan’, ‘kendinde’ bir millilik hali vurgulanır bu mefhumla. Bu halin, kültürel ve sosyo-psikolojik açıdan, Batı ilhamlı modern milliyetçiliğe olan üstünlüğü ve ona nazaran dayanıklılığı öne çıkartılır” (Bora, 2006: 457). Böylece, yerliliğin politikası bir tür otoriterliği çağrıştıran anti politikaya dönüşür.

Yerlililiğin milliyetçiliği-muhafazakârlığı dahi yerli görmeyişi, yerli olanı “siyaset ötesi bir kendilik hali” (Bora, 2006: 458) olarak görüşü ve buna rağmen içeriğin belirsizliği *Birikim* yazarlarının yerlilik konusunda teyakkuz haline geçişine sebep olacaktır. Fakat daha can alıcı bir eleştiri, yerlilik iddiasının kendisinin yerliliğin hakkını veremediği noktasındadır.

2.3. "Sağ Ne Kadar Yerli"

Birikim yazarları, yerlilik fikrini, yalnızca siyasi sonuçları açısından değil, "nesnellik" iddiaları açısından da eleştiriye tabi tutacaklar ve hem Batılılaşma deneyiminin hem de globalleşmenin aynılaştıran süreçlerinin meydana getirdiği bir toplumda hala yerli kalabiliyor olmanın imkânını sorgulayacaklardır.

Baker, aynılaştıran süreçleri içeren global kapitalizm içinde yerli olmama suçlaması yapanların ne kadar yerli olduklarını sorar (Baker, 1998: 46). Birkan'a göre ise ev metaforunu kullanan ve evin karşısında Batı'yı ve evrensel değerleri (demokrasi, özgürlük) gören yerliler (İsmet Özel, Beşir Ayvazoğlu, A. Turan Alkan), yani "devraldığı gelenekleri geri dönüşsüz bir biçimde dönüşmüş bir halde sürdüren bu 'millet'in Batılılaşma macerasını hala bir 'evden kaçış' olarak görebilenler, bahsettikleri 'ev'in yerinde yellere estişini görmek istemezler" (Birkan, 1998: 34). Bora da, benzer bir anlama gelmek üzere, yerli olana modernleşme deneyimimiz de dahildir diyecektir. Ayrıca yerlilerin modern deneyimi yerli olarak görmemesinin "dikkatleri kısıtlayıcı bir işlev"i olduğunu belirtecektir (Bora, 2006: 459). 1980'den sonra kapitalist ilişkilerin yoğunlaşmasıyla ve yerli kültürel malzemenin bir taraftan dolaşım yoğunluğu artarken diğer taraftan "otantik bağlam"ından koparılıp metalaştığı ve yerli olmayan bir çok kültürel kodun ilginç melezlenmelere yol açarak dahil edildiği bir yerde, sağın yerlilik iddiası ancak bu garip durumu idare etmek ve insanlara bir dayanak sağlamak için işlevselleşebilirdi. Türk sağ, kendi iddiasının aksine, bu çağdaş duruma yabancılaşmış ve memleketi tanıma zaafı içine düşmüştür (Bora, 1998b: 48-49).

Modernliğin belirleyiciliğine yönelik bu körlük, yerlilik iddiasının kendi modernliğini görmesini de engeller. Yerlilik iddiasının kültürel bir iddia olduğuna dikkat çeken Çiğdem, "kültür kavramının yeniliği bu sahiplenişin kökünün çok eskilere gidemeyeceğini gösterir. Yerliliğin tarihsel yeniliği, yerlilik dayanaklarının (ve bu arada özellikle kültürün) modernliğe bağlı olarak gelişmesinden kaynaklanır" demesine rağmen, modernlikle yerliliğin aynı ruhu taşıdıklarının yine de söylenemeyeceğini belirtir. Aksine modernlik ve yerlilik karşıt ruhlara sahiptirler.

“Modernliğin yaymaya, merkezles-tirmeye ve deneyime açmaya yönelik çabası, yerlilik iddiasının içine kapanma ve kendisi olarak kalma tepkisiyle karşılaşır” (Çiğdem, 1998: 85). Bu durum, Türk ideolojilerinin Türkiye gerçekliğine kendi iddialarının aksine gereken dikkati gösterememesine yol açacaktır. Çiğdem, bu noktada İslami hareketi örnek olarak gösteriyor ve İslami hareketin yerli gerçekliğe gerekli önemi veremediği gibi (Çiğdem, 2001: 115-116), modernliği de gereği gibi dikkat almadığını vurguluyor. Çiğdem’e göre, “Modernite öncesine dönmenin, onu aşmak ya da dışında kalmaya çalışmanın, dışında kalabileceğini varsaymanın sığınacağı yer ancak söylemsel olabilir [...]”; çünkü “[n]iyetleri ve teorik tercihleri, politik hedefleri ne olursa olsun, en radikalinden en liberaline, bütün düşünce formlarını ve bu formların ifade edilme biçimlerini, dolayısıyla epistemolojisini ve sosyolojisini belirleyen şey; modernitenin kendisidir” (Çiğdem, 2001: 78-79). Çiğdem Habermas’ın “modernliğin biz ölümlüler için ikinci bir tabiat haline geldiği” fikrini hatırlatıyor. Dolayısıyla bir gelecek perspektifine sahip olmak için ancak modernitenin perspektifini benimsemek gerekecektir (Çiğdem, 2001: 82). O halde sorulması gereken soru, İslâm düşüncesinin modernite dışında değil içinde temellendirilmesinin imkânı sorusudur. Bu soru “Müslüman olmanın ayrıcalığına dayanılarak görmezlikten gelinemez ve ayrıcalık konumu içerisinde gerçekleşemez. Çünkü katışıksızlık ve otantisite, herkese ne kadar uzaksa, Müslümanlara da o kadar uzaktır [...] Müslümanlar için farklı bir dünya, farklı bir toplum yok” (Çiğdem, 2001: 83-84).

Çiğdem, ayrıca, bir düşüncenin Batı’dan geliyor oluşuna yönelik eleştirilerin bir noktaya kadar haklı olduğunu ama faydasız bir eleştiriye dönüştüğünü belirtiyor (Çiğdem, 2001: 102). “Batı yaşadığımız dünyaya ve gerçekliğe içkindir; bu içkinliğin aşılabileceğine inanmak için, insan davranışlarından teknolojiye kadar uzanan geniş bir alanda fiziksel, biyolojik, kültürel ve toplumsal radikal dönüşümler gerçekleştirmek gerekir ki, bu da fiziksel anlamda yeni bir gezegen yaratmakla özdeş bir durum olacaktır.” Batı medeniyetine kayıtsız kalmayı kendini antropolojik bir kendilik olarak kurmakla eşanlamlı olarak anlıyor Çiğdem:

“Batı medeniyetine, kültürüne ve düşüncesine ‘kayıtsız’ kalabilen toplumlar, bildiğimiz anlamda toplumlar olmayıp, ‘tarihsiz’ insan topluluklarıdır- ancak antropolojik bir araştırmanın nesnesi olabilecek insan toplulukları” (Çiğdem, 2001: 102). Bu yöndeki tavrını sürdüren “gelecek bir geçmiş tasarısı” olarak İslâm düşüncesi “bütün dini düşünceler gibi gerçekte modern zamanlar için anakronik bir düşünce” olarak kalmaktadır. İslâm düşüncesinin böyle olmasında kendisinden kaynaklanan nedenleri olduğu gibi dini düşüncenin/din kurumunun modern zamanlardaki konumundan kaynaklanan nedenleri de vardır (Çiğdem, 2001: 77). Geçmişin yalnızca geçmiş olmadığını, tarihi de içerdiğini inkâr ettiğinde otoriter bir dil bu tür bir düşünceye karışır. Çiğdem, yeni-cemaatçilik, postmodernizm gibi siyasetlerin bu otoriteryanizmi gizlemek için, İslâm düşüncesi için işlevselleştirdiğini belirtir. Böylece İslâm düşüncesinin “bütün düşünceler gibi, tarihle, toplumla ve insanla bağlı ve sınırlı olduğunu görmesi” zorlaşmıştır (Çiğdem, 2001: 83). Özgünlük iddiası ancak “tarih dışı” kalma pahasına dile getirilebilirdir (Çiğdem, 2009: 161). Çiğdem’in önerdiği, her şeyden önce, modernliğin dışında olmadığımızı kabul etmektir. “Batı’yla ‘çağdaşız’; Marx Almanya’sının aksine, bizim bu toplumsal çağdaşlığı, düşünsel düzeyde de taşımamız gerekiyor. Daha Ortodoks bir ifadeyle, somut gerçekliği, kendi gerçekliğimiz olarak kavramsallaştırmakla yükümlüyük” (Çiğdem, 2001: 125). Sadece somut gerçeklik olduğu için değil, Türk toplumunu tarihe yeniden dâhil etmek için ve “daha insani ve özgür bir toplum” olabilmek için de Batılaşmak adeta bir zorunluluk halini almıştır. (Çiğdem, 2007: 81).

Sonuç olarak, *Birikim*’de, yerli gerçekliğin, onu da kapsayan daha geniş bir gerçeklik (kapitalist modernlik) tarafından belirlendiğine yönelik vurgu, sağın *asıl* yerli gerçekliğe ne kadar uzak kaldığının vurgulamak içindir. Böylece, sağın, sola yönelttiği yerli olmama eleştirisi, bir bakıma, sağın kendisine dönmüştür. Ayrıca, modernliği teknik gerekçelerle değil, insani yaşamın ilerici bir uğrağı olduğu için sahiplenmemiz gerektiği fikri, solu sağ düşünceden önemli ölçüde ayırmaktadır.

SONUÇ

Yerlilik konusunda, sağ ve sol düşünceyi temsilen ele alınan yazarların yakınlaştığı bazı noktalar bulunmakla birlikte uzlaşamayacakları meseleler hala varlığını sürdürmektedir. Uzlaşılan ve çatışmanın sürdüğü meseleler şöyle özetlenebilir:

1. Sağın dine ve topluma yabancılaşma konusunda yönelttiği eleştiriler sol tarafından kabul görmüştür. Sol, toplumla ve toplumun değerleriyle münasebeti artırma gerekliliğini vurgulamakta, bunu gerçekleştirememenin solun bir zaafı olarak kaldığını kabul etmektedir. Solun, Türkiye’de taban bulabilmesinin yolu sol değerlerin geleneksel değerlerin dili içerisinde ifade edilebilmesine bağlıdır. Bu durumda, hem bu geleneklerle hem de bu geleneklerin taşıyıcısı olan toplumla irtibat kurmak için solun yalnızca biçimsel anlamda değil, özsel olarak da bu dili bir biçimde kendi değerlerine eklemesi gerekir.⁶

2. Batılı teorilerin, tartışmaların, kavramların vs. yoğun alınılmasıyla tenkit edilen solun, bu eleştiriyi bir taraftan kabul ederken diğer taraftan anlamlı bulmayacağı açıktır. Çünkü sol, ülke gerçekliğini kapitalist dünya gerçekliğinden ayırmaz ve Türkiye gerçekliğini anlamak için dünya gerçekliği üzerinden ortaya koyulan farklı teorilerle irtibat içinde olmayı önemser. Özellikle Marksist/sosyalist yaklaşımların takip edilmemesi düşünülemez.

3. Türkiye gerçekliğini kapitalist modern dünya gerçekliğinin bir parçası olarak görmek, modernliğin/modernleşmenin toplumları benzerleştirdiğini kabul etmek, sol açısından, “yerli gerçekliğin” artık ne kadar yerli kalabildiği sorusunu gündeme getirmiştir. Yerli gerçekliği yabancı teorilerle inceleme eleştirisi de bu noktada anlamsızlaşacaktır. Sol, ayrıca, kapitalist modernliğe bu derece maruz kaldığı bir çağda sağın ne kadar yerli kalabildiği ve bu yerlilik iddiasının bir söylemden öteye gidip gitmediği şüphesini dile getirir.

---

⁶ Bu konuda, Birikim yazarlarından biri olan Murat Belge hakkında yapılan şu çalışmaya bakılabilir: Erbaş, 2015.

4. Sol görüş, yerliliğin muğlak bir içeriğe sahip olduğu ve bir iktidar istenci olarak ortaya çıktığı tespitini yaparken, yerliliğin demokratik olmayan siyasetlere zemin hazırlayabileceği kuşkusunu dile getirmiş olur.

Bu tartışmanın sonucunda yerlilik tartışmasını belirleyen bir sorunsal tespit etmek mümkündür. Bu sorunsal, *yerlilik* ile *yerlililik* arasındaki bir uzlaşmazlık olarak tanımlanabilir. Yerlilik, Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal özgüllüklerini tespit etmeyi ve yalnızca sosyolojik değil siyasi başarının da bu özgüllüklerin dikkate alınmasıyla gerçekleşebileceğini öneren bir fikirdir. Yerlililik ise yerliliğin nesnelleştirilebilir iddialarından farklı olarak siyasi tercihlere işaret eder. Çok farklı biçimler alabilen yerliliğin tüm içerimlerini solun kabul etmediği yukarıdaki örneklerde görülmüştür. Yerlilik konusunda belirli bir uzlaşma sağlanabilse dahi yerlililik konusunda siyasi tartışmaların sonuçsuz kalmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. T. (1999). "Fikir Konformizmine Veda: Yerliyim, Yerlisin, Yerli!". *Cogito*. (21): 89-98.
- Alkan, A. T. (1998). "Türkiye'de Yerlilik: Yerlilik ve Sol İlişisine Dair Bir Dış Bakış". *Birikim*. (111/112): 76-80.
- Alkan, A. T. (1997). "Ne Düşünüyoruz Bakalım?". *Birikim*. (100): 75-76.
- Baker, U. (1998). "Yerlilik Bir Aşındırma Denemesi". *Birikim*. (111/112): 41-46.
- Birikim. (1998). "Yerlilik: Gerçek ya da Maske". *Birikim*. (111/112): 31.
- Birkan, T. (1998). "Sol: Evin Reddi". *Birikim*. (111/112): 32-40.
- Bora, T. (2006). "Muhafazakâr Yerlilik Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (5-Muhafazakârlık)*. T. Bora ve M. Gültekingil (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları. 445-459.

- Bora, T. (ed.) (2000). *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin-Birikim'den Seçmeler 1-*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (1998a). "Dergicilik Deneyimi: Sosyal Bilimler Pratiğinde Bir Anlam Arayışı". *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Yeni Bir Kavrayışa Doğru-Sempozyum Bildirileri-*. İstanbul: Metis. 247-254.
- Bora, T. (1998b). "Sol ve Yerlilik Meselesi". *Birikim*. (111/112): 47-55.
- Bora, T. (1997). "100 Sayı Birikim-Neye Yaradı?". *Birikim*. (100): 57-60.
- Çiğdem, A. (2009). *D'nin Halleri, Din, Darbe, Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2007). "Batılılaşma, Modernite, Modernizasyon". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. (3-Modernleşme ve Batıcılık)*. T. Bora ve M. Gültekinil (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları. 68-81.
- Çiğdem, A. (2001). *Taşra Epiği, "Türk" İdeolojileri ve İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1998). "Yerlilik Üzerine Tezler". *Birikim*. (111/112): 84-87.
- Çiğdem, A. (1996). "Marx, Marksizm ve Ötesi". *Birikim*. (84): 39-45.
- Çubukçu A. (1997). "Türkiye Aydınının Birikimi". *Birikim*. (100): 106-108.
- Erbas, Y. (2015). "Murat Belge: Yerli Bir Sosyalist mi?". *Birey ve Toplum*. 5 (2): 5-42.
- Hocaoğlu, D. (2002). *Bir Entelijansiya Kritiği, Düşük Şiddetli Devrim*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- İnsel, A. (1998a). "Yerlilik: Bir Zırh. Birikim". *Birikim*. (111/112): 88.
- İnsel, A. (1998b). "Yerlilik-Milliyetçilik". *Birikim*. (111/112): 139.
- İnsel, A. (1998c). "Yerlilik ve Devlet". *Birikim*. (111/112): 154-156.

- Karpat, K. (1967). "The Turkish left". *Journal of Contemporary History*.
1 (2): 169-186.
- Kısakürek, N. F. (2012). *İdeolocya Örgüsü*. (ondokuzuncu baskı).
İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kıvanç, Ü. (1999). *Demiş Bulundum, Memleket Ahvali Üstüne Yazılar*.
İstanbul: Birikim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2006). "Batılma" *Düzeninin Yabancılaşması*.
(dördüncü baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Sekizinci baskı),
İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özel, İ. (1984). *Zor Zamanda Konuşmak*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Özel, İ. (2011). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin?* (Ondördüncü
baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler
(1910-1960)*. Ankara.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

AHMET AĞAOĞLU'NDA İSLÂM VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ*

Mehmet Kaan ÇALEN**

ÖZ: Din/İslâm ve milliyetçilik/Türklük ilişkisi modern Türk düşüncesinin en tartışmalı konularından birisidir. İkinci Meşrutiyet yıllarından başlayarak günümüze kadar konu güncelliğini muhafaza etmiştir. Bu bağlamda Türkçüler ile İslâmcılar arasında cereyan eden din ve milliyetçilik tartışmaları, modern Türk düşüncesinin yüksek gerilim hatlarından birini teşkil eder. İslâmcılar, milliyetçiliğin dinen yasak olduğunu ispatlamaya çalışırken, Türkçüler ise bu hususta bir yasağın olmadığını göstermeye çalışırlar. İkinci Meşrutiyet yıllarında Türkçüler adına İslâmcılar ve Osmanlıcılar ile çeşitli tartışmalara giren Ahmet Ağaoğlu, din/İslâm ve milliyetçilik/Türklük ilişkisi bağlamında milliyetçi geleneğin sürekli yeniden üreteceği argümanları metinlerinde işlemiştir. Ağaoğlu'nun gerek Babanzâde Ahmed Naim, gerekse Süleyman Nazif ile girdiği tartışmalarda ürettiği metinler, Türkiye'de milliyetçi düşüncüyü anlamak adına fevkalade kıymetlidir. Ağaoğlu'nun metinleri, İkinci Meşrutiyet döneminin iki zinde düşünce hareketi olan İslâmcılık ve Türkçülük arasında bir uzlaşma tesis etmek amacına yöneliktir. Daha derinde ise Ağaoğlu, modern Türk kimliğinin nasıl tanımlanacağı meselesi ile ilgiliydi. Reformist görüşlerini Türk milliyetçiliğine aşılıyarak bu iki

---

* Bu makale, "Doğumunun 150. Yılında Ahmet Bey Ağaoğlu Sempozyumu'nda (19-20 Eylül 2019, Bakü) sunulan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

**Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mkaancalen@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6573-3983.

*Geliş Tarihi-Received Date: 02.06.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 27.08.2020*

amacı gerçekleştirmeyi denedi. Ancak Türklük ile İslâmiyet arasında kurduğu ilişki çetin çelişkiler de içeriyordu.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ağaoglu, Türkçülük, Türk milliyetçiliği, İslâmcılık, İslâm ve Milliyetçilik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ISLAM AND NATIONALISM IN AHMET AGAOGLU

ABSTRACT: The relationship between religion/Islam and nationalism/Turkishness is one of the most controversial issues in modern Turkish thought. The issue has been kept up it's actuality from the Second Constitutional Monarchy years to the present. The discussions on religion and nationalism between Turkists and Islamists constitute one of the high tension lines of modern Turkish thought. While Islamists try to prove that nationalism is forbidden by Islam, Turkists try to demonstrate that there is no ban on this issue. Ahmet Agaoglu, who entered into various discussions with the Islamists and Ottomanists on behalf of the Turkists during the Second Constitutional Monarchy years, has worked in his texts the arguments that the nationalist tradition will constantly reproduce in the context of the relationship between religion/Islam and nationalism/Turkishness. Texts produced by Agaoglu in the discussions with Suleyman Nazif and Babanzâde Ahmed Naim, are supremely valuable in order to understand the nationalist thought in Turkey. Agaoglu's texts were aimed at creating a compromise between Islamism and Turkism, two vital thought movements of the Constitutional Era. More deeply, Agaoglu was concerned with the question of how to define modern Turkish identity. He attempted to achieve these two goals by instilling his reformist views into Turkish nationalism. However, the relationship he established between Turkishness and Islam included severe contradictions.

Keywords: Ahmet Agaoglu, Turkism, Turkish Nationalism, Islamism, Islam and Nationalism.

GİRİŞ: TÜRKÇÜLÜK VE İSLAMCILIK ARASINDA UZUN İNCE YOLLAR

II. Meşrutiyet yılları, üç kimlik siyasetinin, yani hususî isimleriyle Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük'ün aynı politik evreni paylaştıkları, birbirleriyle etkileşime girdikleri, rekabet

ettikleri, tartıştıkları bir zaman dilimi olmuştur. Türkçülerin Osmanlıcılar ve İslâmcılar ile girdikleri tartışmalar II. Meşrutiyet dönemi Türk düşüncesinin canlı ve bereketli bir tarafını teşkil eder. Yusuf Akçura ile Ali Kemâl arasında 1904 senesindeki Üç Tarz-ı Siyaset tartışması ile başlayıp Meşrutiyet yıllarında Türk Yurdu ve Peyâm sayfalarında devam eden Osmanlılık-Türklük tartışması, İslâmcı Babanzâde Ahmed Naim ile Türkçü Ahmed Agayef (Ağaoğlu) arasında cereyan eden “İslâm’da dâvâ-yı kavmiyet” tartışması ve yine Ahmed Ağaoğlu ile İslâmcılıkla melezlenmiş yeni bir Osmanlılık versiyonunu dillendiren Süleyman Nazif arasındaki tartışma meşhurdur.¹ Söz konusu tartışmalarda Türkçülerin diğer iki rakip cereyanın hücumlarını karşılarken ileri sürdükleri argümanlar Türkçü fikriyatı anlayabilmek adına fevkalade kıymetlidir. Bilhassa İslâmcılar ile cereyan eden tartışmalarda Türkçülerin sözcüsü olan Ağaoğlu’nun metinleri temsil edici niteliktedir ve Cumhuriyet döneminde Türk-İslâm sentezi ve Türk Müslümanlığı gibi söylemlere evrilecek olan çizginin kökleri açısından mühimdir.

İslâmcılık ve Türkçülük arasında umumiyetle gerilim ve tartışmalar söz konusu olmakla birlikte bazen karşılıklı etkileşimler, iç içe geçişler, melezlenmeler, orta yol arayışları da vakidir. Hatta Sırat-ı Müstakim’de İslâmcılar ile Türkçüler teşrik-i mesaide bile bulunmuşlardır.² Babanzâde Ahmed Naim, meşhur “İslâm’da Dâvâ-yı Kavmiyet” yazısında bir orta yolcu grup olarak “Türkçü-İslâmcılar” a seslenmişti. Hilmi Ziya Ülken de Şemsettin Günaltay, Şerefettin Yalçın, Halim Sabit, Hüseyin Hüsamettin gibi sarıklı Türkçülerden, Türkçü-İslâmcılardan bahseder.³ Bu tarz ara

---

¹ Söz konusu metinler için bakınız: Mehmet Kaan Çalen & Halûk Kayıcı, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2014; Türkçülüğün, İslâmcılık ve Osmanlılık karşısındaki pozisyonu için bakınız: Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2017.

² Akçura, 1912 yılında neşredilen bir yazısında Sırat-ı Müstakim’i Türklüğe hadim süreli yayımlar meyanında zikreder. Akçuraoğlu Yusuf, “Türklük”, *Salnâme-i Servet-i Fünûn*, İstanbul 1328, s. 188.

³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 2001, s. 394-399. Bir ara karakter olarak Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin de ismi zikredilebilir.

karakterler karşılıklı etkileşimleri açığa vurur. Ancak bazı müşterek kaygı ve hassasiyetler ile dönemsel yakınlaşmaların dışında iki cereyan iki ayrı kampı temsil eder. Bu vadede İslamcılığın da, Türkçülüğün de homojen bir yapıya sahip olmadıklarını hatırdan çıkarmamak, etkileşimleri ve kopuşları doğru yorumlayabilmek için önemlidir. Modernist İslamcılarla Türkçülerin dinde reform, kaynaklara dönüş ve dinin hurafelerden arındırılması gibi temel ve gayet muhataralı bir konuda birbirlerinin pek de uzağında olmadıkları görülürse de milliyetçilik meselesi iki tarafı iki ayrı kutba itecek kadar güçlü bir çelişkidir.

İslâmcılar milliyetçiliğin/kavmiyetçiliğin dinen yasak olduğu, dolayısıyla Türkçülük yapmanın kişiyi dinden çıkaracağı, bütün Müslümanların bir millet teşkil ettiği, bunun dışında başka bir başka bağlılık odağı aramanın Müslümanlar arasına fitne sokmak olduğu, Türkçülerin İslâm öncesi Türk tarihini sahiplenmek suretiyle bir tür cahiliye dönemine avdet ettikleri, hatta Cengiz Han'ı Hz. Muhammet'in yerine koymak istedikleri, dolayısıyla eski Türk dinini, Şamanizm'i, İslâm'ın yerine ikâme etmek istediklerini ileri sürdüler. Türkçülüğün bir dinsizlik ihtiva ettiği yönündeki propagandalar, açık veya örtük imalar, Türkçülüğü Müslüman halk nezdinde bir meşruiyet krizine sokmaya matuftu.

Sebilü'r-Reşâd sütunlarında yer alan, Mehmed Fahreddin⁴ imzalı bir yazıda "*İslâm'da kaç milliyet var?*" var diye soruldu. Cevap belliydi; "*İslam'da milliyet, diyânetle tevem*"⁵ olduğu için tek bir din, dolayısıyla tek bir millet vardı. Milleti din meydana getirmekteydi. Bu sebeple diyanet demek, milliyet demektir. Yazar, milletlerin içinde çeşitli kavimlerin ve unsurların mevcut olduğunu kabul eder. Ancak din, bunları bir vücudun organları gibi bir araya getirerek millet hâline koymaktaydı.⁶ Bu itibarla İslâm milleti içinde

⁴ Mehmed Âkif'in müstear ismi olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.

⁵ Mehmed Fahreddin, "Son Darbe Karşısında-2 İslâm'da Kaç Milliyet var?", *Sebilü'l-Reşâd*, C. 11, Aded: 277, 19 Kânûn-i Evvel 1329, s. 261.

⁶ Fahreddin, "Son Darbe Karşısında...", s. 262. Dönemin metinlerinde millet, kavim, milliyet, kavmiyet, ırk, cinsiyet, asabiyet gibi terimlerin kullanımı için

yüzlerce farklı kavim, unsur, renk, seciye mevcut olabilirdi; fakat bunların milletin ruhu üzerinde etkisi olamazdı. Kavmiyet, Mehmed Fahreddin'e göre biyolojik bir şeydi, insanın hayvanî yönüyle ilgiliydi. İnsan "mahiyet-i cinsiyesiyle hayvandan başka bir şey" değildi. Bu durumda kavmiyetçilik/milliyetçilik de Darwinizm'e atıfla "hayvanîyet" insanîyete tercih etmek demektir. Oysa insan "hayvan-ı nâtik"tı. Onu diğer hayvanlardan ayıran hususiyet bu natikiyyet hassasıydı. Milliyet de biyolojinin ötesinde, ruhî bir şeydi. Müslümanlara ruhu din verdiği için onlar İslâm milletinin bir parçasıydılar.⁷ Bu şekilde din temelli bir milliyet kabulünün varacağı yer Türkçüler açısından gayet sıkıntılıydı:

İslâm'da millet, dinden ibaret olunca her hangi bir unsur-ı İslâm tarafından dermeyân olunacak milliyet dâvası, o milletten ve binaenaleyh o dinden ayrılmak demek olmaz mı?⁸

"Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?", "Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez", "Hani milliyetin İslâm idi... kavmiyyet ne!", "Bizim diyanete sığmaz sekiz dokuz millet", "Müslümanlıkta anasır mı olurmuş ne gezer/ Fikr-i kavmiyyeti telin ediyor Peygamber" gibi musralarıyla Mehmed Âkif de mensup olduğu çevrenin milliyetçilik konusundaki düşüncelerini veciz bir şekilde dillendirir. O da milliyetçiliğin dine aykırı olduğu, Müslümanların başına gelen felaketlerin en büyük sorumlusu olduğu ve İslâm dünyasını parçalamak için Hristiyanların bir oyunu olduğu hususlarında mücadele arkadaşlarıyla hem fikirdir.⁹

Ahmed AĞaoğlu, İstanbul Türk Ocağı'nda milliyet üzerine verdiği bir konferanstan sonra bir hocanın, kendisi için nikah tazelemesi gerektiğini söylediğini beyan eder.¹⁰ Görüldüğü üzere Türkçülüğün İslâm kardeşliğini yaralayan ve "hakiki Müslümanları"

---

bakınız: Mehmet Kaan Çalen, *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 29-44.

⁷ Fahreddin, "Müslümanlıkta Bir Millet Var" *Sebilü'l-Reşâd*, C. 11, Aded: 279, 2 Kânûn-ı Sâni 1329, s. 297

⁸ Fahreddin, "Müslümanlıkta Bir Millet...", s. 298.

⁹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, C. 1, İstanbul 2001, s. 45-47; Mehmed Âkif, *Düzyazılar Makaleler-Tefsirler-Vaazlar*, İstanbul 2011, s. 401-403, 465-466.

¹⁰ AĞaoğlu Ahmed, "Tarihî Devirler Arasında Milliyet", *Türk Yurdu*, C. 3, Nu. 17, Mart 1926, s. 537.

üzen bir hastalık¹¹ addedildiği bir ortamda, Türkçüler, dinsizlik ithamından İslâm milleti haricinde bir Türk milletinin olamayacağına kadar birçok iddia ile hesaplaşmak zorundaydılar. Türkçüler kamuoyunu bir yandan İslâm'ın milliyetçiliği yasaklanmadığı, diğer yandan Türkçülüğün dinsizlik olmadığı hususunda ikna edebilmek için yoğun çaba sarf ettiler. Timurtaş imzalı, kuvvetle muhtemel Gökalp tarafından kaleme alınmış bir yazıdaki “*Türklerin gizliden gizliye, bir günâh işliyormuş gibi dertlerine derman aradıkları*” ibaresi döneme hâkim olan psikolojiyi manidâr bir şekilde yansıtmaktadır.¹²

Aslında İslâmcılık da bir tür milliyetçilikti, İslâm milleti ifadesi geleneksel dinî cemaatten çok modern “nation” a yakındı.¹³ Ernest Gellner, “*Müslüman köktencilüğün altında yatan anonim bir ümmetle kendini özdeşleştirme mekanizması, modern milliyetçiliğin altında yatan mekanizmaya benzer*” der.¹⁴ Kemal Karpat, bu bağlamda II. Abdülhamid’in politikasını Pan-İslamizm’den ziyade İslamizm olarak niteler. İslamizm içeri dönük birleştirici bir ideolojidir, ancak bir dış politika enstrümanı olduğu anda Pan-İslamizme dönüşmektedir.¹⁵ Bu hususa ilk dikkat çeken isim Yusuf Akçura olmuştur. Tıpkı İslâmcılar gibi İslâm’ın siyasî ve içtimâî hayata da önem verdiğini, “din ve millet birdir” kaidesini de telaffuz ederek vurgulayan Akçura’ya göre İslâmcılığın amacı, bütün Müslüman unsurları aralarındaki soy farklarına bakmaksızın müşterek dinden istifade ile modern mânâsıyla yeni bir millet inşa etmektir.¹⁶

¹¹ “Kavmiyetçilik Hastalığı”, *Sebilü'l-Reşâd*, C. 18, Aded: 453, s. 131.

¹² Timurtaş, “İslâmiyet Karşısında Milliyetler Türklük”, *İctihâd*, Nu: 68, 30 Mayıs 1329, s. 1493. Gökalp’in din konusundaki görüşleri için bakınız: Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul 2011, s. 57-71; Cevat Özyurt, “Gökalp Milliyetçiliğinde Kurucu Unsur Olarak Din”, *Ziya Gökalp Kitabı*, Editörler: Cevat Özyurt-Ahmet Tak, Ankara 2015, s. 207-234.

¹³ Millet kavramının evrimi için bakınız: Mehmet Kaan Çalen, *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

¹⁴ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul 2009, s. 227.

¹⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Ankara 2006, s. 434.

¹⁶ Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset”, (Yeni yazıya aktaran Recep Duymaz), *Üç Tarz-ı Siyaset Ve Düşünce Akımları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 171. Din, devlet, siyaset, İslâm ve milliyetçilik konularında

Őahsî kanaatime göre Türkçülerin din-milliyet meselesindeki çözümü bir sacayağına oturmaktaydı. Evvelâ dinî ve millî arasında yaratılan gerilim, dinî olanı da içeren bir millî/millet/milliyet tarifi yapılarak terminolojik düzeyde bertaraf edilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak dinî olanı da içeren bu millînin, dinen meşrû olduğu ispatlanmak istenmiştir. Son olarak tarihî ve güncel hadiselerden getirilen örneklerle, millet ve milliyetçiliğin kaçınılmaz bir tarihî ve sosyolojik vakıa olduğu görüşü işlenmiştir. Bu çerçeve içinde Türklerin İslâm'a hizmetlerini vurgulamak, bilhassa İslâm'ı koruyucu misyonlarını öne çıkarmak, ümmet ve millet kelimelerini hem birer kavram hem de işaret ettikleri olgular itibariyle birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmak, Türkçülüğe bir ümmet programı hazırlayarak Müslüman milletler arasında dayanışmaya dayalı farklı bir ittihâd-ı İslâm modeli tasarlamak, İslâm dünyasının sömürgelikten kurtulması için milliyetçiliği temel dayanak yapmak gibi yardımcı enstrümanlara da başvurulmuştur. II. Meşrutiyet döneminde kurulan bu teorik çerçeve, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğine tevarüs ederek günümüze kadar süreklilik göstermiş, Türk-İslâm Sentezi ve Türk Müslümanlığı gibi muhtelif modellemelere temel teşkil ederek milliyetçi-muhafazakâr yazarlar tarafında yeniden ve yeniden üretilmiştir. Bu tebliğe Ahmet Ağaoğlu'nun II. Meşrutiyet döneminde kaleme aldığı metinlerden hareketle Türkçülerin İslâm milliyetçilik konusunda ortaya koyduğu model betimlenmeye çalışılacaktır.

1. MİLLİYETÇİLİĞİN DİNEN MEŐRULUĐU

İslâmcıların Türkçülere yönelik hücumlarında konuyu bir din ve inanç alanına çekerek Türkçülüğün dinsizlik, milliyetçiliğin/kavmiyetçiliğin de küfür olduğunu ima etmek alışkanlık hâline getirdikleri bir taktiktir. Mesela Süleyman Nâzif, Ağaoğlu ile girdiği tartışmada aynı yola başvurur ve "*İslâmiyet'in her türlü revâbit-ı kavmiyeyi kırarak yerine râbıta-i diniyeyi ikâme etmiş olduğunu*" söyleyerek kavmiyet bağlarını tesis etmeye yahut kuvvetlendirmeye çalışanları açıkça İslâm'a karşı olmakla ithâm

---

Akçura'nın düşünceleri için bakınız: Fatih M. Sancaktar, "Yusuf Akçura ve Din", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI, S.61, Ankara 2005, s. 385-398.

eder.¹⁷ Hatta “Bizim gâye-i hayâlimize bin üç yüz seneden beri Hazret-i Muhammed şeref-bahş oluyor, bunun yerine Cengiz’i ikâme edemeyiz!” şeklindeki sözleriyle iddiasını en uç noktalara kadar götürerek Türkçüleri adeta yeni bir din vaz’ etmekle suçlar.¹⁸

Benzer şekilde Ahmed Naim de “dâvâ-yı kavmiyet tartışmasında” milliyetçiliğin Şeriat’a aykırı olduğunu, “dâvâ-yı cinsiyetin şer’an mezmûm ve merdûd” olduğunu, “taraf-ı Hakk’tan nehyedilmiş” bir yol olduğunu söyler. Çeşitli âyet ve hâdislerle de iddiasını desteklemeye çalışır. Ahmed Naim için Türkçülük, imanı zayıf kişiyi dinden çıkaracak, dindâr bir insanın da ahiretini tehlikeye sokacak evsafa büyük bir günahdır.¹⁹

Bu iddialar karşısında Ağaoğlu’nun başvurduğu yol asabiyet ve milliyet/kavmiyet ayrımıdır. Dinen yasaklanan şey, kavmiyet/milliyet değil asabiyettir. Bu bağlamda Ağaoğlu, “İslâmiyet’in her türlü revâbit-ı kavmiyeyi kırdığını” ileri süren Süleyman Nâzif’i İslâmiyet’i iyi bilmemekle suçlar. Çünkü “hikmet-i bâliğa üzerine teessüs etmiş olan İslâmiyet hiçbir zaman kavmiyeti kırmak, kaldırmak gibi tabiata ve hatta irâde-i ezeliyeye muhâlif olan bir teşebbüse ne kavlen ve ne de fiilen” girişmemiştir, girişemezdi.²⁰ Kavlen girişmemiştir, çünkü milliyeti men eden herhangi bir âyet ve hâdis yoktu. Fiilen girişmemiştir, çünkü bütün semavî dinler gibi İslâmiyet de beynelmilel bir karakter taşıyan bir dindi ve bu sebeple İslâmiyet’le müşerref olan bütün milletler millî şahsiyetlerini tarih boyunca muhâfaza edegelmişlerdi. Müslüman milletler arasında bir manevî kardeşlik tesis etmek isteyen İslâm’ın bu husustaki ideali kesret içinde vahdet, çokluk içinde birlikti. İslâmiyet’in yasakladığı şey ise milliyet değil, milliyetin zıddı olan asabiyetti. İslâmiyet, asabiyeti yasaklamak suretiyle Müslüman milletlerin

¹⁷ Süleyman Nâzif, “Ahmed Agayef Beyefendiye”, *İctihâd*, Nu: 74, 1 Ağustos 1329, s. 1622.

¹⁸ Süleyman Nâzif, “Ahmed Agayef Beye Cevâb”, *İctihâd*, Nu: 76, 15 Ağustos 1329, s. 1672.

¹⁹ Ahmed Naim, “İslâm’da Dâvâ-yı Kavmiyet”, *Sebilü’r-Reşâd*, Cild: 12, Aded: 293, 10 Nisan 1330, s. 114-128.s. 115-117.

²⁰ Ahmed Agayef, “Cevâba Cevâb”, s. 826.

içtimâî ve siyâsî birliğinin önündeki en büyük engeli ortadan kaldırmıŐtı.²¹

Kavmiyet/milliyet ve asabiyet ayrımı konusunda AĞaoğlu'nun Babanzâde'ye karşı kaleme aldığı cevabî yazılar açıklayıcıdır. AĞaoğlu, öncelikle Ahmed Naim'in âyet, hâdis ve rivâyetleri kullanımını eleŐtirdi. İslâm'ın milliyetçiliği yasakladığına delil olarak gösterilen âyet, hâdis ve rivâyetlerin hiçbirisinde kavim kelimesi geçmiyordu. Kavim kelimesinin geçtiği âyet ve hâdislerde de bir yasak yoktu. Ahmed Naim, asabiyet kelimesini milliyet/kavmiyet mukabilinde kabul etmekle hata yapmıŐtı.²² Milliyet din ve dil müŐterekliđi dolayısıyla "aynı sûrette hisseden" fertlerden müteŐekkil bir topluluk iken, onu zıddı hükmündeki asabiyet ise aynı babanın soyundan gelen dar, sınırlı, ailevî bir topluluk, bir aŐiretti.

Milliyet ve asabiyet ayrımı zaviyesinden bir İslâm tarihi okuması yaparak tarihin araçsal kullanımını hususunda müstesna bir örnek veren AĞaoğlu, bir yandan asabiyeti İslâm'ın ve Hz. Peygamberin en büyük düşmanı olarak konumladı, diğer yandan bu konumlanmanın sağladığı imkânla asabiyetin zıddı olarak tanımladığı milliyeti Araplar özelinde İslâm'ın esas gayelerinden biri gibi göstermekte zorlanmadı. Bu manzara içerisinde Hz. Muhammed dahi milliyetçi bir aktöre dönüŐtü. İslâm'ın siyâsî plânda ilerleyebilmek için en birinci gayesinin Arap millî birliğini tesis etmek ve bu birliğin önündeki en büyük engel olan asabiyet belasını defetmek olduğunu iddia etmek suretiyle milliyetçiliğe dinen ve tarihen meşruiyet kazandırılmıŐ oluyordu. Hatta Arap millî birliğine destek olacak mahiyetteki İslâm öncesi gelenek ve müesseselerin bile İslâm tarafından muhafaza edildiğini vurgulamak, aynı yolun Türkler için de açık olduğunu ima

---

²¹ Ahmed Agayef, "Cevâba Cevâb", s. 826-828.

²² Daha ayrıntılı bilgi için Şu çalışmaya müracaat edebilirsiniz: İsmail Yakıt, "Babanzâde Ahmet Naim'in Türkçülere Karşı Yazdığı 'İslâm'da Da'va-yı Kavmiyet' Adlı Kitabına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı Türk Ocakları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2013, s. 389-409.

ediyordu.²³ Türkçülerin İslâm ve milliyetçilik hususunda Cemaleddin Afganî referansı ile ileri sürdükleri temel tezleri olan, İslam âleminin ancak her Müslüman milletin kendi milli birliğini kurarak güçlenmesiyle kurtulabileceği iddiası da bir bakıma sünnet hâline getiriliyordu:

Gayr-i kâbil-i inkâr ve tevîl bir hakikat vardır ki o da İslâmiyet'in kavmiyet esâsını yıkararak değil onu temîn ederek itilâ etmiş olduğundan ibârettir!! İslâmiyet'i saha-i cihana atmadan evvel İslâmiyet'in başında bulunan Araplık vahdet-i milliyesini, Araplık bünye-i milliyesini kurmak icâp ettiğini takdir ettiler! Ve İslâmiyet milliyeti ezmekle değil, onu tesis ederek ona istinâden yürüdü. Ve bu yolda İslâm bânilerine karşı çıkmış en birinci, en metîn mânia asabiyet idi. Araplar arasındaki aşiret, kabile belâsı idi ki Arapların uhuvvet-i milliyelerine mâni olmakla beraber Arap vicdân-ı millîsinin şuûrî bir sûrette teşekkülüne bir sed teşkil ediyordu. Gerek Hazret-i Resûl-i Ekrem ve gerek Ashâb-ı Kirâm için en birinci ve en büyük mübâreze şu hâl ile uğraşmak ve Arap vahdet-i milliyesini teşkil eylemekten ibâretti!²⁴

Bilâkis İslâmiyet, kavmiyet ve cinsiyetlerin mukteziyât-ı rûhiyesine tevâfuk etmekle kuvvet bulmuş ve o sâyede intişâr etmiştir.²⁵

2. MİLLETİN TARİHÎ VE SOSYOLOJİK BİR REALİTE OLUŞU

İslâm'ın farklı farklı milletleri Allah'ın birer âyeti olarak tabii karşıladığı, yok etmeye çalışmadığı, 1300 İslâm tarihi boyunca milletlerin ortadan kalkmadıkları, bundan sonra da var olmaya devam edecekleri Türkçülerin temel teziydi. İslâm, tarih boyunca dinlerine, dillerine, örf ve adetlerine karışmadığı gayrimüslimlere bile kendi milliyetlerini devam ettirme hakkı tanırken, Müslümanlardan bunu niçin esirgesindi:

Din-i mübîn-i İslâm, tabiât-i eşyâ hilâfında hareket etmemiştir. Tabiâta bunca muhtelif kavimlerin, lisânların mevcûdiyeti elbette bir kelimeye müstenittir. İslâmiyet buna karşı çıkmamıştır ve çıkamazdı. Taht-ı tâbiyet-i İslâmiyeye dâhil olmuş bulunan gayrimüslimler hakkında şer-i şerifin ahkâmı malûmdur. Bunların ne dinlerine, ne lisânlarına ve ne sâir husûsât-ı kavmiyelerine tecâvüz câiz değildir. İslâmiyet'i kabul

²³ Ahmed Agayef, "İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet", *Türk Yurdu*, Yıl: 3, Cild: 6, Sayı: 10 (70), 10 Temmuz 1330, s. 308-313.

²⁴ Agayef, "İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet"..., s. 312-313.

²⁵ Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-5", *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 7, 9 Şubat 1327, s. 198.

etmiş olanlara gelince, bunlar hakkında evvelkilerden daha şedid bir muâmele etmek elbette şâri-i mukaddesin hatır ve hayâline bile gelemezdi.²⁶

Millet, bertaraf edilemez, inkâr edilemez, yok sayılamaz tarihi ve sosyolojik bir realite hâline gelince dinin “elastikiyetiyle” uymak zorunda olduğu, idrak edilip yorumlandığı, yeniden üretildiği; dinî ilke ve esasların hayata geçirildiği temel birim ve İslâm’ın kurtuluşu için ittihaz edilecek gerçek zemin, hakiki çerçeve hâline de gelir ve İslâm kültürleşerek millileşir, bir millî din olur.

İslâmiyet hangi kavmin, hangi ırk ve cinsin içine girmiş ise hakâyık ve erkân-ı esâsiyesini muhâfaza etmekle beraber kendisi o kavmin bulunduğu muhîtin, şerâit-i ictimâiye ve ahvâl-i rûhiyenin mukteziyâtına göre bir cereyân-ı mahsûs almıştır. İşte din-i İslâm’ın diğer meziyet ve faziletleri arasında en ziyâde câlib-i dikkat bir meziyeti de şu kuvve-i elâstikiyesidir.²⁷

İslâmiyet bir kelime-i mücerrededir, ifâde ettiği manâ ise mürekkeptir. İslâmiyet denildiği zaman hayâlde, dince bir kütle-i vâhede teressüm ediyorsa da lisânca, maişetçe, şerâit-i hayatiyece gâyet mütelevvin, muhtelif ve müteaddit yığınlarda tecessüm ediyor. Şimdi farz ediniz ki ben şu yığınların birisinde, meselâ Türk yığını arasında bulunuyorum ve medeniyet-i İslâmiye’nin ihyâ ve tecdîdine hizmet istiyorum, ne yapacağım? Şüphesiz ki muvaffak olmak, maksadımı hayyiz-i husûle isâl etmek için muhîti, şerâit-i mahalliyeyi nazar-ı dikkate alacağım, teşebbüsâtımı şu muhîte ve şu şerâite uyduracağım. Meselâ bir mektep açacağım, bir gazete çıkaracağım, bir müessese-i iktisâdiye tesis edeceğim. Açacağım mektep, çıkaracağım gazete Türk dilinde olmazsa, tesis edeceğim iktisâdî müessesede Türkçe kullanılmaz ve Türk menâfiine tevfiik ettirilmezse muvaffak olamam. Bulduğum muhît, âlem-i İslâm’ın bir cüzü olmakla beraber terakkî ve teâlî âmillerinden mahrûm kalacaktır ve binaenaleyh zevâle yüz tutmakla İslâmiyet’in zaafına, zevâline sebep olacaktır.²⁸

Muarızları bir dinsizlik mefkûresi olduğunu telkin etmeye çalışsalar da Türkçülere göre milliyetçilikte dine karşı bir yan yoktu, olamazdı. Aksine İslâm milletleri ve farklı dilleri tabii karşılıyor, olduğu hâliyle kabul ediyor, yok etmeye çalışmıyor, esâsını

---

²⁶ Ahmed Agayef, “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet (2)”, *Türk Yurdu*, Y. 3, C. 6, S. 71 (11), 24 Temmuz 1330, s. 338.

²⁷ Ahmed Agayef, “Türk Âlemi-5”, *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 7, 9 Şubat 1327, s. 198.

²⁸ Ahmed Agayef, “Türk Âlemi-5”, s. 198.

muhafaza etmekle birlikte girdiği muhitin rengini alıyordu. İslâm'ın başarısının sırrı da bu beynelmilel hususiyetinde, Ağaoğlu'nun kavramlaştırmasıyla "elastikiyet"inde gizliydi. Buradan hareketle milliyetçilik İslâm'ın sadece yasaklamadığı değil, aynı zamanda istediği, arzu ettiği bir şey hâline getiriliyordu. Daha önemlisi, milliyetçilik artık İslâm âlemini bölen, zayıflatan bir şey olmaktan çıkıp bilakis emperyalizme karşı tek kurtuluş çaresi olarak takdim ediliyordu:

Uhuvvet-i İslâmiyeyi kavmiyet cereyânları ihlâl ediyor demek doğru olamaz. Bilâkis hakikî milliyet cereyânlarının, uhuvvet-i İslâmiyenin takviye ve teşdîdi ve amelî bir şekil kesp etmesi için gayet mühim bir âmil olacağına bütün îmânımızla kanâatimiz vardır... Demek ki, kavmiyet cereyânı mâhiyet itibârî ile akvâm-ı İslâmiye arasına nifâk ve ihtilâf ikâ edebilecek hiçbir esâsı ihtivâ etmiyor. Bilâkis kavmiyet cereyânı, bütün akvâm-ı İslâmiyenin müşterek buldukları aynı dinin itilâsı üzerinde yürüdüğü için uhuvvet-i İslâmiyenin hakikî ve fiilî bir sûrette tesîsi için en mühim ve en esâslî âmillerinden birisidir. Bunu böyle telâkkî etmelidir ve indî tevilâtla ezhân-ı avâmı tedhiş ettirmeye kalkmamalıdır.²⁹

İslâmiyet fiilen muhtelif akvâmdan teşekkül ettiği için pek tabiidir ki vâhid-i küllün kuvvet, salâbet ve metâneti, onu teşkil etmekte olan eczâ ve aksâmın kuvvet ve metâneti ile mütenâsıptır. Akvâm-ı İslâmiye ne kadar kavî ve metîn olursa İslâmiyet'in heyet-i umûmiyesi de aynı nispette kuvvet ve metânet kesbeder. Kavmiyete hizmet etmek, filhakika İslâmiyet'e de hizmet etmek demektir. Eğer bütün akvâm-ı İslâmiye müterakkî ve müteâlî olarak kesb-i kuvvet ve şevket etmiş olsaydılar âlem-i İslâm heyet-i umûmiyesi itibârıyla bugünkü derekeye sükût etmiş olmazdı.³⁰

3. DİN VE MİLLET, TÜRKLÜK VE İSLÂMİYET

Türkçüler, milliyetçilik ve İslâm ilişkisini müspet bir zeminde izah ederken dini milletin, İslâm'ı Türklüğün kurucu unsurları arasına dâhil ederler. Bu durumda artık İslâm, Türkçe ile birlikte Türklüğün esas unsurudur, Gökâlp'in veciz ifadesiyle "Türkçe konuşan Müslümana Türk derler". Ağaoğlu da "din, kavmiyetin en mühim esâs ve erkânından olduğu için kavmiyet cereyânını anlayarak,

²⁹ Ahmed Agayef, "İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet (2)", s. 341.

³⁰ Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-5", s. 199.

*bilerek takîp edenler için dinden uzaklaşmak kâbil bile değildir.*³¹” der ve hatta sosyolojik ve kültürel bir dine yaptığı vurgu, Hristiyanlığın dinsiz bir Fransız’ın bile kültürel kodlarını tayin edip bütün hayatını kuşattığı örneği üzerinden bu durumu dinsiz bir milliyetçi için bile zorunlu kılar. Dinsiz ve ferdî plânda dine ehemmiyet vermeyen bir milletçi bile bu sosyolojik ve kültürel gerçeklikten dolayı mensup olduğu milletin dinini dikkate almak zorundadır³².

Milliyet (nation) fenn-i içtimâiyâtın son ve muhtasar tarifine göre, aynı sûrette hisseden bir kütle-i efrâda denilir. Müşterek hissiyâtın tevellüt, intişâr ve taammümü de iki âmilin tesîri ile oluyor: Lisân ve din! Bunlardan sonra ırk, tarih, anane, âdât, edebiyât vesâire de geliyor. Fakat biraz teemmül olunduğu hâlde bu âmillerin kısm-ı azamı da o iki âmilin neticesi olduğu tezâhür eder. Dünyada bir kavim, bir millet yoktur ki onun âdâtı, edebiyâtı, anane ve tarihi, onun dininden müteessir olmasın! Bütün bunların mücmeli, rûknü ise lisândır!³³

İslâm, Türk milletinin esas kurucu unsuru olunca İslâm’da Türk’ün millî dini olur. Bir yandan İslâm’ın Türk kültürü içinde hayata geçirilip yeniden üretildiği, diğer yandan da İslâm’ın bütün Türk kültürünü dönüştürdüğü bir karşılıklı etkileşim sonucunda İslâm’ın ve İslâm tarihinin dışında bir Türklük, bir millî kültür de düşünülemez. Bu manzara içinde Müslüman olmak Türk olmanın şartı olur:

İslâmiyet Türk için yalnız bir din değil aynı zamanda kavmî, cinsî bir dindir.³⁴

Bir Türkçü nasıl Şamanizm’e avdet etmek ister ki Türk tarihinin en şanlı sayfaları İslâmiyet yolunda isâr ettiği kanından teşekkül etmiştir. Bir Türkçü nasıl eskiye ricât eylemek ister ki, elyevm bile İslâmiyet havza-i medeniyeti dâiresinde bulunan Türk akvâmı arasındadır ki lisân, hissiyât, tarz-ı maişet, yani kavmiyetin en metin esâsları itibâriyle vahdet-i kavmiye muhâfaza edilmiştir. Türklük hissi, Türklük âsârı yalnız şu havza-i medeniyette sâkin ve o medeniyetin sayesinde bakî kalmıştır. Mütebâkisi bizden o kadar uzaklaşmıştır ki aramızda bir karâbet bulmak için ilm-i mukâyese-i elsinenin en derin tahlîlâtına mürâcaat etmek lâzım gelir. Binaenaleyh bütün bu tarihî ve hayatî mütâlaâta istinâdendir ki Türkçüler İslâmiyeti bir din-i millî, bir din-i

³¹ Ahmed Agayef, “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet (1)”, s. 306.

³² Ahmed Agayef, “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet (2)”, s. 341.

³³ Ahmed Agayef, “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet (1)”, s. 307.

³⁴ Ahmed Agayef, “Türk Âlemi-6”, *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 10, 22 Mart 1328, s. 296.

kavmi addediyorlar. Şöyle ki eylevm bile Turan ırkına mensûp herhangi bir fert İslâmiyet'i kabûl ettiği anda Türklük için kazanılmış addolunabilir. Aksi hâlde, Türklükten ayrılmıştır.³⁵

NETİCE YERİNE: "MİLLÎ DİN Mİ? KÜLTÜRÜN/GELENEĞİN TASFİYESİ Mİ?" YAHUT "İHYÂ MI? İNŞA MI?"

Ağaoğlu'nun metinleri derinde modern Türk kimliğinin nasıl tanımlanacağı meselesi ile ilgiliydi. Daha açık bir düzeyde ise II. Meşrutiyet döneminin iki zinde cereyânı olan İslâmcılık ve Türkçülük arasında bir uzlaşma tesis etmek amacına yönelikti. Nitekim Ağaoğlu Türk dünyası sathında birincisi Türklük kaygısı, ikincisi İslâmiyet kaygısı olmak üzere iki cereyânın mevcut olduğunu, aynı derecede önemli ve faydalı addettiği bu iki cereyânın "*bazen birleşerek, bazen ayrılarak, bazen imtizâc ve bazen de müsademe ederek*" birlikte yol aldıklarını belirtir.³⁶ Ağaoğlu, bu iki cereyan arasında bir ahenk ve imtizac tesis etmenin mümkün olup olmadığını peşindedir. Ağaoğlu, kavmiyet meselesi müstesna İslâmcılıkla ve Türkçülüğün pek çok konuda uyduğu kanaatindedir. İslâmcıların "kavmiyet" konusundaki menfî tutumlarını bırakarak Türkçüler gibi müspet bir vaziyet almaları hâlinde iki cereyân arasındaki çatışma da büyük ölçüde izale olacaktır. Din ve kavmiyet, Türklük ile İslâmiyet arasında Türkçülerin kurduğu ilişki onlara göre bu meseleyi halletmeye kâfi idi. Diğer yandan dinî hurafelerden kurtarıp aslına irca etmek noktasında zaten İslâmcılarla anlaştıklarını beyan ediyordu. Nitekim bu hareketin en önemli isimlerinden birisi İslâmcıların da referans çerçevesi içinde olan Cemaleddin Afganî idi.³⁷ İslâmcıların, özel olarak Türkçülükten, genel olarak milliyetçilikten korkmalarına gerek yoktu. Milliyetçilikten korkmalıydılar. Çünkü Müslüman milletler batıların sömürsünden ancak milliyetçiliğin eliyle kurtulabilirdi. Türkçülükten korkmaları da abesti, zira İslâm

³⁵ Agayef, "İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet (2)", s. 342.

³⁶ Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-4", *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 5, 12 Kânûn-i Sâni 1327, s. 139.

³⁷ Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-3", *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 3, 15 Kânûn-i Evvel 1327, s. 70-74; Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-4", s. , s. 135-139; Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-5", s. 195-200.

Türk'ün millî dini olduğu için Türkçülüğün en büyük gayesi İslâm'ın kurtuluşuydu:

Türkçüler -kavmiyet esâsını kabûl ettiklerinden- kavmiyeti terkîp eden avâmilin takviye ve teyîdi ile mükelleftirler. Türk kavmiyetinin birinci âmili İslamiyet'tir. Binaenaleyh Türkçüler İslâmiyet taraftarıdır, İslâmiyet'in itilâsına çalışmakla mükelleftirler. Zirâ İslâmiyet haricinde, Türklüğü tasavvur bile edemiyorlar!³⁸

Vicdân-ı millînin, esâsat-ı kavmiyenin en metîn zeminini teşkil eden İslâmiyet'in itilâ, inbisât, tekâmülü hakiki ve kendini bilir bir kavmiyet olduğunu bihakkın takdîr eden bir Türkçü için en yüksek gâye-i emellerden birisidir!³⁹

Türklük ve İslâmiyet, din ile milliyetçilik arasında kurulan bu müspet ilişki, Türk milliyetçiliğinin günümüzde de yaşamaya devam ettiği derin bir çelişki sebebiyle zedelenir. AĞaoğlu Türklük-İslâm ilişkisini tarihsel bir zeminde, bir ve tek olan İslâm'ın farklı millî kültürler içinde yeniden yorumlanarak farklı Müslümanlık tarzlarının yaratılmış olmasıyla, dolayısıyla İslâm'ın bir Türk yorumuyla birlikte Türklerin millî dini hâline gelmiş olmasıyla meşrulaştırır. Ancak reformist görüşleri aslında dinin bu millî yorumunu geçersiz kılar. Oryantalist formasyonu, ilerleme anlayışıyla birleşince İslâmî dönem Türk tarihini ve hususen Selçuklu ve Osmanlı tecrübelerini Farslaşma, Araplaşma, Bizanslılaşma olarak yorumlar ve cehalet ve hurafelerin etkisiyle Türklerin İslâm'ın hakikatinden uzak düştüklerini iddia eder. Bu durumda da “*millileşmemiş millî din*” gibi bir çelişki ortaya çıkar. Türkler, bir rivâyete göre İslâmiyet ile milliyetlerini en olgun aşamaya çıkarmışlar, bir diğer rivâyete göre ise İslâm medeniyeti içinde millî kimliklerini kaybetmişlerdi. Türkler İslâm'la müşerref olurlar, İslâm'ı millî din hâline getirirler, İslâm Türk milletinin ve kültürünün ana yapı taşı ve mayası olur, İslâm Türklerin millî kimliklerini korur fakat her şeye rağmen İslâmî dönemde Türk kimliği de kaybolur, bu dönemde Türkler Farslaşır ve Araplaşır. Millî kültür üzerinden kurulan müspet din-millet, Türklük-İslâm ilişkisi, dinde yapılan akaid-kültür ayrımı ve dini kültürün

³⁸ Ahmed Agayef, “Sâbık Trabzon Valisi Süleymân Nazîf Beyefendiye”, *Türk Yurdu*, Y. 2, C. 4, S. 21, 25 Temmuz 1329, s. 713-714.

³⁹ Ahmed Agayef, “İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet (2)”, s. 343.

tamamen Arap ve Fars geleneklerine indirgenmiş olmasıyla bozulmuş olur.⁴⁰

Ağaoğlu, sosyolojik olarak dinin yeniden üretimine dikkat çeker, bir Türk Müslümanlığının, Türklere mahsûs bir İslâm yorumunun olabileceğini ima eder, mezheplerin ortaya çıkışını da dinin sosyolojik olarak yeniden üretimi süreci içinde izah eder. Ancak İslâm'ın yüksek hakikatlerini Türklerin kendilerine mâl edemedikleri, İslâm'ın Türk'ün millî vicdanında yer bulamadığı, dinin aslında bulunmayan ve daha ziyade Farslar ve Araplar tarafından dine sokulan hurafelerin İslâmî ahkâm ve emirlerin Türk'ün vicdan ve dimağına yerleşmesini engellediği, Türklerin daha yaptığı duaların anlamını bilemeyecek kadar cehalet içinde oldukları gibi argümanlar, Ağaoğlu'nun Türklük ve İslâmlık arasında kurduğu bütün ilişkileri aslında lağvederek Türklerin bin yıllık İslâmî dönemini adeta boşa yaşamış bir tarihe, Türk-İslâm medeniyetini de faydasız ve hatta ilerlemenin önünde bir engel teşkil ettiği için zararlı bir mirasa indirger. Dolayısıyla din içinde ilkelerden hareketle bir millî kültür üretimini ve Türklere mahsus bir İslâm yorumunu tarihen desteksiz bırakan Ağaoğlu, kendi kurduğu yapıyı yine kendi eliyle yıkmış ve aslında Türk milliyetçiliğini meşrulaştırdığı tarihî ve kültürel yapıyı tasfiyeye yönelerek Türk tarihinde büyük bir kopukluk yaratmış olur. Ağaoğlu, Renan'ın millet tarifine atıf yapsa da kurduğu model aslında bu tarz tarihsel ve kültürel bir millet anlayışına imkân bırakmaz. Son tahlilde Türkçüler, umumiyetle resmî İslâm'ın karşısına İslâm'ın millî bir yorumu olarak halk İslâm'ını çıkarırlar, ne var ki dinini anlamaktan aciz olduğu, din diye bin yıldır Farsların ve Arapların hurafelerine inandığı iddia edilen bir milletin/halkın, İslâm'ı millî bir din hâline getirmiş olması mümkün değildir.⁴¹

⁴⁰ Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-7", *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 14, 17 Mayıs 1328, s. 424-428; Ahmed Agayef, "Türk Âlemi-8", *Türk Yurdu*, Y. 1, S. 18, 12 Temmuz 1328, s. 545-551.

⁴¹ Çalen, *Osmanlıcılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük*, s. 203-214.

KAYNAKÇA

- “Kavmiyetçilik Hastalığı”. *Sebilü'l-Reşâd*. C. 18. Aded: 453. s. 131.
- Ağaoğlu Ahmed. “Tarihî Devirler Arasında Milliyet”. *Türk Yurdu*. C. 3. Nu. 17. Mart 1926.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-3”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 3. 15 Kânûn-i Evvel 1327. s. 70-74.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-4”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 5. 12 Kânûn-i Sâni 1327. s. 135-139.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-5”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 7. 9 Şubat 1327. s. 195-200.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-6”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 10. 22 Mart 1328. s. 292-297.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-7”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 14. 17 Mayıs 1328. s. 424-428.
- Ahmed Agayef. “Türk Âlemi-8”. *Türk Yurdu*. Y. 1. S. 18. 12 Temmuz 1328. s. 545-551.
- Ahmed Agayef. “Sâbık Trabzon Valisi Süleymân Nazîf Beyefendiye”. *Türk Yurdu*, Y. 2. C. 4. S. 21. 25 Temmuz 1329. s. 702-714.
- Ahmed Agayef. “Cevâba Cevâb”. *Türk Yurdu*. C. 4. S. 24. 5 Eylül 1329. s. 825-844.
- Ahmed Agayef. “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet”. *Türk Yurdu*. Yıl: 3. C. 6. S. 10 (70). 10 Temmuz 1330. s. 2320-2329 (304-313).
- Ahmed Agayef. “İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet”. *Türk Yurdu*. Y. 3. C. 6. S. 71 (11). 24 Temmuz 1330. s. 2381-2390 (335-344).
- Ahmed Naim. “İslâm’da Dâvâ-yı Kavmiyet”. *Sebilü'r-Reşâd*. C. 12. Aded: 293. 10 Nisan 1330. s. 114-128.
- Akçuraoğlu Yusuf. “Türklük”. *Salnâme-i Servet-i Fünûn*. İstanbul 1328.

- Akçura, Yusuf. "Üç Tarz-ı Siyaset". (Yeni yazıya aktaran Recep Duymaz). *Üç Tarz-ı Siyaset Ve Düşünce Akımları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. İstanbul 2004. s. 167-192.
- Çalen, Mehmet Kaan ve Halûk Kayıcı. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2014.
- Çalen, Mehmet Kaan. *Osmanlıcılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük*. Ötüken Neşriyat. İstanbul 2017.
- Çalen, Mehmet Kaan. *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*. Ötüken Neşriyat. İstanbul 2018.
- Gellner, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*. Çevirenler: Simten Coşar ve Saltuk Özertürk-Nalan Soyarık. İletişim Yayınları. İstanbul 2009.
- Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul 2011.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*. C. 1. İstanbul 2001.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Çeviren: Dilek Özdemir. İmge Yayınları. Ankara 2006.
- Mehmed Âkif. *Düzyazılar Makaleler-Tefsirler-Vaazlar*. İstanbul 2011.
- Mehmed Fahreddin. "Son Darbe Karşısında-2 İslâm'da Kaç Milliyet var?". *Sebilü'l-Reşâd*. C. 11. Aded: 277. 19 Kânûn-i Evvel 1329.
- Mehmed Fahreddin. "Müslümanlıkta Bir Millet Var". *Sebilü'l-Reşâd*. C. 11. Aded: 279. 2 Kânûn-i Sâni 1329.
- Özyurt, Cevat. "Gökalp Milliyetçiliğinde Kurucu Unsur Olarak Din". *Ziya Gökalp Kitabı*. Editörler: Cevat Özyurt-Ahmet Tak. Ankara 2015. s. 207-234.
- Sancaktar, Fatih M. "Yusuf Akçura ve Din". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XXI. S. 61. Ankara 2005. s. 385-398.
- Süleyman Nâzif. "Ahmed Agayef Beyefendiye". *İctihâd*. Nu: 74. 1 Ağustos 1329. s. 1622.
- Süleyman Nâzif. "Ahmed Agayef Beye Cevâb". *İctihâd*. Nu: 76. 15 Ağustos 1329. s. 1672.

Timurtaş. “İslâmiyet Karşısında Milliyetler Türklük”. *İctihâd*. Nu:
68. 30 Mayıs 1329.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul 2001.

Yakıt, İsmail. “Babanzâde Ahmet Naim’in Türkçülere Karşı Yazdığı
‘İslam’da Da’va-yı Kavmiyet’ Adlı Kitabına Eleştirel Bir
Yaklaşım”. *Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı Türk Ocakları
Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul 2013. s. 389-409.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

YUSUF AKÇURA VE ZİYA GÖKALP'İN ÜÇLÜ TASNİFLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Haluk KAYICI*

Gamze YILDIZ ERDURAN**

ÖZ: Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset'i* ve Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* eserleri modern Türk düşüncesinin en önemli eserlerindedir. Eserlerde sorgulanan kimlik meselesi güncelliğini koruyan bir çalışma alanıdır. İki farklı bakış açısına sahip olmasına rağmen bu önemli eserler birtakım ortak fikir ve düşünceleri de barındırmaktadır. Bu çalışmada; modern Türk düşüncesinin iki önemli düşünürünün eserleri içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın eserlerindeki benzer veya farklı kelime/kelime gruplarını belirlemek ve eserleri bu kelime/kelime grupları üzerinden karşılaştırmaktır. İki düşünürün *kimlik* unsurunu tanımlarken ortak veya ayrışma noktaları kelime frekansları kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın literatüre katkısı, içerik analizinin iki farklı analiz programı kullanılarak uygulanması ve bu programların farklı analiz yöntemlerini kullanarak benzer sonuçlara ulaştığını ifade etmesidir. Maxqda programı nitel yöntemler, RapidMiner Studio programı ise nicel yöntemler kullanan yazılımlardır. Her iki program da oldukça çeşitli analiz kabiliyetlerine sahip olmasına rağmen bu araştırma da sadece içerik analizinde kelime frekansları belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, iki

---

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, İpsala MYO, halukkayici@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8490-1791.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İpsala MYO, gamzeerduran@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3706-1566.

farklı program kullanılarak elde edilen kelime frekans tablolarında sunulmuş ve Yusuf Akçura ile Ziya Gökalp'in eserlerinde değindikleri kelimeler baz alınarak eserler karşılaştırılmıştır. Ardından programların kelime frekanslarını belirleme yöntemleri arasındaki farklılıklar açıklanarak, farklı alternatiflerin araştırmalara katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Disiplinlerarası bir araştırma niteliğinde olan bu çalışmada, tarih ve bilgi teknolojilerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Üç Tarz-ı Siyaset, Türkleşmek- İslamlaşmak-Muasırlaşmak, Nitel ve Nicel Analiz.

THE COMPARISON OF THE TRIPLE CLASSIFICATIONS OF YUSUF AKCURA AND ZIYA GOKALP

ABSTRACT: The pieces of Yusuf Akçura's Üç Tarz-ı Siyaset (Three Styles of Politics) and Ziya Gökalp's Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak (Becoming Turkified, Islamized and Modernized) are among the most important works of modern Turkish thought. The issue of identity, which is questioned in these works, is a field of study that keeps up-to-date. Although they have two different points of view, these important works contain some common ideas and thoughts. In this research, the works of two important thinkers of modern Turkish thought have been examined by content analysis. The goal of the research is to identify similar or different word/word groups in the pieces of Ziya Gökalp and Yusuf Akçura and to compare the works through these word/word groups. The two thinkers' common or dissociation points while defining the element of *identity* have been evaluated using word frequencies. The contribution of the research to the literature is that the content analysis has been applied using two different analysis programs and that these programs have reached similar results by using different analysis methods. Maxqda program is software using qualitative methods whereas RapidMiner Studio program is software using quantitative methods. Although both programs have quite a variety of analysis capabilities, they have been used only in content analysis to detect word frequencies in this study. As a result of the research, the words obtained by using two different programs have been presented in the frequency tables and the works have been compared based on the words mentioned by Yusuf Akçura and Ziya Gökalp in their works. Subsequently, the differences between the methods of determining the word frequencies of the programs have been explained and it has been concluded that different

alternatives could contribute to the studies. In this study, which is interdisciplinary research, history, and information technologies have been employed.

Keywords: Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Üç Tarz-ı Siyaset (Three Styles of Politics), Türkleşmek- İslâmlaşmak-Muasırlaşmak(Becoming Turkified, Islamized and Modernized), Qualitative and Quantitative Analysis.

GİRİŞ

Modern Türk düşüncesinin şüphesiz en önemli metinleri arasında Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'i ve Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*'ı yer alır. Bahsi geçen metinlerin konusu olan kimlik meselesi, hâlen düşünürlerin ilgisini çekmektedir. Geriye dönerek bu iki eserin yeniden incelenmesi ihtiyacı, meselenin süreklilik kabiliyeti göstermesindedir. Yazılış tarihlerinin üzerinden bir asır geçtiği göz önüne alındığında iki yaşlı eser gibi görünseler de eserler güncelliklerini korumuşturlar.

Üç Tarz-ı Siyaset, tez karakteri taşıyan bir makaledir. Rusya'da yazılmış, ilk defa 1904 yılında Mısır'da Türk Gazetesinin 24-34. sayılarında yayımlanmıştır. Daha sonra, Mısır ve İstanbul'da olmak üzere iki kez basılmış olup, İstanbul baskısı 1912 tarihlidir. Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'te üzerinde durmuş olduğu konular sırasıyla şöyledir:

1. Bir Osmanlı milleti meydana getirmek,
2. İslâmcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak,
3. Irka dayalı bir Türk siyasal milliyetçiliği meydana getirmek.

Bu üç fikir akımına, *Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük* adını veren Akçura, bazen de *üç meslek-i siyasî* demiştir. Bunların nitelik, gelişme ve yararları üzerinde durmuş, ayrıca hangisinin izlenmekte olduğunu veya izlenebileceğini incelemiştir. Eserin en önemli özelliği ise, tahlil edilen üç farklı siyasî fikri mukayese ederek birbirleri arasındaki çelişkileri ortaya koymasıdır (Akçura, 2016: XVII-XVIII; Çalen, 2018: 15-19).

Ziya Gökalp'in *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* adlı

eseri ise Tanzimat'tan sonra Osmanlı mütefekkirleri tarafından tartışılan üç farklı fikir cereyanı hakkındadır. Gökalp, farklı zamanlarda yazdığı on bir makalesini 1918'de bir araya getirerek kitap olarak yayımlamıştır (Gökalp, 1918; Sadık, 1918:95-96). Bu eserde, düşüncelerini ayrı ayrı ele almamış olan Gökalp, devletin ve milletin kurtuluşunu bu üç fikrin uzlaşmasında aramıştır. Gökalp, bu fikir cereyanları içerisinde mütefekkirlerimizce öncelikle *Muasırlaşmak* gerekliliğinin hissedildiğini belirtir ve Osmanlı-Türk modernleşmesini III. Selim devriyle başlatır. Bunu sırasıyla *İslâmlaşmak* ve *Türkleşmek* cereyanlarının takip ettiğini aktarmıştır. Ona göre, bu üç cereyan da hakiki ihtiyaçlardan doğmuştur (Gökalp, 2014:11; Çalen, 2018: 19-24).

Birbirleriyle samimi olmadıkları bilinen Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in (Muhammetdin, 1998:114-115), bu iki eseri arasında ilginç benzerlikler olmakla birlikte aralarında farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin, Ziya Gökalp, düşüncelerini ayrı ayrı ele almamış, Akçura gibi bu fikirlerinin uygulanabilirliğini tartışmamıştır. İki düşünürün hayatı, öğrenimleri, beslendikleri kaynaklar, kişilikleri, olaylara yaklaşımlarına bakıldığında, her iki eser arasında farklılıklar bulunması olağandır.¹

1. ARAŞTIRMA

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı iki düşünürün eserlerindeki ortak noktaları ve düşüncelerindeki ayrılıkları belirlemektir. Eserlerin değerlendirilmesi, düşünürlerin eserlerinde kullandıkları kelime, kelime grupları ve cümleler üzerinden yapılmıştır. Kelimeler, kelime grupları ve cümleler için yapılan incelemenin,

---

¹ Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in biyografileri için bakınız: François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, 4. Basım, Tarih Vakfı, Çeviren: Alev Er, İstanbul 2005; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara 1997; Hüseyin Namık Orkun, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara 1977; Gülsün Dünder, *Türkçülüğün Alfabeti*, Su Yayınları, İstanbul 1979; Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Ziya Gökalp*, Editörler: Korkut Tuna-İsmail Coşkun, Ankara 2011; Kazım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, 3. Baskı, MEB, İstanbul 1975; *Türk Yurdu, Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp*, Editör: Serdar Sağlam, Ankara 2015.

araştırmacının deneyim ve yorumlarına dayanan subjektif bir değerlendirme ile sınırlı kalmamasını sağlamak amacıyla araştırma, içerik analizine dayanan görelî bir objektif analizle desteklenmiştir.

Araştırmada iki ana amaç belirlenmiştir. Öncelikle her iki eserin ortak veya farklı özelliklerinden kelime bazında anlamlı çıkarımlar elde edilmesi amaçlanmıştır. Böylece günümüzde halen geçerliliğini koruyan iki önemli eserin farklı disiplinlerden faydalanılarak değerlendirilmesi söz konusu olabilecektir. Daha sonra yapılan çalışmada bu iki yöntemin ortak paydada buluşmasının mümkün olup olmadığı incelenmiştir.

1.2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, tarih araştırmalarında Şerif Mardin'in (1990:9-22) kullandığı muhteva (içerik) analizi temel alınmıştır. Ancak Şerif Mardin'in kullandığı fişleme gibi teknikler yerine son yıllarda geliştirilen Maxqda karma yöntem veri analizi programı ve veri madenciliği analizi de yapan nicel yöntemler kullanan RapidMiner Studio programlarından yararlanılmıştır. Maxqda programı metin verilerini kelime frekanslarına göre sayarak ilgili cümlelerle ilişkileri ortaya koymak için imkan sağlamaktadır. RapidMiner Studio programı ise metin verisini sayısallaştırmakta ve nicel yöntemler kullanmaktadır. İstatistiksel ve matematiksel teorilere göre ilgili algoritmanın referans değerlerinin metin içinde geçen kelimeleri anlamlandırması veya tersi söz konusudur. Farklı yöntem ve teknikler kullanan bu iki programdan, yazarlara ait eserlerde kullanılan ortak kelime ve kelime grupları belirlemek amacıyla yararlanılmıştır².

Çalışmada içerik analizi için anahtar kelimelerin belirlenmesi aşamasında öncelikle RapidMiner Studio, sonrasında ise Maxqda programları kullanılmıştır. Metin verileri belli bir düzene sahip olmayan yapılandırılmamış veri yapısındadır. RapidMiner Studio programında, bu yapıyı yapılandırılmış veri yapısına dönüştürmek için veri ön işleme süreci uygulanır. Her iki eser RapidMiner Studio

---

² Bu çalışmada yapılan analizlerde; *Üç Tarz-ı Siyâset* eseri için Ötüken Neşriyat'ın 2016 tarihli baskısı; *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* eseri içinse Ötüken Neşriyat'ın 2014 tarihli baskısı esas alınmıştır.

ortamında veri ön işleme süreci ile uygun veri formatına dönüştürülmüştür. Bu süreç; aynı kökten gelen kelimeleri bulma (stem-snowball), metin içerisindeki boşlukların arasında kalan kelimeleri ayrıştırma (tokenize), isteğe bağlı olarak kelimelere harf sınırı belirleme (filter tokens-by length), büyük harfleri küçük harfe dönüştürme (transform cases) ve terim n gram (generate n gram) işlemlerini kapsamaktadır.

Veri ön işleme sürecinde, kelime vektörlerinin oluşturulması aşamasında veri setindeki kelimelerin önem derecesi belirleyen ağırlıklandırma ölçütü olarak tf-idf (term frequency-inverse document frequency) kullanılmıştır. Bu ölçüt yerel ağırlık vermede terim frekansı (TF), genel ağırlık vermede ise ters doküman frekansı (IDF) kullanılmaktadır. Terim frekansı (TF), bir doküman içerisinde bir terimin tekrar sıklığını, ters doküman frekansı (IDF) ise bir terimin tüm doküman koleksiyonu içindeki önemidir. Daha açık ifade edersek TF-IDF, belirli bir belgedeki her kelimenin değerini (kelimenin göreceli sıklığını), o kelimenin tüm veri seti üzerinde görünme yüzdesiyle ters orantılı olarak hesaplar. Yüksek TF-IDF değerine sahip terimler belge ile güçlü ilişkili olarak belirlenir. Bu hesaplama, belirli bir kelimenin belirli bir belgeyle ne kadar ilişkili olduğunu belirler (Ramos, 2003).

Veri ön işleme süreci sonunda elde edilen öznitelik (kelime) tablosunda, süreç boyunca uygulanan işlemler sonucunda programın sunduğu kelimeler elde edilmiştir. Ayrıca bu özniteliklerin, tüm veri tabanında geçme sayısı ve belge içinde geçme sayıları verilmiştir. Öznitelik belgede birden fazla kullanılsa da o belge için tek sefer sayılırken, toplam sayıda özniteliğin her kullanımı gerçek değeriyle sayılmaktadır.

Maxqda programını kullanarak eserlere ait anahtar kelimelerin belirlenmesi işlemi ise kısmen manuel olarak gerçekleştirilmiştir. Eserler ayrı ayrı programa eklendikten sonra minimum harf karakteri sayısını belirleyerek sözcük sayma işlemi uygulanmaktadır. Bu program hiçbir kodlama veya algoritma kullanmadan sadece her boşluk arasındaki belirlenen karakter sayısındaki kelimeleri listelemektedir. Liste en yüksek frekanslı kelimedenden en düşüğe doğru sıralanabildiği gibi alfabetik olarak da

sıralanabilmektedir. Araştırmacı diğer program çıktısından farklı olarak buradaki binlerce kelimeyi hiçbir filtreye maruz kalmadan elde eder. Her çekim ekinin kelimeyi ayrı bir kelime olarak tanımlaması araştırmacının bu kelimeleri elle birleştirmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak kelime listesinin otomatik oluşması fişleme tekniğinin gözle arama yapma sürecine kıyasla oldukça hızlı bir süreçtir. Aynı zamanda program kelime listesinde yer alan her kelimeyi geçtiği metin içerisinde görme imkanı sağladığı için derinlemesine analizler için uygun ortam sağlamaktadır.

Çalışmanın Şerif Mardin'in kullandığı içerik analizinden en önemli farkı kelimeleri belirleme sürecinde araştırmacının deneyim ve yorumuna bakmaksızın analitik bir süreçte aranacak kelimelerin ortaya çıkartılmasıdır. Araştırma sürecinin bundan sonraki basamakları aynen içerik analizinde olduğu gibi uygulanmaktadır.

Tarih ve bilgi teknolojileri disiplinlerinin birbiri ile entegre edilebildiğini göstermek amacıyla yapılan bu çalışma tarih alanında yapılabilecek derin incelemelere bir ön çalışma olarak kabul edilebilir. Analiz yöntemlerinden faydalanılarak araştırmacıların, sayıları binleri bulan doküman taramasını hızlandırması ve dokümanlardaki gizli bilgilerin gözden kaçırılması riskinin azaltılması sağlanmaktadır.

Büyük veri yığınlarının insan beynin anlamlandırabileceği kelimeleri bilgi teknolojileri ve yazılımlar aracılığıyla sağlamak araştırmaları ileriye taşıyan önemli bir avantajdır. Ancak bu yöntemlerin, uzmanlık gerektiren tarihsel bilgi çıkarımları sunmadığının altını çizmek gerekmektedir. Çıkarımlar elde edilen istatistiksel verilere istinaden araştırmacının değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

1.3. Araştırma Bulguları

Araştırmada **Üç Tarz-ı Siyaset** ve **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak** eserlerinin her ikisi ayrı birer veri seti olarak değerlendirilmiştir. Veri setleri, Maxqda Nitel ve Karma Yöntem Veri Analizi programı ve RapidMiner Studio programında ayrı ayrı analiz edilmiştir. Her iki programın kullanılma sebebi, tamamen

nicel yöntemlerle çalışan RapidMiner Studio ile hem nitel hem de nicel yöntemlerle çalışan Maxqda'nın sonuçlarını karşılaştırmak ve ortak sonuçlara ulaşıp ulaşmadığını değerlendirmektir. Tablo 1'de RapidMiner Studio programından elde edilen öznitelik tablosunda her iki eserde öne çıkan kelimeler yer almaktadır.

Tablo 1: RapidMiner Studio Öznitelik Tablosu

Üç Tarzı Siyaset (Akçura)			Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak (Gökalp)		
Öznitelik	Belgede Frekans	Toplam Frekans	Öznitelik	Belgede Frekans	Toplam Frekans
asya	8	7	arap	27	24
avrupa	12	10	devlet	55	47
binaen_aleyh	15	15	diğer	28	28
cemiyet	12	12	edebiyat	28	24
cihet	16	16	fert	48	42
devlet	54	45	hal	34	33
Devlet-i Osmaniyye	28	26	halde	44	43
efkar	12	12	hayat	30	27
garb	6	6	ictimai	44	41
gayri_müslim	11	10	İslam	62	52
hukuk	8	8	kabul	35	32
ihtilaf	9	8	kavim	54	53
ittihad	8	7	kelime	31	24
islam	27	24	kendi	29	28
islamiyyet	23	22	lisan	108	103
kabil	7	7	medeniyet	34	33
kuvvet	20	15	mefkure	44	40
mazi	6	6	mevcut	26	25
Memalik-i Osmaniyye	10	10	milli	80	60
memleket	8	8	milliyet	42	42
menfaat	14	12	suret	55	50
meslek	16	12	tarih	42	38
millet	35	27	turkce	26	24
Millet-i Osmaniyye	12	12	turk	70	62

YUSUF AKÇURA VE ZİYA GÖKALP'İN ÜÇLÜ TASNİFLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
THE COMPARISON OF THE TRIPLE CLASSIFICATIONS OF YUSUF AKCURA AND
ZİYA GOKALP

milliyet	21	18	ummet	30	30
müsavat	13	9	yahut	32	31
müslüman	13	12			
osmaniyye	63	45			
osmanlı	33	26			
osmanlı_millet	10	8			
rusya	10	8			
siyaset	43	42			
Tebaa-i Osmaniyye	6	6			
türk	65	46			
türklük	13	12			
vahdet	6	6			

*Kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

RapidMiner Studio programı kullanılarak elde edilen öznitelik ve frekans değerleri Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'e göre Yusuf Akçura'nın eserinde en sık kullandığı kelimeler *Osmanlı-Osmaniyye, Türk-Türklük, Devlet, İslam, Siyaset ve Millet* kelimeleridir. Ziya Gökalp ise eserinde *Lisan, Milli, Türk, İslam, Devlet, Kavim, Milliyet, Mefkure, Tarih, Medeniyet ve Ümmet* kelimelerini yoğun olarak kullanmıştır. Her iki eser de ortak kelimeler *Türk, İslam, Devlet ve Milliyet'* tir. RapidMiner Studio kelime frekanslarını veri işleme sürecinde işaretleme ve gövdeleme işlemlerini kullanarak hesaplamaktadır. Bu hesaplamada aynı kökten gelen tüm kelimeler tek bir öznitelikle belirlemektedir. Örneğin; Türk, Türke, Türkler tek bir öznitelik olarak Türk üzerinde program tarafından birleştirilmektedir. Maxqda ise metinlerdeki kelimeler ve frekansları hiçbir ön işleme tabi tutulmaz. Kelime çekim eki de alsa yapım eki de alsa ayrı ayrı öznitelikler olarak ifade edilmektedir. Bu kelimeleri aynı kök veya gövdede birleştirme işlemi araştırmacı tarafından manuel olarak yapılmaktadır. Ayrıca araştırmacının değerlendirmesine tabidir.

Tablo 1 ve Tablo 2 arasındaki frekans değerlerinin farklı olmasının temel nedeni hesaplama yöntemi ile ilgilidir. RapidMiner Studio programı kelimeleri köklere ayırma işlevini yerine getirirse de Türkçe dilini tamamen desteklemediği için kök kelimenin bazı çekim eklerini tanımlayamayabilir. Aynı zamanda RapidMiner

Studio veri setindeki kelimeleri önem değerine göre özniteliğe dönüştürdüğü için her kelime öznitelik tablosunda yer almaz. Ayrıca Maxqda programında her boşluk arasındaki kelimeyi sayma işleminden sonra araştırmacı manuel olarak elle kelimeleri birleştirdiği için tüm kök kelimeler tabloda eksiksiz yer alabilmektedir. Tablo 1 ve 2’de yer alan kelimeler listenin tamamı değildir. Tablolarda yer alan kelimeler araştırmacılar tarafından kelimenin kullanım sıklığı ve konu bazında önemli olması kriterleri baz alınarak sunulmuştur.

Tablo 2: Maxqda Kelime Frekans Tablosu

Kelimeler	Üç Tarzı Siyaset (Akçura)	Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak(Gökalp)
Aile	-	21
Ahlak	-	14
Arap	6	24
Arnavut	-	10
Avrupa	15	29
Beynelmilel	1	20
Cemiyet	17	5
Devlet	54	61
Din	42	58
Edebiyat	3	28
Fert	-	49
Garb	12	4
Halk	2	24
Hars	-	41
Hukuk	9	10
Hükümet	6	22
İrk	17	8
İçtimai	4	55
İlim	5	29
İktisat	2	18
İslam/İslamiyet	56	106
İstanbul	3	14
Kavim	1	52
Lisan	9	115
Lugat	-	10
Medeniyet	3	41
Mefkure	-	88
Millet	37	122

YUSUF AKÇURA VE ZİYA GÖKALP'İN ÜÇLÜ TASNİFLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
THE COMPARISON OF THE TRIPLE CLASSIFICATIONS OF YUSUF AKÇURA AND
ZİYA GOKALP

Milli	5	82
Milliyet-Milliyetçi	26	59
Muasır	-	16
Müsavat	13	-
Müslüman	61	18
Osmaniyye	63	-
Osmanlı-Osmanlılık	37	42
Rusya	10	1
Siyasi-Siyaset	69	20
Terbiye	-	46
Türk	66	194
Türkçe	2	30
Türklük	16	26
Türkçülük-Türkçüler	-	16
Ümmet	1	39
Vatan	5	31
Zümre	-	71

*Kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere bu çalışmada her iki metin içerisinde en az on defa kullanılan kelimeler dikkate alınmıştır. Akçura'nın metninin de temel özelliği olarak *Siyasi-Siyaset* kelimelerini Gökalp'e göre daha çok kullandığı tespit edilmiştir. Bu tasnife göre Akçura, *Osmaniyye-Osmanlı-Osmanlılık*, *Müslüman*, *Irk*, *Cemiyet*, *Garb*, *Rusya* ve *Müsavat* kelimelerini Gökalp'ten daha fazla kullanmış olup, bunların içerisinde *Osmaniyye*³ ve *Müsavat*⁴ kelimeleri Gökalp tarafından hiç kullanılmamıştır. Gökalp'in sosyal özellikleri daha ön planda olan metninde kullandığı kelimeler arasında kendisi tarafından Fransızca idéal (ülkü) karşılığında kullanılmasını teklif ettiği *Mefkure* kelimesinin yanısıra, *Zümre*, *Türkçülük-Türkçüler*, *Terbiye*, *Muasır*, *Lugat*, *Hars*, *Fert*, *Arnavut*, *Ahlak* ve *Aile* kelimeleri de Akçura tarafından hiç yazılmamıştır. *Vatan*,

³ *Osmaniyye* kelimesi; Osmânî kelimesinin tamlamalarda ortaya çıkan aynı manadaki müennes şeklidir. Ziya Gökalp *Devlet-i Osmaniyye* yerine *Osmanlı Devleti* yahut *hukuk-ı Osmaniyye* yerine *Osmanlı Hukuku* yazmış olabilir. Ayrıca eski yazıdan (Osmanlı Türkçesi) bugünkü harflere aktarımda yapılan sadeleştirmeler de kelimelerin mahiyetini değiştirebilir.

⁴ Osmanlılık düşüncesinin temel söylemi olan *müsavat* kelimesi; farklı unsurlar arasında bir eşitlik arayışıdır. Ziya Gökalp'in bu kelimeyi kullanmaması, eserin kaleme alındığı dönemle ilgili bir husustur. Zira o dönemde Osmanlılık düşüncesi büyük ölçüde etkisini yitirmiştir.

Ümmet, Türklük, Türkçe, Türk, Milliyet-Milliyetçi, Milli, Millet, Medeniyet, Lisan, Kavim, İstanbul, İslam-İslamiyet, İktisat, İlim, İçtimai, Hükümet, Hukuk, Halk, Edebiyat, Din, Devlet, Beynelmilel, Avrupa ve *Arap* kelimeleri Gökalp'in, Akçura'ya göre daha fazla kullandığı kelimelerdir.

SONUÇ

Yazıldıkları dönemin şartlarına bakıldığında çalışmaya konu olan bu iki eser arasındaki dokuz yıllık zaman süresinin, dönemin şartları da gözönüne alındığında aralarında içerik farklılığı oluşmasına etki etmiş olması muhtemeldir.

Modern Türk düşüncesinin bu önemli iki metninde *Türk* kelimesinin en fazla kullanılması üçlü tasniflerden biri olmalarından dolayı olağan gözükmemektedir. Akçura'nın *üç meslek-i siyasi* içinde zikrettiği *İslamcılığı, İslamlaşma* adı ile Gökalp içeri ve dışarı olmak üzere iki yönlü olarak belirtmiş ve *dışarı yönüyle İslamlaşma* Gökalp'e göre bir nevi ümmet programıdır ki Gökalp *ümmet* kelimesini yoğun olarak kullanmıştır. Her ne kadar *Osmanlılık* siyaseti sadece Akçura'nın tezinde mevcut görünse de Gökalp'te azımsanmayacak ölçüde toplumsal bir grup olarak *Osmanlılık*'tan bahsetmiştir. Gökalp'in tasnifinin son cereyanı olan *Muasırlaşmak*, bu iki temel eser arasında kelime olarak sadece *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*'ta yer bulmuş, *Üç Tarz-ı Siyaset*'te ise bahsi geçmemiştir. Akçura, daha çok Batılılaşmak/Muasırlaşmak fikrini *Garb* kelimesini kullanarak ortaya koymuştur.

İncelenen eserlerdeki öznitelik (kelime) analizine göre Akçura'nın siyasi, Gökalp'in ise sosyal yönü daha baskındır. Akçura'nın tarih-siyaset bilimi formasyonuna sahip olması, Gökalp'in ise sosyoloji ekolüne bağlı olması bakış açılarındaki bu farkı belirlemiştir. Dönemin şartları da göz önüne alındığında bu iki eser birbirini tamamlar niteliktedir.

Çalışmada kullanılan analizler açısından değerlendirildiğinde, RapidMiner Studio programında veri ön işleme sürecinde birçok operatör kullanılarak kelime listesi oluşturulmuş, Maxqda programı ise her boşluk arasında yer alan

ifadeyi bir kelime frekansı olarak belirlemiş ve kelime listesi oluşturmuştur. RapidMiner Studio programının matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle, araştırmacının müdahalesine gerek kalmaksızın sonuç çıkarması objektif değerlendirme yapmak açısından önemlidir. Ancak programın Türkçe diline birebir uyumlu olmaması bazı kelimelerin belirlenememesi bakımından dezavantaj yaratmaktadır. Maxqda programı ise Türkçe dil desteği sağlayan bir program olduğu için RapidMiner Studio'nun bu konudaki dezavantajını ortadan kaldırmaktadır. Maxqda programının zayıf yönü ise kelime frekans listesi oluştururken her iki boşluk arasındaki harf grubunu bir kelime olarak belirlemesidir. Kelimeler köklerine ayrılmadığı için kelime kökleri her çekim eki aldığında farklı olarak algılanmakta bu kelimeleri tek tek belirleyip bir araya getirmek araştırmacıya düşmektedir. Dolayısıyla manuel olan iş yoğunluğu hata riskini de beraberinde getirmektedir.

RapidMiner Studio makine öğrenmesi, veri madenciliği, metin madenciliği, tahmin edici analiz ve iş analizi gibi birçok işleve sahip gelişmiş bir yazılım platformudur. Büyük veri yığınlarında kullanılabilmesi ve ileri nicel yöntemler sunması bakımından oldukça üstün yeteneklere sahiptir. Maxqda ise fenomenoloji, etnografi, gömülü teori, odak grup, içerik analizi gibi birçok nitel veri analiz yöntemini sunan bir veri analizi yazılım platformudur. Nitel araştırmalara karma yöntemleri kullanma imkanı vermesi bakımından avantaj sağlayan bir yazılım platformu olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, birbirinden çok farklı yöntem ve tekniklere sahip bu iki yazılım sadece içerik analizine kelime ve kelime grubu belirlemek amacıyla temel girdi oluşturmak için kullanılmış ancak derinlemesine bir araştırma yapılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y. (2016). *Üç Tarz-ı Siyâset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalen, M. K. (2018). *Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duru, K. N. (1975). *Ziya Gökalp*. 3. Baskı. İstanbul: MEB.
- Dündar, G. (1979). *Türkçülüğün Alfabeti*. İstanbul: Su Yayınları.

- Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. 4. Baskı. Çev: Alev Er. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2011). *Ziya Gökalp*. Editörler: Korkut Tuna-İsmail Coşkun. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Mardin, Ş. (1990). *Siyasal ve Sosyal Bilimler-Makaleler 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muhammetdin, R. (1998). *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: TDAV Yayınları.
- Necmeddin Sadık. (1918). "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak". *Yeni Mecmûa*. 3 (57): 95-96.
- Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Ramos, J. (2003). Using TF-IDF to determine word relevance in document queries. (Erişim tarihi: 10.06.2020). https://www.researchgate.net/publication/228818851_Using_TF-IDF_to_determine_word_relevance_in_document_queries#:~:text=TF%2DIDF%20is%20a%20statistical,the%20entire%20corpus%20%5B27%5D%20.
- Temir, A. (1997). *Yusuf Akçura*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk Yurdu. (2015). *Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp*. Editör: Serdar Sağlam, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Ziya Gökalp. (1918). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*. İstanbul: Yeni Mecmûa.
- Ziya Gökalp. (2014). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamızın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

HRİSTO BOTEV'İN ŞİİRLERİNDE TÜRK İMAJI

Ayşe Tuğçe KONAC*

ÖZ: İmaj çalışmalarının temel çıkış noktasının 'ötekini' tanımlamak olduğu düşüncesi hâkimdir. Elbette ki, bu çalışmayı ele alırken sadece "ötekini" yansıtmayı düşünülmemektedir. İmajın farklı disiplinlere örneğin; iletişime, tarihe, psikolojiye, siyasete, sosyolojiye, edebiyata bağlı olduğu da bilinmektedir. İmaj, edebi eserlerde metindeki anlatımın daha etkileyici, daha canlı ve işlevsel olması için kelimeler aracılığıyla bir fikir birleşiminin yansımasıdır, bu doğrultuda imaj çalışmaları kelime ile yönlendirilir. Bu çalışmada ortaya konmaya çalışılacak olan, 'öteki' konumunda olan biz Türklerin Hristo Botev tarafından nasıl algılandığı ve okuyucusuna nasıl aktarıldığının tespiti olacaktır. Bulgar Edebiyatında bu imaj birtakım değişken politikalar çerçevesinde bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır. Bu propagandalar ve onun kültürel belleğe aşamalı olarak yerleştirilme süreci, sistemli bir şekilde oluşarak Bulgar milliyetçiliğini temsil eden ulusal kavramlar ve amblemi Botev olan Bulgar milliyetçi kavramların açıklığa kavuşturulduğu net hatlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, 1876'da Nisan Ayaklanması sırasında ölen şair ve devrimci kahraman figürlerden biri olan Hristo Botev ve onun şiirlerindeki Türk imajına odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hristo Botev, Öteki, Türk İmajı, Bulgar Milliyetçiliği, Nisan Ayaklanması.

---

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, atugcekonac@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4057-6245.

Geliş Tarihi-Received Date: 19.07.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 28.09.2020

TURKISH IMAGE IN HRISTO BOTEV'S POEMS

ABSTRACT: There is a prominent view that qualifies the starting point of image studies as defining the “others”. While considering this study, it is not intended to reflect only the “other”. Image to different disciplines; It is also known to depend on communication, history, psychology, politics, sociology, literature. Image is a reflection of a combination of ideas through literary works to make the expression in the text more impressive and more vivid, Therefore, image studies are guided by words. This study will try to prove how Hristo Botev defined us Turks as others, and how he transferred this to his readers. This image in Bulgarian Literature has been used as propaganda within the frameworks of some political views. This propaganda and the process of them being enforced into the cultural memory have formed systematically; thus, creating these clear lines where nationalist concepts of Bulgarian nationalism, whose symbol is Botev, are clarified. This study focuses on one of the revolutionary heroes, poet Hristo Botev, who died in April Uprising in 1876, and the Turkish image in his poems.

Keywords: Hristo Botev, The Other, Turkish Image, Bulgarian Nationalism, April Uprising.

GİRİŞ

Edebi eserler; sözcükler aracılığı ile okuyucu ve yazar arasındaki bir fikir birleşiminin yansıması olmakla beraber, zihinde tasarlanan bu fikir birleşimi hayal gücü ile tüm okurlarda farklı izler bırakarak iç duyguları açığa çıkarmaktadır. İmaj ise bir edebi eserdeki anlatımın daha etkileyici olmasını sağlayan algının başlıca mekanizmasıdır. Bir imajı yazar; toplum, ideolojiler, sosyal ve tarihsel olaylar, inançlar aracılığı ile oluşturmakta ve kendine has tanımlamalarla üslubun unsurlarından faydalanarak iç dünyasının yansımalarını göstermektedir. Böylelikle yazarlar imajı kullanarak bir sistem oluşturmakta ve bu doğrultuda söz konusu sistem ideolojik bir bakış açısına dönüşüp toplumsal bir öğreti oluşturabilmektedir. Bireysel ve toplumsal alanlarda oluşturulmuş imajların, özellikle de kalıp yargıların gücü büyüktür, çünkü insanların düşüncelerini etkileyebilmektedir. Bu yüzden imaj konusunu çalışılırken amaç, yazar tarafından aktarılan bir olguyu desteklemek veya karşı çıkmaktan ziyade, bu imajı doğuran zihniyeti ortaya koyabilmek olmalıdır.

1. BULGAR EDEBİYATINDA HRİSTO BOTEV İMAJI

Yüzyıllar boyunca edebi eserlerdeki imajlar farklı şekillerde milletin oluşum süresince devrin şartlarına uydurulmaya çalışılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren önde gelen Bulgar din büyükleri, eski tarihlerine dair bilgi vererek hem dinin öğretilerini halka aşılamaı hem de ortak bir tarih şuuru oluşturmaya hedeflemiştir. Ağırlıkla din adamları ve kısmen eğitim görmüş kişiler Bulgar edebiyatında eserler kaleme almış ve kopyalama yoluyla çoğaltmıştır. Bu nedenle Eski Bulgar edebiyatındaki metinlerin çoğu Hıristiyan cemaate hitap etmekte, genellikle okuma yazma bilmeyen Bulgar nüfusun önemli bir kısmını etkilemektedir. Bu bağlamda kitlesel tutumların ve imajların şekillendirilmesinde bu tarz metinlerin de önemi büyüktür. Bulgarca da dâhil olmak üzere Hıristiyan dini metinlerinde, Bulgarlar ve Türkler arasındaki ayırım çizgisini, dini farklılık belirlemektedir. Dahası, Hıristiyan dendiğinde sadece Ortodoks Hıristiyan kapsanıyor, Katolikler de Müslümanlar ile eşit derecede kâfir veya yarı kâfir olarak kabul ediliyordu.¹ 18. yüzyıla kadar etnik köken kullanımı nadir olsa da Hıristiyanlıkta Müslümanlar için özünde küçümseyici ve aşağılayıcı olan söylemler kullanılmaktadır.

Her milletin edebiyatında olduğu gibi Bulgar edebiyatında da Türkler, Yunanlar, Bulgarlar, Yahudiler vd. yazarlar tarafından zihinlerinde tasarladıkları gibi özel yönleriyle tasvir edilmiştir. Ancak çoğunlukla zihinlerde tasarlananın ayırım çizgisi esas olarak dini inanca dayanmaktadır. Ortodoksluk Bulgar inancı, İslam ise Türk² inancı olarak görüldüğünden, Bulgar edebiyatında Türkler diğer milletlerle ilişkilendirildiğinde “yabancı”, “öteki”³ konumunda yer almaktadır. Milli bilincin kazanılmasındaki

¹ Olga Todorova, *Pravoslavnata tsărkva i bălgarite, XV-XVIII vek*, Prof. Marin Drinov, Sofya 1997, 237-253.

² Bulgarların milli bilincinde “Türk” kelimesi Osmanlı idaresini, Osmanlıları ve doğal olarak Müslümanları ifade etmektedir.

³ Bulgar tarih ders kitaplarında Türklerin “öteki” olarak imajı “Nay-razlıçniyat säsed” (“En Farklı Komşu”) başlıklı çalışmada detaylı şekilde işlenmiştir. (Myumyun İsov, *Nay-razlıçniyat säsed. Obrazăt na osmansite (turtsite) i Osmanskata imperiya (Turtsiya) v bălgarskite učebnitsi po istoriya prez vtorata polovina na XX vek*, IMIR, Sofya 2005.

adımların sağlam atılabilmesi net sınırların belirlenmesini gerektiriyordur. Bu sınırlar geçmişin gölgesinde “öteki” vurgusu ile yeni mitlerin ve hatta düşmanlığın yaratılmasına yol açmaktadır. Böylelikle 15. ve 18. yüzyıllarda kopya çekilerek çoğaltılan veya derlenen eserlerin başlıca amacı, Hıristiyanlığın İslam üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamak ve topluluğun bütünlüğünü koruyabilmek adına, ayırım çizgisini belirleyip karşıtlığı bulmak olarak özetlenebilir. Başka deyişle, ötekileştirme yoluyla İslam’ın etkisini önlemek ve yabancıncının olumsuz imajını oluşturmaktır.⁴ Bu durum ise o dönemdeki eserlerde Müslümanlara (Türklerle) aşağılayıcı ve hatta rencide edici isimler ve nitelikler vererek yapılmıştır. Çoğunlukla bunlar; “barbarlar, dinsizler, şeytanlar, tanrısızlar, sarazenler⁵, lanetliler, tenperestler, vahşiler, İzmililer” gibi sıfatlardı.⁶ O dönem eserlerindeki tüm bu kötüler Bulgar Milli Teşkilatlanma Dönemi⁷ ideolojisinin unsurlarından biri olarak da ortaya çıkmıştır.

Serhat Ulağlı imajı, “kalıp yargıların, bilinçaltının, inançların, kültürel değerlerin, korku ve sezginin kazandırdığı ‘ötekini algılama, tanımlama ve sunma şeklidir”⁸ diye aktarırken Bozkurt Güvenç, “bir toplum, topluluk veya ulus hakkında, ‘öteki’ toplumların sahip olduğu,

⁴ Rositsa Gradeva, “Turtsite v bălgarskata knijnina XV-XVIII v.”, *Balkanski identičnosti*, Fondatsiya “Otvoreno obşestvo”, Sofya 2001, s. 115.

⁵ Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların Müslümanlara taktıkları ve “Hristiyan olmayan” anlamına gelen ad.

⁶ Gradeva, “Turtsite v bălgarskata...”, s. 116.

⁷ Bulgarcası, ‘yeniden doğuş’ anlamındaki Vızrajdane (Възраждане) olan ve Türkçeye Bulgar Uyanış Çağı, Bulgar Rönesans’ı şeklinde de tercüme edilen bu dönem, Bulgar tarihinde çok yönlü ve kapsamlı bir çağ niteliği taşımakla beraber milli ve manevi bilinçlenme sürecini hızlandırdıkları ve olgunlaşan bağımsızlık fikrinin eyleme geçirildiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Yeni Bulgar tarihinin başlangıcına işaret ettiği kabul edilen Milli Teşkilatlanma Dönemi, maddi ve manevi hayatın bütün alanlarında ortaçağdan yeniçağa geçişi belgelemektedir. (Hüseyin Mevsim, “Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Romantik Bir Eser: Georgi Rakovski’nin Orman Yolcusu Poeması”, Batı Kültür ve Edebiyatlarında Romantizm, Ankara Üniversitesi, s. 171).

⁸ Serhat Ulağlı, *İmgebilim-“Öteki”nin Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, s. 19.

geçmişten gelen anılar, kalıp yargılar"⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda Bulgarca eserlerdeki Türk imajı, milli hafızaya ve kimliğe gömülmüş, ulusal anlatıların tam merkezinde siyasi çıkarımlar ve yermeler ile "öteki"ni algılar, tanımlar ve sunar denilebilmektedir. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Bulgar milli anlatısındaki en travmatik bölümün Osmanlı yönetimi konusu olmasıdır. 14. ve 19. yüzyıllar arasındaki kronolojik bölümde kilitli olan bu konu Bulgar milli belleğinde "beş asırlık kölelik" metaforu ile yer almaktadır.¹⁰ Ancak bazı Bulgar aydınlar göre, "Türk zamanı"nın "kölelik" ile eşdeğer tutulmaması ve travma olarak algılanmaması gerekmektedir, çünkü Tanzimat, reformların, kazanılan sivil özgürlüklerin ve eğitim kurumlarının gelişmesinin en parlak zamanıdır.¹¹ Aynı zamanda bu metafor, kavramların yeniden adlandırılmasına, ancak milli hafızada anlamının hiçbir zaman değişmemesine neden olmuştur. Bunun başlıca nedenlerinden biri ise eğitim amaçlı yazılan ders kitaplarında bile metaforun kullanılması ve bu sürecin kademeli olarak hafızaya işlenmesi olarak görülmektedir. Örneğin, Petır Dinekov'un üniversite öğrencileri için yazılan bir ders kitabında¹² "Türk Köleliğinde Bulgar Edebiyatı" bölümü açıkça ayırt edilmekte ve tarihçiliğin kronolojik bölümlerinde merkezi bir yer tutmaktadır.¹³

Tam oturmamış veya yeniden oluşum sürecine giren kültürlerde ve mevcut olmayan durumlarda milli değerler geçmişe dayanmaktadır. Çünkü tamamen siyasi çıkarların söz konusu olmasının yanı sıra ortaya çıkan milli mitler ve kahramanlarla kültürel modeller tasarlanarak belirgin şekilde milliyetçi bir perspektife dökülmüştür. Bu perspektif hem bireysel hem de evrensel, aynı zamanda ulusal birleştirici mesajlara dayanmakla birlikte milliyetçi ve seferber edici söylemi de içerisinde

---

⁹ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Yayınevi, İstanbul 1998, s. 441.

¹⁰ Anna Aleksieva, "Travma, natsionalen metarazkaz i literatüren kanon", *Druga Međunarodna Znanstvena Konferencija u Oblasti Književnosti i Jezika Zbornik Radova*, Univerzitet u Travniku Edukacijski Fakultet, Travnik 2014, s. 81.

¹¹ Aleksieva, "Travma...", s. 85.

¹² Petır Dinekov, *Stara bālgarska literatura*, II, Nauka i izkustvo, Sofya 1953, s. 117.

¹³ Aleksieva, "Travma...", s. 89.

barındırmaktadır. Ders kitaplarındaki bu ve bunun gibi metaforlar kültürün ana hatlarında belirleyici rol oynarken kültür de edebiyatı bir halk eserine dönüştürür.¹⁴ Genel olarak Bulgar edebiyatının gelişme süreci sistematik olduğu gibi birçok kültürel eser “edebiyat ve mücadele” formülü ile pekiştirilmiştir.¹⁵ Buna en güzel örnek Vasil Kolevski’nin “*Edebiyat ve mücadele! Mücadele ve edebiyat! Bu iki kelime, Bulgar halkının tarihi ve manevi gelişimi ile eş anlamlıdır. Yaşam ve mücadele, edebiyatta ulusal meselenin bir parçası olacak olan Bulgar yazarların estetik inancını belirler*”¹⁶ şeklindeki tezidir. Söz konusu olan edebiyat ve mücadele kavramları genellikle imaj çalışmalarındaki kahramanca olaylarla sembolleştirerek inşa edilmiştir. Bu olaylar ise büyük bir hikâyenin merkezinde acı bir anlatımla sunularak kapanmayan bir yarayı işaret etmektedir ve bu kapanmayan yara dramatikliği bireysel deneyimin sınırlarının ötesine geçerek milli, kültürel ve ahlaki bir konu haline gelmesine neden olur, aynı zamanda kahramanın açıkça belirtilmiş kutupları “öteki” vurgusunu işaret ederken milliyetçi görünümünün istikrarını sağlamıştır. “Kölelik” metaforuyla dile getirilen Osmanlı idaresi dönemi ise bir noktadan sonra hem silahlı mücadele hem de sosyal kalkınma vb. kavramları kapsadığından açıkça “Aydınlanma” ile eş anlamlı hale gelmiş¹⁷ ve Milli Teşkilatlanma Dönemi olarak müfredatta yerini almıştır. Bu dönemin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Hristo Botev ise her dönem edebiyata imajı ile damgasını vurmayı başarmış ve bu doğrultuda eserleri ile göstermiş olduğu mücadele her dönemin tarihsel ve siyasi anlatısına gömülerek geçmiş ve gelecekteki kabul görmüş edimlerin tamamıyla ilişkilendirildiği gibi milli anlatının da merkezinde yer almıştır.

¹⁴ Aleksandır Kosev, “Anti-kamburov ili grăbnakăt na bălgarskata literatura e političeski”, *Bălgarskiyat kanon? Krizata na Literaturnoto Nasledstvo*, NBU, Sofya 1998, s. 249.

¹⁵ Aleksieva, “*Travma...*”, s. 90.

¹⁶ Vasil Kolevski, *Problemi na sotsialističeskiya realizăm v bălgarskata literatura sled 9 Septemvri 1944 g. – Očertsi po istoriya na bălgarskata literatura sled Deveti Septemvri 1944 godina*, BAN, Sofya 1979, s. 8.

¹⁷ Rumen Daskalov, *Kak se misli bălgarskoto văzrajđane*, LİK, Sofya 2002, s. 246.

Hristo Botev'in kahramanlık imajı, şair Hristo Botev'in imajından daha baskın gibi gözükmekte, daha sonraları ise devrimci şair olarak anılmasına sebebiyet vermektedir. Bunun başlıca nedeni Botev'in 1876 Nisan Ayaklanması sırasında ölümünden sonra etrafta mucizevi hayatta kalma söylentileri onlarca yıldır kesintiye uğramadan dolaşmış ve bu durum kahramanlık imajını daha net bir şekilde tetiklenmesine sebebiyet vermiştir.¹⁸ Milli Teşkilatlanma sonrası edebiyat ve ders kitaplarında büyük anlatının inşa edilme süreci tam olarak başlamadığı gibi o zamanki edebiyatta bugüne kadar olan süreçten farklı olarak düzensiz bir şekilde işlenmiştir. Stefan Bobçev'in Konstantin Jireçek'in eserine dayanarak oluşturduğu "İstoriya na bılgarskiya narod" ("*Bulgar Halkının Tarihi*") (1881) başlıklı çalışmasında Botev, kahramanca ölen bir devrimci şair imajı ile sunulurken, bir sonraki "Kratik ucebni vırhu bılgarskata istoriya" ("*Bulgaristan Tarihi Üzerine Kısa Ders Kitabı*") (1883) adlı eserinde Botev tam olarak devrimci kimliğiyle yer almaktadır. Georgi Popov'un "Kratik pregled na bılgarskata literatura" ("*Bulgar Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirmesi*") (1886) başlıklı çalışmasında Botev hakkında 18 satır yer alırken, Dimitır Marinov'un "İstoriya na bılgarskata literatura" ("*Bulgar Edebiyatı Tarihi*") (1887) eserinde bu oran genel hatlarıyla korunmuştur.¹⁹

Botev'in çağdaşlarından biri olan ve kendisi gibi Nisan Ayaklanması'na katılan Zahari Stoyanov ise 1888'de yazdığı Hristo Botev biyografisinde ünlü şairin ve devrimcinin kişiliğini, "*bir dizi sıradan faninin kişiliğiyle ölçülemeyeceğini, ama kitleye liderlik ve çağına öncülük eden, olağanüstü yeteneklerle doğan ve kader tarafından büyük insan olmakla yazgılı*"²⁰ olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Bulgar milli teşkilatlanma sonrası döneminin belki de en etkili figürleri olan İvan Vazov ve Penço Slaveykov ise Botev'in şiirine eleştirel

---

¹⁸ Anna Aleksieva, "Hristo Botev: kanonizirane i komersializirane na obraza", *Slavica Lodziensia*, Lodz 2018, s. 246.

¹⁹ Anna Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya razkaz na bılgarite", *İstoriografija i Savremeno Društvo*, Nauka i Savremeni Univerzitet, 2014, s. 70.

²⁰ Zahari Stoyanov, "Hristo Botyov" *Saçineniya*, Tom 2, Bılgarski pisatel, Sofya 1983, s. 289.

yaklaşmışlardır.²¹ Bulgar Milli Teşkilatlanma Dönemi şairi Petko R. Slaveykov'un oğlu olan Penço Slaveykov, babasının edebi eserlerini Botev'in edebi eserleriyle neredeyse paralel, hatta babasının şiirsel tekniklerinin daha çeşitli olduğuna işaret etmektedir. Slaveykov, iki yazısında Botev'in şiirlerine oldukça eleştirel yaklaşmasına rağmen bunlardan birisinde "sadece büyük bir devrimci olmadığını, aynı zamanda iyi de bir şair olarak da adlandırılabilceğini"²² söylemektedir.

Botev'in imajı 20. yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında her türlü ideolojik ve siyasi amaçla kullanılma aşaması yavaş yavaş yer etmeye başlamaktadır.²³ Bu dönemdeki yazıların başlıklarından bazıları; "Botev kimdir?", "Botev kime ait?", "Hristo Botev bizimidir!" vb. açıkça Botev'in milli kahraman imajının kültürel belleğin merkezine yerleştirilmesine işaret etmektedir. Ayrıca, 20'li yılların bir ders kitabında Botev figürüne, "şairin en parlak yönünün devrimci"²⁴ olduğu vurgusu yapıldığı görülmektedir. O dönemde şairin milliyetçiliğini vurgulayan sağa karşı ise solcu görüşün eleştirileri genellikle "yerli halkın dar boyutlarının ötesine geçen şiirleri herkesi kapsar" şeklinde yayımlanmaktadır. Eğitim amaçlı yayımlanmış daha dengeli yorumlamalar; "Botev, Balkan birliğinin güçlü bir savunucusu, aynı zamanda ateşli bir vatanseveridir ve her şeyden önce Bulgar'dır, bundan dolayı Bulgar halkının bozulduğu bencil bir federasyona ya da konfederasyona izin vermez"²⁵ şeklindedir. O dönemdekilerin arasında en yaygın olan "Botev kimdir?" başlığının hem solcu hem de sağcı siyasi oluşumların ideolojik mücadelesini Boyan Penev, "tüm inançlar ve dinler tarafından tanınan bir aziz"²⁶ şeklinde özetlemektedir. Böylelikle Botev'in bu ünü milli bir sembol

²¹ Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya...", s. 69.

²² Penço Slaveykov, *Săbrani săçineniya*, Tom5, Bălgarski pisatel, Sofya 1959, s. 230.

²³ Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya...", s. 70.

²⁴ Atanas İliev, *Uçebnik po literatura, săstaven spored programata na srednite tehniçeski i mehaniçeski uçilišta i nagoden za pomagalo na tãrgovskite i dr. Uçilišta*, Temenuga, Tirnovo 1927, s. 74.

²⁵ Ivan Pastuhov, *İvan Stoyanov, İstoriya na balgarskiya narod. Uçebnik za VIII Klas na gimnaziite i za pedagogiçeskite uçilišta*, Knigoizdatelstvo Hr. G. Danov, Plovdiv 1929, s. 221, 222.

²⁶ Boyan Penev, *Hristo Botev, Po sluçay petdesetgodışninata ot smãrtta mu*, Darjavna Peçatnitsa, Sofya 1926, s. 81.

olarak her yerde tanınmasına, aynı zamanda onu farklı değerleri ve tutumları (Türk imajı gibi) yoğun biçimde göstermesi ile popüler kültür alanına da çekmektedir.

15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren Osmanlı yönetiminin Bulgarların kaderi üzerinde kuşkusuz belirleyici bir etkisi vardı ve hüviyetlerini netleştirmeden Bulgar geçmişi belirsiz ve yanlış anlaşılmaya devam edecekti. Bu nedenle Osmanlı devletinin bir "kötülük imparatorluğu" nosyonu Bulgaristan'ın tarihsel belleğine nakşedilmiştir. Bu fikri 1944'ten sonraki yıllarda sürdürmenin önemli bir parçası tarih ve edebiyat eğitimidir.²⁷ Bu doğrultuda Botev imajı da söz konusu dönemde sıklıkla edebiyat ve tarih müfredatında yerini almış ve bu imaj geçmişte kalıcı bir topluluğa mensup olma (tarihi ulus) iddialarının beyan edilmesi sonucunda oluşturulmakta olan ideolojinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Botev imajı, büyük Bulgar anlatısı kapsamında özel olarak oluşturulmuş kurumlar aracılığıyla da (1945'te açılan "Hristo Botev Araştırmaları Enstitüsü" gibi) daha çok pekiştirerek bu kurumlarda anuları halkın belleğinde taze tutmak için görkemli anma törenleri düzenlemelerinin yanı sıra eserlerindeki anlam ve ideolojik işleyişine de dikkat edilmiştir. Sosyalist rejimin ilk yıllarından itibaren ideolojiye uygun yayınlar üreilmeye başlanmıştır. Bunlardan bazıları; "Botev i yujnoslavyanskoto edinstvo" ("*Botev ve Güney Slav Birliği*"), "İstoričeskite osnovi na bulgaro-yugoslavskoto bratstvo: Botyov-Dimitrov-Tito" ("*Bulgar-Yugoslav Kardeşliğinin Tarihsel Temeli: Botev-Dimitrov-Tito*", "Botev i slavyanskite narodi" ("*Botev ve Slav Halkları*") vb.²⁸dir.

1989 yılında sosyalist rejimin Bulgaristan'da düşmesi ile edebiyat ders kitaplarında şairin imajı da yavaş yavaş sosyalist söylem özelliklerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Farklı söylemler devam etse de genel olarak "devrimci demokrat", "özgürlük savaşçısı", "devrimci şair" vb. daha çok genelleştirici söylemler

---

²⁷ İsoy, *Nay-različniyat säsed...*, s. 110.

²⁸ Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya...", s. 74.

kullanılmıştır.²⁹ Ancak müfredattaki imajı dönem değişikliğinden kaynaklı farklılıklar arz etse de daima yerini korumayı başarmıştır. 1996 tarihli bir ders kitabında Botev'in, "*Bulgar Milli Teşkilatlanma tarihinin en çekici figürleri arasında yer aldığı ve Bulgar milli hafızasının en heyecan verici efsanevi şahsiyetlerinden biri olduğu*"³⁰ belirtilmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olma beklentileri sürecinde de Botev imajı kullanılmaya devam ederek literatürde yerini almayı sürdürmüştür.

Özetle, her dönemde olduğu gibi, bu dönemde de Avrupa merkezli söylemler ile Botev imajı ilişkilendirilmiştir. Bunun en büyük nedenlerinden biri, edebiyat, tarih ve kültür yolu ile inşa edilen büyük Bulgar anlatısının temelini daima milliyetçi olduğu vurgusudur. Botev imajı her türlü ideolojide işlenmekle kalmaz, aynı zamanda Bulgar ulusal anlatısının en duygusal hikâyelerinde zirvedeki yerini korumaktadır. Botev'in ideolojisini değerlendirirken, sol eğilimli Bulgar aydını Georgi Bakalov 1930'lu yıllarda; "*zaman hedefleri ve tarafları değiştirdi ancak ideal aynı*"³¹ şeklinde yorum yapmaktadır. Bulgarlar için ulusal kurtuluş hareketleri olarak adlandırdıkları dönemin en önemli figürlerinden biri olarak görüldüğünden Hristo Botev'in zirvedeki yeri korunmuş ve edebiyat aracılığıyla, ideoloji değişse bile Bulgaristan adına yüceltilmiş kahramanlık örneğinin yani vatansever ruhun korunacağı fikri daima aşılınmıştır. Bu da Osmanlı yani Türklerden kazanılan özgürlük vurgusu ile yapılmış, Botev'in bu mücadelede hayatını kaybetmesi ise onu ulusal kahraman olarak ilahlaştırılmasına neden olmuştur. Ders kitaplarında ve edebiyat tarihinde Botev imajı çoğunlukla, "*kölelik döneminin karanlık ufkundaki en parlak yıldız; karanlık zamanın birkaç ışığını bir araya getiren en parlak ateş*" vurgusu ile yer almaktadır.³² Bulgar ulusal mücadelesinin sürekliliğini sağlayan Botev imajı, dönemin tarihsel

²⁹ Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya...", s. 75.

³⁰ Vladimir Atanasov, Adriana Damyanova, Nikolay Çernokojev. *Literatura za 7. klas*, Prosveta, Sofya 1996, s. 52-53.

³¹ Georgi Bakalov, *Studii, statii, retsenzii*, tom I, Bilgarski pisatel, Sofya 1983, s. 11.

³² Bojan Angelov, *Balgarska literatura*, I, Edison, Sofya 1923, s. 213.

ve siyasi anlatısına nakşedilmiş ve ideolojik filtreler aracılığıyla okunmuştur.

2. HRİSTO BOTEV'İN ŞİİRLERİNDEKİ TÜRK İMAJI

Hristo Botev adı ile tanınan Hristo Botyov Petkov, 6 Ocak 1848 tarihinde, Koca Balkan'ın güney eteklerindeki konumda sakinlerinin ağırlıklı abacılıkla işgal ettiği Kalofer'de dünyaya geldi. Öğretmen babasının taşıdığı milliyetçilik duygusuyla bağlantılı olan Rus hayranlığı ve güzel sesiyle annesinin çocuklarına söylediği 300'den fazla Bulgar halk türküsü Botev'in daha küçüklüğünde oluşturduğu dünya görüşü üzerinde etkili oldu. Botev, Nayden Gerov'un yardımıyla 1863'ün sonbaharında eğitim için Rus hükümetinden burs alarak Karadeniz kıyısındaki Odesa'ya gitti.³³ Öğrenimini tamamlamak için gönderildiği ülkede dönemin nihilist düşüncelerinden etkilenmesi üzerine Eylül 1865'te liseden ihraç edildi. Ertesi yıl Bucak'ta bir köyde öğretmen olduysa da babasının hastalanması üzerine tekrar memleketine döndü. 1867'nin sonlarına doğru, Bulgar devrimci hareketine katılmak niyetiyle Tuna üzerinden Romanya'ya geçti. Burada gazetecilik ve propaganda faaliyetlerine girerek kendini Bulgar bağımsızlık hareketine adadı. Romen İbrail kasabasında yayımlanan "Dunavska zora" (*Tuna'da Tan*) gazetesinde çalıştı; daha sonra Jelyo Voyvoda'nın çetesiyle Bulgaristan'a geçti. 1872'de Bükreş'e gitti ve burada, Bulgar devrim hareketinin önemli figürlerinden olan Lyuben Karavelov'un "Svoboda" (Özgürlük) ve "Nezavisimost" (Bağımsızlık) gazetelerinde çalıştı. Bükreş merkezli Bulgar Devrimci Merkez Komitesi'ne üye oldu (1874), ancak komitedeki anlaşmazlıklar nedeniyle ertesi yıl istifa etti. Stefan Stambolov ile (1875), 20'ye yakın şiirini dâhil ettiği "Pesni i stihotvoreniya ot Botyova i Stambolova" (Botev'den ve Stambolov'dan Ezgiler ve Şiirler) başlıklı ilk ve son şiir kitabını yayımladı.³⁴ Ertesi yıl Bulgaristan'da isyan hazırlıkları başladı ve sonrasında Botev, 1876 Nisan Ayaklanmasına katılmak üzere kurduğu yaklaşık 180 kişilik çetesiyle, Tuna üzerinde yolcu

---

³³ Vesela Angelova, <https://www.10te.bg/lichnosti/10-interesni-fakta-za-hristo-botev>, Erişim 08. 04.2020.

³⁴ Aleksieva, "Hristo Botev v natsionalniya...", s. 66.

taşımacılığı yapan Avusturya bandıralı “Radetski”³⁵ gemisinin rotasını zorla değiştirerek Kozloduy’a ayak bastı. Fakat kısa sürede Osmanlı kolluk kuvvetleri tarafından fark edilen Botev önderliğindeki çete takibe alındı. Sonrasında çıkan çatışmaların birinde Botev’in de içinde bulunduğu bir grup etkisiz hale getirilirken, çetecilerin büyük çoğunluğu çatışmada yakalandı.³⁶ Resmi tarih ve milli anlatı sayfalarında pek dile getirilmese de aslında elebaşı Hristo Botev’in, aralarında çıkan bir tartışma sonucunda kendi çetecileri tarafından vurulduğu kanıtlanmıştır.

Bulgar Milli Teşkilatlanma Dönemi’nin en önemli simalarından kabul edilen Hristo Botev her şeyden önce devrimci bir şairdir. Annesi için yazdığı “Annem’e” (*Maitse si*) ve “Erkek Kardeşime” (*Kım brat si*) adlı şiirlerinde annesine ve kardeşine duyduğu yoğun sevgiyle özgürlüğün önemini harmanlayarak hüznü bir şekilde duygularını aktarmıştır. 1871’de okurla buluşan “Vedalaşırken” (*Na proštavane*) adlı manzum şiiri, 1873 yılında yazdığı “Moyata molitva” (Duam) ve “Hacı Dimitir” adlı kahramanlık şiiri, 1875 yılında yazdığı “Vasil Levski’nin İdamı” (*Obesvaneto na Vasil Levski*) adlı şiirleri en önemli eserleri arasında yer alırlar. Devrimci fikirleri benimsemiş olan Hristo Botev, Hacı Dimitir ve Vasil Levski gibi, hayatını Bulgar halkının milli mücadelesine adayan kişilerin vatanları uğruna nasıl fedakârca ölüme gittiklerini, şiir türünün verdiği bütün imkânları kullanma ve dramatikleştirme yoluyla okuyucuya sunar.

Hristo Botev sadece şair kimliğiyle değil, dönemin gazetelerinde yayımladığı ve gündemi ve günceli yakından takip ettiği yazılarıyla da Bulgar edebiyatında derin izler bırakmıştır. Mesela İstanbul’da çıkan “Gayda” gazetesinde yayımladığı “Reşen li e Çerkovniyat Vıpros?” (Kilise Meselesi Çözümüne Kavuştu mu?),

³⁵ Hristo Botev’in çetesinin 20 Mayıs 1876 tarihinde “Radetski” gemisiyle Tuna’dan geçişi vesilesiyle milli şair İvan Vazov’un kaleme aldığı “*Tih byal Dunav se vilnuva*” (Sakin Beyaz Tuna dalgalanıyor) şiiri daha sonra bestelenip günümüzde de marş olarak söylenegelmektedir. Ayrıca, Kozloduy kıyısına demirleyen gemi bugün müze olarak kullanılmaktadır.

³⁶ İvan Kinov, *Văorijenata borba na bălgarskiya narod sreštu osmanskoto gospodstvo, Dirjavno Voенno İzdatelstvo*, Sofya 1961, s. 353.

Bükreş'te yayımlanan devrimci Bulgar basınında yayınladığı "Narodit Vçera, Dnes i Utre" (Halkın Dünü, Bugünü ve Yarını), "Smeşen plaç" (Gülünç Ağlayış), "İztoçniyat Vıpros Leji na Pleşite na Bălgarskiya Narod" (Şark Meselesi Bulgar Halkının Sırtında), "Politiçeska zima" (Siyasi Kış) gibi sivri dille yazılmış gazete yazılarında Bulgar milletini yakından ilgilendiren sorunları ve bağımsız kilise mücadelesiyle³⁷ ilgili görüşlerini dile getirirken, arka planda Bulgar milletini teşkilatlanmaya teşvik etmiştir. Nesir alanında, çağdaşı Petko R. Slaveykov'la ilgili yazdığı değerlendirme yazısı, aynı zamanda Slavların ve Protobulgarların kökenine dair yabancı dilden eser tercümeleleri de bulunmaktadır. Hristo Botev gerek şiirleri ve gazete yazıları gerekse de devrimci demokrat fikirleriyle 19. yüzyıl Bulgar Milli Teşkilatlanma Dönemi'nin tartışmasız en önemli ve ilerici temsilcilerindendir.

2.1. Annem'e (Maitse Si)³⁸

Botev bu ilk şiirinde hem devrimci yönünü hem de kişisel heyecanlarını dile getirmektedir. Yaşadığı dönemin özelliklerini sanki yeniden yaratmışçasına sadece özgürlük, devrim ve özverili olma ile ilgili sorunlara değinmekle kalmaz aynı zamanda özgürlük için savaşıma sorununu da gündeme çok acıklı bir şekilde getirmektedir. Bunu da annesinin imajıyla harmanlayarak yapmaktadır: "*Sen mi, anacığım, bana böyle kederli şarkılar söyledin, / sen mi üç yıl beddua okudun / ki berduş gibi gezeyim / ve ruhumun nefret ettikleriyle karşılaşıyım?*"

Botev'in bu şiirinde annenin imajı hem uzakta olmanın özlemi hem de içinde yanan ateşin ruhu ile kurgulanmıştır. Yanan bu ateşi ve çağa karşı olan tutumunu imaj yoluyla kurgulayarak açığa çıkartmaktadır. Anavatanı ile olan ayrılığundan ve

---

³⁷ Osmanlı unsuru Bulgarların 1840'lardan itibaren Fener Rum Patrikliği'ne karşı yürüttükleri bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Konstantin Veliçkov, "İstanbul'dan Hatıralar, 1870-1890", Çeviren: Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 23.

³⁸ Hristo Botev'in ilk eseri olan "Annem'e" ("Maitse si") 1867'de Petko R. Slaveykov redaktörlüğünde çıkan "Gayda" gazetesinin son sayısında yayımlanmıştır. Eserim Bulgarcası için: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=3&Level=1>, erişim 20.04.2020.

yurtdışında yaşamaktan duyduğu memnuniyetsizlikten hissettiği hüznü daha derin işlemektedir.

“Senden gayri, anam, kimsem yok. / Sensin benim için aşk ve inanç; / fakat artık burada seni seveceğimi ummuyorum, / çünkü kalbim tutuştu yanıyor!” Dizelerden Botev’in umutsuzluk duygusu içine kapıldığı, annesine bağlılığı ve bu bağlılık olmadan hayatın anlamsız hale geldiği vurgusu görülmektedir. Devamında ise: *“Anacığım, ikimizin de mutlu ve kutlu olmamızı çok istedim; / buna gerekli gücü de hissettim içimde, / gel gör ki bütün hayallerim suya düştü!”* Anne imajı Botev için çıkmış olduğu yolda gerekli bir manevi güç kaynağıdır. Öyle ki bu imaj sayesinde, Botev’in şiiri daha samimi ve ikna edici olur, çünkü kişisel mutluluğa yönelik doğal beşeri dürtüleri özgürlük arzusuyla nasıl birleştirdiği hakkında bir fikir elde edilmektedir. Botev’in çizmiş olduğu anne imajı; ilham veren, onu kucaklayan, yaşamış olduğu kötü olaylara yas tutacak olan kişidir. Bu durum ise şiirin ilk dizesindeki kederli şarkı söyleyen mecazi imaj, üzücü bir ruh halini okuyucuya aktarırken anavatan hasreti çeken kişinin imajı ile tamamladığında Botev’in bu şiirdeki hem romantik hem de gerçekçi unsurlardan yararlanarak üzerinde durduğu gizli “öteki” vurgusu şairin idealinin özgürlük olduğunu, bunu da başarmanın tek yolunun isyan, devrim olduğunu vurgulamaktadır.

2.2. Vedalaşırken (*Na Proştavane*)³⁹

“Ağlama ana, üzülme, asi bir haydut oldum diye, / haydut ve hatta isyancı / ve seni ilk evladının hasretiyle / yanıp tutuşman için sefil bıraktım! Bizi genç yaşta yad ele kovan bu kara Türk sürgününe lanet oku, anam.” Dizelerden Botev’in kendini annesine asi bir haydut ve isyancı olarak tanıttığı görülmektedir. Aynı zamanda vatan sevgisini annesinin üzerinden sağladığı motif ile Türklere karşı nefretini dile getirmiştir. Vatanın ve Bulgar milletinin

³⁹ Şiir, Botev'in 1868'de bir çeteyle Tuna'yı geçmek için hazırlandığı bir zamanda kaleme alınmıştır. İlk olarak 1871'de, Hristo Botev'in redaktörlüğünde Bükreş'te çıkan *“Duma na bulgarskite emigranti”* (Bulgar Mültecilerin Sözü) gazetesinde yayımlanıyor. Devrimci gençler arasında bir şarkı olarak yayılmıştır. Eserin tam Bulgarcası için: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=9&Level=1>, erişim 25.04.2020.

özgürlüğünün anne gözyaşlarından daha önde olduğunu sembolik olarak bu bölümde göstermiş olmaktadır.

Botev, annesine itiraf mektubunda en içsel düşünce ve duygularını aktarırken hayatını bir isyancı olarak geçirmesinden üzülmemesi gerektiğini vurgulayarak çatışmaya gitmesine neden olan sebeplerden dolayı fikirlerini anlamasını ve kabul etmesini aktarmıştır. Bulgar milliyetçiliğinin uyandırdığı o hevese âşık olan Botev, gençliğini, gücünü ve hayatını eserlerinde çizmiş olduğu kötü Türk imajına adanmış, aynı zamanda bu imaj üzerindeki çabası ile halka aşılama kararı vermiştir. Bunu da *"özgürlüğe giden yol fedakârlıktan geçer"* vurgusu ile şiirin son dizelerindeki sözleri; *"Çıktığım bu yol korkunç, ama korkunç olduğu kadar da şanlı. / Genç ölsem de gam yemem. / Gün gelir de halk, "Hak yolunda öldü, zavallı, hak ve özgürlük uğruna" diye hakkımı teslim ederse, / ödüllerin en büyüğü olur benim için."* Özgürlüğe giden yolda ölümün bile Türklerden kazanılan özgürlük ödülünden daha kıymetli olmadığı inancı bu eserin okuyuculardaki tesirini arttırmaktadır. Bu eserin kahramanı için, mücadelenin iki olası yolu vardır: "özgürlük ya da ölüm". Schwan, imajların psikolojide önemli bir rol oynadığının altını çizerek hem yöntemsel hem de mecazi anlamda psikolojinin imajdan yararlandığını dile getirmiştir.⁴⁰ Bu doğrultuda okurun zihnine işlediği psikoloji; "ölüm korkunç değildir, çünkü özgürlük mücadelesi adına bir fedakârlıktır". Botev'in aktarmaya çalıştığı, önünde iki olası yol olduğu ve savaşta yok olmak ya da muzaffer olarak geri dönmektir. Her iki resim de geçmiş veya gelecekteki kabul görmüş veya görececek gerçeklerin ve edimlerin tamamıyla ilişkilidir. Kazanan olarak dönmesi veya dönememesi karakterini en romantik ve çekici bir şekilde sunarken kendinden pişman olmadan, Bulgar milleti için en değerli şeyin özgürlük için savaşmak olduğu fikrini herkese aşılıyıp Bulgarları teşkilatlanmaya ve bu fikri yaymaya çalışmıştır.

---

⁴⁰ Stephan Schwan, *Bildwissenschaft (Psychologie)*, Suhrkamp Verlag, Munich 2005, s. 125.

2.3. Duam (*Moyata Molitva*)⁴¹

Eserlerinde özgürlük fikrini halkına aşılması Botev için temel bir değer olduğundan, neredeyse birçok eserinde özgürlük temasına değindiği ve bunu Türkler tarafından geri alınması gereken bir unsur olarak işlediği görülmektedir. En meşhur eserlerinden biri olan “*Duam*” şiiri Bulgar Milli Teşkilatlanma döneminde görülen karakteristik özellikleri taşımaktadır. Eserde Botev’e göre zaferin tanımı halkı ezenlerle savaşmaktan geçmektedir. “*Özgürlük ve ölüm*” kavramlarını eşdeğer tutmuş ve en güçlü mesajını bir kölenin ölümünün sadece fiziksel değil kutsal bir durum olduğu vurgusuyla yaparak halkını mücadele etmeye çağırmıştır. Bu çağrıyı ise şu sözler ile aktarmaktadır; “*Ey, benim Tanrım, Hak Tanrım! / Ancak göklerde olan sen değil, benim içimde, kalbimde ve yüreğimde olan Tanrım. / Çamurdan kadını ve erkeği yaratan, / sonra da insanı yeryüzünde kölelik etmeye terk eden Tanrı değil. / Köleye sabretmeyi ve duayı telkin eden / ve mezara kadar onu boş umutlarla oyalayan sen değil, Tanrım. / Aşıla herkese gerçek özgürlük sevgisini ey Tanrım, / taksın canını dişine ve dövüşsün halkın düşmanlarıyla. / Güç ver benim de koluma / ki başkaldırdığı gün köleler / mücadele safında ben de mezarımı bulayım!*” Botev “*Duam*” adlı şiirinde, Bulgarların özgürlüğe kavuşmalarının tek yolunun Osmanlı hâkimiyetine karşı mücadeleye kendini adanmalarından, vatanları uğruna seve seve ölüme gitmelerinden geçtiğini vurgulamaktadır.

2.4. Hacı Dimitir⁴²

“*Yaşıyor o, yaşıyor!*” diye başlayan ve toplamda 12 dörtlükten ibaret şiir ölüm ve manevi ölümsüzlük arasındaki mücadele hakkında en vurucu kelimelerle başlamaktadır. Gerçek özgürlüğe

⁴¹ Eserin Bulgarcası için: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=3162&Level=1>, erişim 29.04.2020.

⁴² Eser 1873 yılında “*Nezavisimost*” (*Bağımsızlık*) gazetesinde yayımlanmıştır, ancak Botev’in bu eseri tam olarak ne zaman kaleme aldığı bilinmemektedir. Zahari Stoyanov ve çağdaşlarının anılarında Botev’in eseri yayımlanmasından uzunca bir süre önce onlara okuduğu iddia edilmektedir. Eserin Bulgarcası için: <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=3158&Level=1>, erişim 02.05.2020.

giden yolun ayrılmaz bir parçası olarak ölüm ve ölümsüzlük vurgulanmaktadır. *“Yaşıyor o, yaşıyor! Orada, Kocabalkan’da, / kanlar içinde yatıyor ve inliyor göğsündeki derin yaradan bir delikanlı, / gencecik ve güçlü. / Bir yana tüfeğini atmış, diğer yana ikiye bölünmüş kılıcını, / gözler kararmakta, baş dönmekte, / ağızdan çıkan sözler tüm evrene lanet okumakta!”* ifadeleriyle ölüm öncesi anlarda kahramanın durumu güçlü bir şekilde aktarılmıştır. Yaşam ve ölüm teması birbirinden ayrılmaz iki kavram olarak yansımaktadır. Çünkü özgürlük ölümsüzlüktür ve Botev, elebaşı Hacı Dimitir’in ölümünü *“Özgürlük uğruna düşen kişi ölmez: / Yasını tutar onun yer, gök, doğa ve vahşi hayvanlar bile...”* şeklinde tasvir ederek şiirinde ölümsüzlüğü vurgulama yoluyla ruh özgürlüğüne kavuşan kişinin ölüme maruz kalmayacağını işlemektedir. Kahramanca ölüm son değil, özgürlüğün başlangıcıdır ve asıl vurgu fiziksel olarak değil ruhsal olarak kahramanın sonraki nesillerin zihinlerinde olacağını kanıtlamaktadır. Hristo Botev’in, mücadelesi uğruna ilahlaştırdığı tüm halk kahramanları ölümsüzlüğe mahkûmdur ve bu düşünce şairin neredeyse tüm eserlerinde sembolik bir düşünce haline gelmektedir. Bulgar şairin estetik ideali manevi, sosyal ve siyasi anlamdaki mutlak özgürlüktür. Bunu başarmanın tek yolu ise isyan ve Türklere karşı yürütülecek mücadeleden geçmektedir. Eserinde, doğanın bir parçası olan delikanlının sonsuz yolculuğunu inanılmaz derecede trajik işlemiştir: *“Yatıyor delikanlı, gökte ise güneş durmuş / öfkeyle kızdırıyor mu kızdırıyor, / ovada bir yerde cırcır böceği ötüyor / ve kan daha yoğun akıyor! / Hasat zamanıdır şimdi... / Hüzünlü şarkılar söyleyin köle kadınlar! Sen de yak, güneş, bu köle toprağımı! / Bu delikanlı da ölecek, ne çare. Ama sus sen, ey kalp!”* Hüzünlü hasat şarkıları köleliği mecazen anlatır ve bu mecazi anlatım ise trajediyi daha fazla pekiştirmektedir.

Fantastik bir gerçeklikle sunulan bu balad⁴³ mitolojik görüntüler ile devam ederek doğaüstü varlıkların imajı ile Botev, özgürlük mücadelesinde ölenleri yüceltmektedir. Kocabalkan’da yatan delikanlının derin yarasını kurt yalar, gündüz dişi kartal

---

⁴³ Balad - fantastik, mitolojik ve doğaüstü unsurlar içeren şiire verilen ad. Hristo Botev’in “Hacı Dimitir” adlı şiiri Bulgar şiir geleneğinde balad türünün klasik örneği olarak kabul edilir.

gölgesiyle korur, şahin de delikanlıya hizmet eder. Vazov'a göre, Botev'in bu tasviri hem görkemli bir fantezi ürünü hem de bir mükemmellik örneği olmanın yanı sıra şiirin uyumunu bozan bazı teknik yanlışlıklar (kafiyede kırılma, uyumsuzluk vb.) içerdiğini düşünmektedir.⁴⁴ Penço Slaveykov'a ise eserdeki yaralı kahramanın yanındaki kurt, şahin ve kartal ona ölmek üzere toplanan hayvan krallığının örneklerini hatırlatmaktadır. Ayrıca kahramanın kanının sürekli akmasından hoşlanmaz ve şaşkıncu şekilde eleştirel bir yaklaşım sergiledikten sonra eseri, mükemmel ve görkemli olarak tanımlamaktadır.⁴⁵ Bu kusurlu, ama yine de güzel olan yaklaşım muhtemelen eseri Bulgar edebiyatı için klasikleştiren gizemdir. Eser Botev'in romantik tarzının ve gerçekçiliğinin izlerini taşımaktadır. Kahramanlık ve ölümsüzlük fikrini oluşturmak için hem gerçek hem de hayali imaj iç içe geçmiştir. Botev'in kahraman figürü bilinçli çabalar sonucunda belirli bir görüntünün empoze edildiği, ana fikri özgürlük olan tasarlanmış bir ideolojidir. Bu ideoloji, Osmanlı hâkimiyetinden kurtuluş hareketi yani teşkilatlanmaya katılmaya teşvik düşüncesi ile olmuştur. Bundan dolayı eserlerde ideolojiyi ve bağımsız devlet olma durumunu sembolize eden ölümü ilahlaştırılmış kahramanları işleyerek milli kimliğin inşasına çalışılmıştır. Milli kimlik inşası ise "öteki" yani düşmanı belirleyip tüm kötü yönlerini olduğu gibi veya abartarak milli şuur oluşumunu sağlamaktan geçmektedir.

SONUÇ

Bulgar Milli Teşkilatlanma Dönemi'nin şiir alanındaki kuşkusuz zirvedeki temsilcisi Hristo Botev'dir. 180 kişilik bir çete ile Nisan Ayaklanması sırasında başkaldırması ve bilerek ölüme gitmesi adını tüm dünyaya duyurmuş ve her alanda kahraman imajının çizilmesini de sağlamıştır.⁴⁶ Eserleri, dünyanın tüm önemli dillerine defalarca çevrilmiş olan bu büyük şair sayıları

⁴⁴ İvan Vazov, "Hristo Botev, kritičeska studiya", *Sıbrani sıçineniya*, tom 20, Bilgarski pisatel, Sofya 1979, s. 24.

⁴⁵ Penço Slaveykov, *Sıbrani sıçineniya*, tom 5, Bilgarski pisatel, Sofya 1959, s. 230.

⁴⁶ Hüseyin Mevsim, "Bulgar Edebiyatı", *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 600.

20'yi aşmayan eser bırakmıştır.⁴⁷ Botev, çağdaşları gibi edebiyatı bir propaganda aracı olarak kullanmıştır, ancak Osmanlı yöneticilerinden nefret ederken, düzenin ezdiği fakir Türk halkına ve sıradan Türk'e karşı saygıyla yaklaşmıştır. Buna karşın Bulgar çorbacıları da Bulgar olduklarına bakmadan acımasızca eleştirmiş, yerden yere vurmıştır. Sonuç olarak "*Türk İmaji*" Botev'in bilgilerini, yargılarını ve hatta önyargılarını da içerisinde barındırmaktadır. Bunu doğuran mantalite ise hem Slavlık bilincinin oluşması hem de yetişen edebiyatçı ve okuma yazma bilen kesimin Rusya, Romanya gibi yerlerde eğitim alarak bu bilinçlenme yolunda eğitimci, öğretmen ama isyancı bir nesil yetiştirilmesidir. Bunun en büyük nedenlerinden biri ise milletin bütünlüğünü koruma açısından önemli olan, bölen çizgiyi, karşıtlığı bulmak, kötü adamın olumsuz imajını oluşturmak, İslam'ın etkisini önlemek ve Bulgar devletini tahrip eden dış siyasi güce başkaldırmaktır. Bu bağlamda Türklerin yani Müslümanların dönemler boyunca edebiyatta ortaya çıkan tüm etnik ve dini grupların en olumsuz özelliklere sahip olan grup olması şaşırtıcı değildir.

19. yüzyılda Balkanlar'ın ne siyasi ne milli ne dini ne de etnografik bütünlüğü bulunmamaktaydı. Bu dönemde Balkan milletleri türlü baskı ve propagandalarla kendi komşularını eritmeye çalıştılar. Bölgede kendi üstünlüklerini sağlamak için, 19. yüzyılın ilk yarısında sık sık din ve ırk çatışmaları, şiddet olayları ve isyanlar çıkarttılar. Osmanlı Devleti ise onları eğitim, kültür, ekonomik, sosyal ve siyasi hayatta birleştirmeye çalışarak kendi idaresini sürdürdü. Böylesine ayrı ve düşman unsurları yönetip yürütmekteki güçlük çoğu kez bu devletin üstünde kendi etkisini elbette ki gösteriyordu. Neticede Hristiyanların İslam düşmanlığı politikası çığ gibi büyüyerek kıtanın fikir dünyasını etkilemiş, Rusya ise Slav politikası sayesinde yine aynı mantaliteyle fikirleri etkilemeyi başarmıştır.

---

⁴⁷ Mevsim, "Bulgar Edebiyatı" ..., s. 601.

KAYNAKÇA

- Aleksieva, Anna. "Hristo Botev v natsionalniya razkaz na bulgarite". *İstoriografija i Savremeno Društvo*, Nauka i Savremeni Univerzitet. 2014.
- Aleksieva, Anna. "Hristo Botev: kanonizirane i komercializirane na obraza". Lodz. Slavica Lodziensia 2018.
- Aleksieva, Anna. "Travma, natsionalen metarazkaz i literaturnen kanon". *Druga Međunarodna Znanstvena Konferencija u Oblasti Književnosti i Jezika Zbornik Radova*, Univerzitet u Travniku Edukacijski Fakultet. Travnik 2014.
- Angelov, Bojan. *Bilgarska literatura*. T. I. Edison. Sofya 1923.
- Atanasov, Vladimir; Damyanova, Adriana; Černokojev, Nikolay. *Literatura za 7. klas*. Prosveta. Sofya 1996.
- Bakalov, Georgi. *Studii, statii, retsenzii*, T. I. Bilgarski pisatel. Sofya 1983.
- Blagoev, Dimitir. *Hristo Botev kato poet i jurnalist-literaturnokritičeski statii*. Sıst. G. Markov. Bilgarski pisatel. Sofya 1974. (Pırva publikatsiya v: sp. "Novo vreme" g. I. kn. 8. oktombri 1897 g.)
- Daskalov, Rumen. *Kak se misli Bilgarskoto vizrajdanje*. LİK. Sofya 2002.
- Dinekov, Petr. *Stara bilgarska literatura*. ast II. Nauka i izkustvo. Sofya 1953.
- Gradeva, Rositsa. "Turtsite v bilgarskata knijnina XV-XVIII v.". *Balkanski identičnost*. Fondatsiya "Otvoreno obęestvo". Sofya 2001.
- Güvenç, Bozkurt. *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları*. Remzi Yayınevi. İstanbul 1998.
- İliev, Atanas. *Uebnik po literatura, sistaven spored programata na srednite tehnieski i mehanieski uilišta i nagoden za pomagalo na trgovskite i dr. uilišta*. Temenuga. Tirnovo 1927.

- İsov, Myumyun. *Nay-različniyat sised. Obrazit na osmantsite (turtsite) i Osmanskata imperiya (Turtsiya) v bulgarskite učebnitsi po istoriya prez vtorata polovina na XX vek.* İMİR. Sofya 2005.
- Kinov, İvan. *Viorijenata borba na bulgarskiya narod sreštu osmanskoto gospodstvo.* Dirjavno Voenna İzdatelstvo. Sofya 1961.
- Kolevski, Vasil. *Problemi na sotsialistiçeskiya realizam v bulgarskata literatura sled 9 septemvri 1944 g.-Oçertsi po istoriya na bulgarskata literatura sled 9 septemvri 1944 godina.* BAN. Sofya 1979.
- Kosev, Aleksandır. "Anti-Kamburov ili grıbnakit na bulgarskata literatura e politiçeski". *Bulgarskiyat kanon? Krizata na literaturnoto nasledstvo.* NBU. Sofya 1998.
- Mevsim, Hüseyin. "Bulgar Edebiyatı". *Balkanlar El Kitabı.* Akçağ Yayınları. Ankara 2017.
- Mevsim, Hüseyin. "“Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Romantik Bir Eser: Georgi Rakovski'nin Orman Yolcusu Poeması”". *Batı Kültür ve Edebiyatlarında Romantizm.* Ankara Üniversitesi Yayınları. Ankara 2015.
- Pars, Melahat. *Batılıların Osmanlı ve İslam Algısı.* Tiydem Yayıncılık. Ankara 2014.
- Pastuhov, İvan; Stoyanov, İvan. *İstoriya na bulgarskiya narod. Uçebnik za VIII klas na gimnaziite i za pedagogiçeskite uçilišta.* Knigoizdatelstvo Hr. G. Danov. Plovdiv 1929.
- Penev, Boyan. *Hristo Botev, po sluçay petdesetgodišninata ot smurtta mu.* Dirjavna peçatnitsa. Sofya 1926.
- Schwan, Stephan. *Bildwissenschaft (Psychologie).* Suhrkamp Verlag. Munich 2005.
- Slaveykov, Penço. *Sıbrani sıçineniya.* Tom 5. Bilgarski pisatel. Sofya 1959.
- Stoyanov, Zahari. "Hristo Botyov." *Sıçineniya.* Tom II. Bilgarski pisatel. Sofya 1983.
- Todorova, Olga. *Pravoslavnata tsirkva i bulgarite, XV-XVIII. vek.* Prof. Marin Drinov. Sofya 1997.

Ulağlı, Serhat. *İmgebilim-“Öteki”nin Bilimine Giriş*. Sinemis Yayınları. Ankara 2006.

Vazov, İvan. “Hristo Botev. Kritičeska studiya”. *Sıbrani sıçineniya*, T. 20. Bılgarski pisatel. Sofya 1979.

Veliçkov, Konstantin. “İstanbul’dan Hatıralar, 1870–1890” (Çeviren: Hüseyin Mevsim). Kitap Yayınevi. İstanbul 2017.

Ангелова, Весела. “10 интересни факта за Христо Ботев”. Erişim 08. 04.2020. <https://www.10te.bg/lichnosti /10-interesni-fakta-za-hristo-botev>.

Ботев, Христо. “Майце си”. Erişim 20.04.2020. www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=3&Level=1.

Ботев, Христо. “На прощаване в 1868 г.”. Erişim 25.04.2020. www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=1&WorkID=9&Level=1.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI:
Çalışmamızın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Kitap İncelemesi-Book Review

**BULGARİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI VE
NÜFUSU
(BULGAR İSTATİSTİK KURUMUNUN
VERİLERİNE GÖRE 1880-2011)**

Bülent Yıldırım-İlgi Kültür Sanat. İstanbul 2018, 140 sayfa.

Asım KORKMAZ*

Bulgaristan coğrafyası, tarihin ilk dönemlerinden beri doğudan batıya göç edenlerin uğrak yeri olmuştur. Bu coğrafyanın Avrupa'ya gelen halkların göç yolu üzerinde olması, tarih boyunca bölgenin demografik yapısını zenginleştirmiştir. Ayrıca bölgenin bitki örtüsünün ve iklimin zenginliği de burayı çekici bir yerleşim alanı hâline getirmede etkili olmuştur. Bu nedenlerle Bulgaristan, değişik halkların yerleşimine tarihin farklı dönemlerinde aktif bir şekilde tanık olmuştur.

Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya gelen Türk boyları Tuna'yı geçerek Balkanlar'da Bulgar anakarasına yerleşmiştir. Özellikle Orta Çağ'da Oğurlar (Bulgarlar), Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar gibi Türk boyları burada Türk kimliğinin kazanılmasında rol oynamıştır. Karadeniz'in kuzeyinden gelen bu Türklerin bir süre sonra Hıristiyanlığı kabul etmelerinin akabinde

---

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, asimkorkmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3037-827X.

*Geliş Tarihi-Received Date: 15.09.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 26.09.2020*

Müslüman Osmanlı Türkleri, inançlarının bir gereği olarak Karadeniz'in güneyinden 14. yüzyılda Bulgar coğrafyasında yerleşim faaliyetlerine başlamıştır. Zamanla tüm Bulgar coğrafyasını kapsayan Osmanlı fethi, burada Türk-İslam kimliği kazandırmıştır. Anadolu'daki Yörük-Türkmen grupları, Bulgaristan coğrafyasının farklı bölgelerine yerleşmiş, Bulgaristan'ın sosyo-kültürel ve etnik yapılarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bulgaristan'daki Osmanlı hâkimiyeti, 19. yüzyılda milliyetçi hareketin etkisiyle sona ermiştir. Bulgaristan'da Osmanlı yönetiminin dışında kalan Müslüman Türklerin kaderi, dramatik olayları da beraberinde getirmiştir. Yüzyıllar öncesi geldikleri topraklarda gördükleri zulüm sonucu Müslüman Türkler, yeni bir vatan algısıyla atalarının geldikleri toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu konuyu kapsayan önemli bir akademik çalışma, "Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre) 1880-2011" başlığı altında Bülent Yıldırım tarafından bilim camiasına sunulmuştur.

Kitap giriş ve sonuç dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konuya genel bir çerçeveden yaklaşılmaktadır. Burada kitabın bölümleri ve bölümlerde kullanılan araştırma çalışmaları hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Ayrıca girişte göçmenlerin *Bulgar Türkleri*, *Bulgar göçmenleri*, *Bulgar muhacirleri* gibi ifadelerle isimlendirme sorununa ve kavram kargaşasına değinilmektedir. Yazar, bu tarz ifadelerin Bulgaristan'dan gelip Türkiye'ye yerleşen göçmenler için oldukça rahatsız edici olduğunu vurgulayarak kavram kargaşasının önüne geçmek adına *Bulgaristan Türkü*, *Bulgaristan göçmeni* gibi isimlendirmenin daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Birinci bölümde Karadeniz'i iki farklı rotadan geçen Türkler hakkında kronolojik bilgiler, mevcut literatür aracılığıyla anlatılmaktadır. Türklerin bölgeye nasıl ve hangi koşullarda yerleştiği vurgulanmaktadır. Bu bölümün son alt başlığında yaklaşık beş yüzyıl boyunca Bulgaristan'daki Osmanlı idaresinin kapsamıyla ilgili bilgi verilmektedir. Osmanlı yönetiminin Bulgar coğrafyasındaki içeriği, Müslüman Türklerin yerleştiği yerler ve

Osmanlıların bölgeye getirdiği yenilikler detaylarla birlikte anlatılmaktadır.

İkinci bölümde Yıldırım, yüzyıllardır süren Osmanlı hâkimiyetini sona erdiren olaylara ve bu olaylar sonucunda Anadolu'ya göç dalgalarına değinmektedir. Bulgar milliyetçiliği, Türk nüfusunun yerinden edilmesinde öncü bir rol oynamıştır. Savaşlar sonucunda Müslüman Türklere yönelik zulüm bu bölümde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu bölümün ikinci kısmında göçlerin nasıl ve hangi koşullar altında gerçekleştiği ayrıntılı olarak verilmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan göçler, 20. yüzyılın sonlarına kadar bazen Bulgaristan ile Türkiye arasında zorunlu, bazen de mutabakata varılarak devam etmiştir. Yazar, Anadolu'da yönetim değişse de Bulgar coğrafyasından Anadolu'ya göçün sürdüğünü anlatmaktadır. Bu bölümün son kısmında projeksiyon nüfus hesaplama yöntemi ile tüm göç olgusunu değerlendirmektedir.

Son bölümde Yıldırım, Bulgaristan coğrafyasında başı çeken hükümetlerin düzenlediği istatistiki verilerde yerleşim yerlerine göre Türk nüfusunu vermektedir. Bulgarlar tarafından yapılan tüm nüfus sayımlarına göre toplam Türk sayısını belirlemektedir. Resmî istatistiki verilere dayalı olarak Bulgaristan coğrafyasındaki Türk varlığını incelemektedir. Yazar, Türk nüfusunu yorumlayarak veriler arasındaki belirsizlikten bahsetmektedir. Hazırladığı grafik ve tablolarla Bulgaristan'da Türk nüfusunun yaşadığı değişimi yorumlamaktadır.

Sonuç kısmında Yıldırım, Bulgar coğrafyasındaki Müslüman Türk varlığının yaşamak zorunda kaldığı göç davasının sonuçları ve Bulgar hükümetleri tarafından yapılan nüfus sayımındaki Türk nüfusunun yeri hakkında genel bir sonuç ortaya koymaktadır.

Bülent Yıldırım'ın Bulgarlar tarafından hazırlanan resmî devlet verilerine dayanarak oluşturduğu ve o dönemle ilgili araştırmalarla zenginleştirilen bu bilimsel çalışması, birkaç yüzyıl sonra Anadolu'ya dönmek zorunda kalan Müslüman Türklerin hikâyesini bir akademisyen bakış açısıyla anlatmaktadır. Bu çalışmanın en önemli çıkarımı, zorla veya gönüllü göçe rağmen

Bulgaristan'ın Avrupa'da yerli halk açısından en fazla Müslüman Türk nüfusa sahip ülke olduğudur. Yarım milyon nüfusuyla Müslüman Türkler bu ülkenin önemli bir parçasıdır. Yazar, Bulgar devletinin hazırladığı yanlış ve eksik nüfus verilerine dayanarak Müslüman Türklerin nüfusunu, Bulgaristan'daki Türk varlığını tespit etmiştir.

Çalışma, Bulgaristan'daki Müslüman Türk nüfusunun acı dolu hatıralarını değerlendirmektedir. Resmî sayısal verilere dayanan göç dizisi, çalışmaya benzersiz bir karakter kazandırmaktadır. Öte yandan bu çalışma, Türk-İslam kültürünün Bulgar coğrafyasından uzaklaştırılmasına da ışık tutmaktadır. Baskı, şiddet, sürgün ve katliam gibi tüm acı uygulamalara rağmen Bulgaristan'daki Müslüman Türk gerçekliği 14. yüzyıldan beri varlığını sürdürmektedir.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI:
Çalışmamızın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Kitap İncelemesi-Book Review

19. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

William Eton-Kitabevi Yayınları. Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul 2009.

Derviş Tuğrul KOYUNCU*

İngiliz devlet ve ticaret adamı olan William Eton İzmir, Basra, Malta ve Odesa'da(Hocabey) Oriental Company için ticaret faaliyetlerinde bulunmanın yanında uzun süre diplomatik görevlerde de bulunmuştur. Eton 1794-1801 yılları arasında Büyük Britanya Başbakanı William Pitt'in savaş bakanlığını yapmıştır. Aynı zamanda İngiliz Politikacı Eton Henry Dudas'a doğu uzmanı olarak da danışmanlık yapmıştır.

Eton'un Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok eyaletinde bulunmasını sağlayan Oriental Company adına çalışmış olmasıdır. Eton'un en çok ses getiren eseri "A Survey of Turkish Empire" (Türk İmparatorluğu Üzerine İnceleme) isimli eseridir. Bu eser 1798 senesinde ilk baskısını yapmıştır. Bu eser İngiliz Parlamentosuna sunulmuş iktisadi ve siyasi bir rapordur. Eton, eserde Türkleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nu oryantalist bakış açısı ile değerlendirmektedir. Hatta kitabın önsüzünde kendisinin daha önce Osmanlı ile ilgili yazılmış olan seyahatnameleri okuyanlar tarafından eleştirileceğini de itiraf etmektedir.

Eserin 2009 yılında Kitabevi yayınları tarafından Türkçe yapılan baskısı Fatih Yeşil'in değerlendirme yazısı ile

---

* Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, dervistugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3800-0386.

*Geliş Tarihi-Received Date: 24.09.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 09.10.2020*

başlamaktadır. Her bir bölümde farklı konular ele alınmaktadır. Eser 11 bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölüm sırasıyla, yönetim biçimi, maliye, askeri güç ve dini konuları kapsamaktadır. Beşinci bölüm kısa bir Türk tarihidir. Altıncı bölüm sanat, bilim, ticaret ve âdetler üzerinedir. Sonraki bölümler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu, eyaletlerinin durumu, Yunanistan'ın siyasi durumu, Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik ilişkileri ve İngiltere'nin doğu ticaretinin durumu üzerinedir.

Bu eser, Osmanlı tarihine merak duyan herkesin mutlak ve mutlak okuması gereken önemli bir kaynaktır. Yazarın yapmış olduğu oryantalist değerlendirmeler bir kenara bırakılacak olunursa eserde Osmanlı iktisadi, sosyal, kültürel, tıp, dil, ilahiyat, sosyoloji ve siyasi tarihine kadar birçok alanı ilgilendiren önemli bilgilere haizdir. Yine birinci baskının önsüzünde Osmanlı seyahatname literatürüne kısaca değinilmiş olması, bunları Türkleri övenler ve övmeyenler olarak gruplamış olması seyahatnamelere ilgi duyup yeni başlayanlar için önemli bir kılavuz durumuna getirmektedir. Kitabın takdim yazısında ise M. D'ohsson, Baron De Tott ve M. Peyssonel'in Osmanlı ile ilgili olan eserleri ve şahsiyetleri hakkında kısada olsa bilgi verilmesi, Osmanlı tarihine merak duyan okuyucular açısından önemlidir.

Eserde Osmanlı maliyesinin sabit gelir kalemleri ile gider kalemleri tablo şeklinde aktarılmıştır. Burada gelirler hem kuruş cinsinden hem de sterlin cinsinden verilmiştir. Bu ayrıntılı aktarım iktisat tarihçilerine kitabın yazıldığı dönem için parite çıkartma şansı tanımaktadır. Yine Eton yabancı tüccarların Osmanlı tüccarlarına göre vergi avantajına sahip olmasının nedeni olarak Osmanlı yöneticilerinin cahil olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Yazar erken dönem Osmanlı Devleti'nin askeri başarılarının sebebi olarak feodal sistemden kaynaklı güçsüz Balkan devletlerini görmektedir. Çalışmada dönem itibariyle Osmanlı ordusunun personel sayısı ve idari sistemi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Eserin en ilginç kısımlarından birisi de İmparatorluğun nüfusu ile ilgili yapılan tespitlerdir. Yazar, İmparatorluğun toprak büyüklüğü ile nüfusu arasında ters orantılı bir ilişki olduğunu,

nüfusun artmamasında sağlıksız yaşam koşulları ile veba salgınlarının etkili olduğunu belirtmektedir. Halep, Diyarbakır, Kahire, İzmir, Bağdat, Basra, Mardin ve İstanbul'un nüfusuna dair rakamlar verilmektedir. Özellikle İstanbul'un nüfusuna dair yapılan hesaplar ve bu bilgilerin Avrupa başkentleri ile karşılaştırılması önemlidir. Yine İstanbul'un iasesine dair verilen bilgiler ile tereyağı, kahve kımız ve ekmek yapımına dair verilen bilgiler de kıymetlidir.

Eserde Osmanlı hukuk sistemi için önemli bilgiler de mevcuttur. Miras, mülkiyet, müsadere, evlilik, boşanma ve müskirat tüketiminde verilen cezalar da anlatılmaktadır. Buna ilaveten Osmanlı millet sistemi içerisinde yer alan milletlerin hangi mesleklerde uzmanlaştıkları eserde anlatılmaktadır. Yine eserde yazarın Osmanlı Eyaletlerini incelemek istemesindeki gaye çok ilginçtir. Eton, Osmanlı politik sisteminin yıkılmasını önleyen şartların bulunmasında eyaletlere önem atfetmiştir. Son olarak kitabın yazıldığı dönem itibariyle İngiltere'nin Türkiye ile ticaret hacminin azalması, Türkiye ekonomisinin zayıflamış olması, İngiltere'nin rakipleri ile rekabeti ve Levant Şirketi'nin tekeli gibi tespitler de yapılmıştır.

Sonuç olarak eser okuyucuya satır aralarından önemli tarihi dersler çıkarma imkânı tanımakla beraber projeksiyonu olan emperyalist devletlerin çalışma yöntemlerini tanıma fırsatı da sağlamaktadır. Mesela yazarın Yunanistan'ın bağımsızlığından yaklaşık 30 yıl önce eseri kaleme almış olmasına rağmen, Yunanistan'ın bağımsızlığa yakın olduğu tespitini yapmış olması ile ısrarlı bir şekilde bedevi Arapların Türklere karşı olumsuz bakışını anlatıyor olması emperyalist amaçlar ile doğru orantılıdır. Yine yazarın Türk tarihine bakış açısı ve değerlendirmeleri, Türkiye'de 90'lı yıllara kadar orta öğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarının kaynağına dair okuyucuya farkındalık yaratmaktadır. Son olarak Eton'un Türkleri her defasında barbar olarak nitelenmesi, Kudüs'ü haçlılara teslim edenin Türkler olduğu gibi yanlış bilgilerin verilmesi, eserin propaganda amacı ile yazılmış olmasının da etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamızın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

AMAÇ

"Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi"nin temel amacı, akademik ve bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri üzerine yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makaleleri yayınlamaktır.

KAPSAM

"Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi", disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda milliyetçilik olgusuna yönelik çalışmalara yer verecektir.

YAZIM KURALLARI

YAZARLAR İÇİN BİLGİ

- Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

- Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir (Başvuru esaslarından biri de bu beyanın onaylanmasıdır.)

1. Genel Kurallar

a. Makalelerin, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Makale, bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise mutlaka makalenin ilk sayfasında Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulunun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

b. Dergiye gönderilen yazılar Yayın Kurulunca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

c. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir.

ç. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinin yazı dili Türkçe olmakla birlikte, İngilizce çalışmalar da yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun en az 150, en çok 200 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler yazıya eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir. (Bkz. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası)

d. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde “Kitap İncelemeleri”ne ve “Çeviri Yazı”lara da yer verilir.

e. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi’ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu kabul edilmektedir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

f. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

g. Yazılar <https://dergipark.org.tr/madergisi> adresi üzerinden gönderilmelidir.

ğ. Bir adet matbu dergi yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.

2. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası

Çalışmalarını dergimize gönderen yazarlardan, Ana Makale Dosyası ve Kapak Dosyası talep edilmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin gecikmeye uğramaması ve derhal sürecin

başlatılabilmesi için yazarların dosyalarını aşağıda belirtildiği şekilde yüklemesi önem arz etmektedir.

a. Kapak Dosyası

Kapak dosyasına öncelikle; Türkçe ve İngilizce başlık yazılmalı, Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimeler eklenmelidir. Başlığın altına sağ tarafa yazarın adı yazılmalı, birden çok yazarlı çalışmalarda virgül kullanılarak yazar adları yan yana yazılmalı, akademik unvan belirtilmemelidir. Yazarların akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları ve ORCID numaraları (<https://orcid.org/>) * simgesi kullanılarak dipnot olarak eklenmelidir.

b. Ana Makale Dosyası

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde (Double blind review) çift kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Bu nedenle hakem değerlendirme sürecinin tüm aşamalarında ana makale dosyasında yazarlara ait kurum, kimlik ve unvan bilgisi yer almamalıdır.

3. Yazım Kuralları

a. Çalışmalarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilmektedir.

b. Kâğıt boyutu; özel boyut, genişlik 16 cm, yükseklik 24 cm olmalıdır. Kenar boşlukları üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sağ 2.5 ve sol 2 cm, cilt payı 0 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.

c. Çalışmalar Word programına göre 11 punto, Book Antiqua yazı karakteriyle, girinti ilk satır 1 cm, aralık önce 0 nk, sonra 6 nk ve tek satır aralığında, en çok 7500 kelime olacak şekilde yazılmalıdır.

ç. Başlıklar, "1. 2. 3.; 1.1., 1.2.; 1.2.1." şeklinde oluşturulmalı ve 1 cm içeriden başlamalıdır. Birinci derece başlıklarda (YÖNTEM ve BULGULAR dahil) yer alan tüm harfler büyük harfle koyu yazılmalıdır: GİRİŞ, 1. BAŞLIK, 2. BAŞLIK, SONUÇ; KAYNAKÇA gibi. İkinci, üçüncü ve dördüncü derece başlıklarda yer alan kelimelerin sadece ilk harfleri büyük harfle başlatılmalı ve koyu yazılmalıdır.

d. Alıntılar; Üç satırdan az alıntılar çift tırnak ile metin içinde verilmelidir. Alıntı içindeki alıntılarda ise tek tırnak kullanılmalıdır. Alıntı üç satırdan fazla ise ayrı paragraf halinde Book Antiqua 9 punto ile sayfanın sol tarafından 1 cm, sağdan ise 0,5 cm olarak yazılır, çift tırnak kullanılmaz.

e. Tablo, şekil ve resimlere numara verilmeli ve adlandırılmalıdır. Kaynakları, kaynakça kurallarına uygun biçimde, tablo adları üstte, şekil ile resim adları ise altta verilmelidir. Tüm tablo, şekil ve resimler sayfa kenarlıklarına uygun bir şekilde düzenlenmeli ve 9 punto olmalıdır.

4. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça

Dergiye gönderilen çalışmalar “Chicago atıf ve referans stili” veya “APA 6” kurallarına göre hazırlanmalıdır.

CHICAGO (DİPNOT) YÖNTEMİ:

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynakların ilk ve daha sonra gösterilmesi aşağıdaki örneklere uygun olarak verilmelidir. Dipnotlarda eser künye bilgileri VİRGÜL; Kaynakçada ise NOKTA ile ayrılmalıdır.

Kitap:

a) Tek Yazarlı:

1. Halil İncılık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet*, Kronik Kitap, İstanbul 2016, s. 159.

2. İncılık, *Osmanlı'da Devlet...*, s. 211-225.

1. Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu*, TTK, C. 2, Ankara 1989, s. 558.

2. Şimşir, *Ege Sorunu*, C. 2, 560.

Kaynakçada:

İncılık, Halil. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet*. Kronik. İstanbul 2016.

Şimşir, Bilal N. *Ege Sorunu*. TTK. C. 2. Ankara 1989.

b) İki Yazarlı:

1. Ali Ayata ve Gökberk Yücel, *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*, Nobel, Ankara 2015, s. 58.

2. Ayata ve Yücel, *Yeni Küresel Düzendeki...*, s. 65-70.

1. Mehmet Kaan Çalen ve Halûk Kayıcı, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Bilgeoğuz, İstanbul 2014, s. 13.

2. Çalen ve Kayıcı, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern...*, s. 21.

Kaynakçada:

Ayata, Ali ve Gökberk Yücel. *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*. Ankara: Nobel. 2015.

Çalen, Mehmet Kaan ve Halûk Kayıcı. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*. İstanbul: Bilgeoğuz. 2014.

c) Üç ve Daha Çok Yazarlı:

1. Mehmet Akif Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*, Nobel, Ankara 2013, s. 101.

2. Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu...*, s. 125.

1. Faruk Önal v. dğr., *Harb Mecdû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*, TTK, Ankara 2019, s. 208.

2. Önal v. dğr., *Harb Mecdû'ası...*, s. 241.

Kaynakçada:

Okur, Mehmet Akif, Reha Yılmaz, Galip Çağ, Hatice Yazgan ve Sedat Demirci. *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*. Nobel. Ankara 2013.

Önal, Faruk, Selman Soydemir, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Ömer Faruk Yılmaz ve Ahmet Uçar. *Harb Mecdû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*. TTK. Ankara 2019.

d) Çeviri:

1. Liah Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa, İstanbul 2017, s. 75.

2. Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye...*, s. 98.

1. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 2019, s. 321.

2. Ostrogorsky, *Bizans Devleti...*, s. 333.

Kaynakçada:

Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*. çev. Abdullah Yılmaz. Alfa. İstanbul 2017.

Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret İşıltan. TTK. Ankara 2019.

e) Kitap Bölümü veya Diğer Kısımlar:

1. Murat Baç, "Epistemoloji", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, haz. Nebi Mehdiyev, İnsan, İstanbul 2011, s. 22.

2. Baç, "Epistemoloji" ..., s. 29.

1. İbrahim Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener", *Türk Tarihçileri* içinde, ed. Ahmet Şimşek, Pegem, Ankara 2016, s. 241.

2. Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği...", s. 242-243.

Kaynakçada:

Baç, Murat. "Epistemoloji". *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde. Haz. Nebi Mehdiyev. İnsan. İstanbul 2011. s. 21-48.

Şirin, İbrahim. "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener". *Türk Tarihçileri* içinde. Ed. Ahmet Şimşek. Pegem. Ankara 2016. s. 239-257.

Makale:

a) Matbu:

1. Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 318.

2. Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm:...", s. 319.

1. Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015)s. 94.

2. Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da...", s. 95-99.

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Yusuf Ziya. "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 293-320.

Yıldırım, Bülent. "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)". *Türk Dünyası Araştırmaları*. C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015). s. 93-108.

b) Online:

1. Nikolina Kunic, "Hırvat Lider Franjo Tuğman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (Nisan 2019), s. 18, erişim 02 Ocak 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

2. Kunic, "Hırvat Lider Franjo Tuğman...", s. 23.

Kaynakçada:

Kunic, Nikolina. "Hırvat Lider Franjo Tuğman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*. C. 1, S. 1 (Nisan 2019). s. 17-33. Erişim 02 Ocak 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

Ansiklopedi Maddesi:

1. M. Orhan Okay, “Ziya Gökalp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 14, Ankara 1996, s. 126.

2. Okay, “Ziya Gökalp”, s. 127.

Kaynakçada:

Okay, M. Orhan. “Ziya Gökalp”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV. C. 14. Ankara 1996, s. 124-128.

Tez:

1. Gamze Yıldız Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017), s. 100.

2. Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin...”, s. 110.

1. Emin Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), s. 43.

2. Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, s. 61-71.

Kaynakçada:

Erduran, Gamze Yıldız. “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi”. Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. 2017.

Ünsal, Emin. “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı”. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. 2009.

Kurum Yayınları:

1. Rüşumat Müdüriyeti, *Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, s. 15.

2. Rüşumat Müdüriyeti, *Ticâret-i Hâriciye...*, s. 17.

Kaynakçada:

Rüşumat Müdüriyeti. *Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası*. Matbaa-i Âmire. İstanbul 1917.

APA 6-METİN İÇİ KAYNAK GÖSTERİMİ

Kitap:

a) Tek Yazarlı Çalışmalar:

(Meriç, 1978: 70).

Kaynakçada: Meriç, C. (1978). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makale:

(Çalen, 2017: 228).

Kaynakçada: Çalen, M. K. (2017). "II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cengiz Han Tasavvuru". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 13 (4): 227-254.

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine atıf yapılması durumunda: (Meriç, 1978a: 70; 1978b: 99).

İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap: (Şimşek ve Yalı, 2019: 35).

Kaynakçada: Şimşek, A. ve Yalı, S. (2019). *Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş?*. İstanbul: Yeniinsan.

Makale: (Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 103).

Kaynakçada: Bölükbaşı, Y. Z. ve Yücel, G. (2011). "Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması". *Akademik Bakış e-Dergi*. (26): 103-117.

İkiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap: (Eldem vd., 2012: 58).

Kaynakçada: Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2012). *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*. Çev. Sermet Yalçın. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Makale: İkiden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre hazırlanmalıdır.

Kurum yayınları:

Metin içinde: (DİE, 1995: 45).

Kaynakçada: DİE (1995). 19. *Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*. (Ankara).

İnternet Kaynakları:

Metin içinde: (Okur, 2013).

Kaynakçada: Okur, M. A. (2013). "Büyük Ortadoğu Fırtınası ve Türkiye". <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye>. (15.06.2010).

Atıf dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), yılda iki kez çevrim içi ve matbu olarak yayınlanmaktadır (Nisan-Ekim).

- MAD, bu alandaki çalışmaların nitelik ve niceliğini artırmayı amaçladığından özgür ve açık erişim yayın politikalarını benimsemektedir.

- Bu amaçla yazıların sunulması, değerlendirilmesi ya da yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemekte, ayrıca yayınlanmış makalelere ücretsiz ve sınırsız erişim sağlamaktadır.

YAYIN POLİTİKASI:

1. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde yayınlanması istenen makalenin belirlenen yazım kuralları çerçevesinde hazırlanmış olması şarttır. İmla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.

2. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olguların sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

3. Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir (Başvuru esaslarından biri de bu beyanın onaylanmasıdır.)

4. Yazar(lar), sadece "Ön Kontrol" adımındaki çalışmalarını geri çekebilirler.

5. Yayınlanması istenilen makaleler, hakemlere gönderilmeden önce intihal kontrolünden geçirilir. Dergide, çift kör hakemli sistem (01-04 hafta) uygulanmakta olup, bu sistem gereği hakemlerin ve yazarların bilgileri gizli tutulmaktadır.

6. Hakemlerden gelen raporlar incelenerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilir. Yazarlar, hakem kararlarına gerekçelerini belirtmek kaydıyla itiraz edebilirler. Bu durumda başka bir hakemin görüşüne başvurulur. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.

7. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.

8. Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.

YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ:

Bu bildirme Committee on Publication Ethics'in "Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors - 2011" kuraları ve Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3 esas alınarak hazırlanmıştır.

a) Editörün Sorumlulukları: Dergi editörü yapılan başvuruların uygunluğuna ve yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Editör bu kararı verirken yazar veya yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu, politik görüşüne göre değil gönderinin derginin yayın politikası ile uygunluğu, orijinalliği ve önemine göre karar verir. Dergi editörü başvuru ile ilgili kişisel bilgileri üçüncü kişilerle (hakemler, bilim kurulu üyeleri, yayıncı vs.) paylaşamaz. Editör veya hakemler reddedilen veya yayın aşamasında olan başvurularda yer alan bilgi ve belgeleri yazarın yazılı izni olmadan kendi araştırmalarında kullanamazlar.

b) Hakemlerin Sorumlulukları: Hakemler başvurunun yayına uygunluğu kontrol konusunda yayın kuruluna destek olurlar. Hakemler, gönderilen çalışmayı değerlendirirken adil, tarafsız ve yapıcı olmaya çalışmalıdır. Hakemler başvuruların geliştirilmesi ve olası hataların giderilmesi için yazarlara önerilerde bulunurlar. Hakemler incelenmek üzere gönderilen başvurusu konusunda kendini yetersiz hissettiklerinde veya incelemeyi zamanında yetiştiremeyecekleri durumlarda editörü bilgilendirmek zorundadır. Hakemler başvurularda yer alan bilgi ve fikirlerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bunları üçüncü kişilerle paylaşamaz veya kendi araştırmalarında kullanamazlar.

c) Yazarların Sorumlulukları: Sahte/hileli verilere dayanan çalışmalar kabul edilemez. Yazarlar, verilerin doğruluğunu ve özgünlüğünü garanti etmelidir. Eğer çalışma insan ögesini içinde bulunduruyorsa, uygun kurumsal otoritelerden onay alınmalı ve çalışmaya katılmış insanların izni alınmalıdır. Çalışmada kullanılan 3. kişilere ait ve telif hakkına haiz "veri toplama aracı, tablo, grafik, harita ve diğer görseller" için ilgili kurum veya kişi(ler)den yazılı izin alınmalıdır. Makale gönderim sürecinde Başvuru Listesinde ifade edilen ve makaleyi gönderen sorumlu yazar tarafından kabul

edilen şartlar diğerk yazarlar tarafından da kabul edilmiş sayılır. Makaleye anlamlı bir katkısı olan tüm yazarlar, çalışmaya ortak yazar olarak dâhil edilmelidir. Katkısı olmayan kişilerin ortak yazar listesine dâhil edilmesi uygun değildir ve bu duruma müsamaha edilmeyecektir. Yazarlar dergimizin hakem ve editörleri tarafından önerilen makul yenilemeleri yapmayı kabul etmelidirler. Eğer yazar, kabul edilebilir nedenler olmadan yenilemeleri yapmayı reddederse, gönderilmiş olan makale reddedilecektir. Bütün yazarların, gönderilen makaledeki her hatayı düzeltmeleri ve doğru olmayan bilgileri geri çekmeleri gerekir.

Kaynaklar:

Committee on Publication Ethics (COPE). (2011, March 7). Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors.

http://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf

Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık Ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3.

<https://blog.doaj.org/2018/01/15/principles-of-transparency-and-best-practice-in-scholarly-publishing-version-3/>

